T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19. yy) CAMİLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Hayri BÜYÜKÇAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

KONYA,2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19. yy) CAMİLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Hayri BÜYÜKÇAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

KONYA,2010

Bu tez 03/06/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından
oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. M. Emin BAŞAR
(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ÇİFTÇİ
(Üye)

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19. yy)
CAMİLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Hayri BÜYÜKÇAY

Selçuk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU

2010, 204 sayfa
Jüri: Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU
Yrd. Doç. Dr. M. Emin BAŞAR
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ÇİFTÇİ

Bu çalışmada Nevşehir ve çevresinde 19. yüzyıl son Osmanlı döneminde yapılmış ve günümüze kadar ayakta kalabilmeyi başarmış camilerin; mevcut örneklerinden karakteristik mimari özellikleri yansıtan yedi adedi kapsamlı şekilde incelenmiştir. Bu seçim yapılırken örneklerin, ele alınan döneme ait ipuçlarının elde edilebileceği ölçeğe sahip olmasına dikkat edilmiştir. İnceleme dışında kalan camiler ise gözlemlenmiş ve beşinci bölümde örneklemelerde kullanılmıştır. Giriş bölümü; amaç-kapsam, materyal-metot ve literatür özetinden oluşmaktadır. İkinci bölümde; Nevşehir'in coğrafi konumu ve tarihine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; tarihi gelişim süreci içinde cami kavramının doğuşu ve cami mimarisinin gelişimi anlatılmıştır. Dördüncü bölümde; konumuzu teşkil eden camiler, 'Nevşehir ve Çevresindeki Geç Osmanlı Dönemi (19.yy) Cami Örneklerinin İncelenmesi' ana başlığı altında kronolojik tarih sırasına göre gruplandırılmış ve sistematik biçimde tanıtımları yapılmıştır. Beşinci bölümde; aynı özelliklere sahip bölgedeki diğer camilerden de örnekler verilerek 'Nevşehir ve Çevresindeki Geç Osmanlı Dönemi (19. yy) Camilerinin Mimari Özellikleri' tespit edilmiş ve Türk mimarisi içindeki yerleri ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde ise genel karakteristikleri tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, 19. yüzyıl, Cami, Osmanlı Dönemi.

ABSTRACT

MASTER THESİS

THE ARCHITECTURAL CHARACTERESTICS OF THE MOSQUES AROUND THE NEVSEHIR CITY AND IT'S ENVIRONMENT IN THE LATE OTOMAN PERIOD (19. CENTURY)

Hayri BÜYÜKÇAY

Selçuk University

Graduate School of Natural and Applied Sciences

The Department Of Architecture

Advisor: Assist Prof. Bahtiyar EROĞLU

2010, 204 Page

Jüry: Assist Prof. Bahtiyar EROĞLU

Assist Prof. M. Emin BAŞAR

Assist Prof. Çiğdem ÇİFTÇİ

In this research, Seven of Mosques, was built in the late Ottoman Period in 19th century in the Nevşehir City and its environment and have survived to the present time, which reflects architectural specific characteristics of the existing examples have been extensively investigated. While making this choice, it has been noticed that the clues of these examples, which was related to that period, should have had the acquired scale. The mosques apart from these seven have been used in the fifth part, which is related with modeling. Introductory chapter, the purpose-scope review of the literature consists of methods and materials. In the second part, the geographic location and the history of Nevşehir City are interpreted. In the third part, it is explained that the birth of mosque concept and the development of mosque architecture in the historical evolution period. In the fourth part, the mosques, are dealt with this research, are grouped according to chronologic order and systematically described under the main topic of 'The Investigation of Mosque Examples in the Late Ottoman Period (19th c.) in the Nevşehir City and its Environment.' In the fifth part, the examples from the other mosques which has the same characteristics have been given to understand the 'The Architectural Characteristics of the Mosques in the Late Ottoman Period (19th c.) in the Nevşehir City and its Environment and to introduce their location in the Turkish Architecture. The general characteristics are described in the results section.

Key Words: Nevşehir, 19th Century, Mosque, Ottoman Period.

ÖNSÖZ

Geçmişimizin izlerini yansıtan, yüzyıllar boyunca ayakta kalmayı başarmış kültür değerlerimize sahip çıkmak, korumak ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak herkesin sorumluluğunu duyacağı toplumsal bir görev olmalıdır.

Bir bölgedeki kentsel dokuyu ve mimari karakteri oluşturan coğrafi veriler arasında topografya ve iklim koşulları ile toplumsal hayatı şekillendiren kültürel veriler, bölgedeki yerleşim ve tasarım şekillerini empoze ederken, yörenin jeolojik yapısı ve bitki örtüsü de yapıları ve dolayısıyla mimariyi oluşturan yapı malzemelerinin kaynağıdır.

Kapadokya bölgesi ilginç doğal oluşumu ve zengin tarihi geçmişi ile dünyanın en önemli kültürel değerlerinden biridir. Bu bölge içinde yer alan Nevşehir, Kapadokya'nın kültür tarihi içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Nevşehir ve çevresinde tarih boyunca, Gayri Müslim ve Müslüman topluluklar bir arada yaşamış, özgürce ibadetlerini yerine getirebilmişler ve bu topluluklar arasında ciddi boyutlarda bir kaynaşma gerçekleşmiştir. Bu sebeple Müslüman toplumuna ait camiler bu kültürel kaynaşmadan etkilenmişlerdir.

Bu bilimsel çalışma; Nevşehir ve çevresindeki 19.yüzyıl Osmanlı dönemine ait camilerin mimari özelliklerini tespit etmeye odaklanarak kültürel mirasımızın koruma-yenilenmesinde önemli ip uçları sergilemektedir.

Çalışmam sırasında bana yardımcı olan danışmanım Sayın *Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU hocama*, Sayın *Yrd. Doç. Dr. Murat ORAL* hocama, benden her türlü belge ve çizimleri esirgemeyen Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü çalışanlarına, *Mimar Baha YİĞİT'E, Y. Mimar Ebru ALTINDAĞ'A, Y. Mimar Ülkünur DEMİR'E ve Y. Mimar Ömer BARUT'A,* çalışma boyunca ortaya çıkan her sorunda maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ve gösterdiği sabırla her zaman yanımda bulunan sevgili eşim *Sibel BÜYÜKÇAY'A* teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
ŞEKİLLER LİSTESİ vi
RESİMLER LİSTESİ ix
TABLOLAR LİSTESİ xiv
HARİTALAR LİSTESİ xv

1. GİRİŞ ..... - 1 -
   1.1. Amaç ve Kapsam ..... - 2 -
   1.2. Materyal ve Metot ..... - 2 -
   1.3. Kaynak Araştırması ..... - 3 -

2. NEVŞEHİR'İN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHİ ..... - 5 -
   2.1. Nevşehir'in Coğrafi Konumu ..... - 5 -
   2.2. Nevşehir'in Tarihi Gelişimi ..... - 8 -

3. CAMİ MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ..... - 12 -

4. NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19.yy) CAMİ ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ ..... - 27 -
   4.1. Ürgüp Çarşı (Merkez Hacı Mustafa Ağa) Camii ..... - 27 -
   4.2. Esbelli Camii ..... - 48 -
   4.3. Halil Ağa Camii ..... - 67 -
   4.4. Alaaddin Camii (Kışlık Bölüm) ..... - 90 -
   4.5. Ortahisar Abdioğlu Camii ..... - 107 -
   4.6. Çukur Camii ..... - 125 -
   4.7. Göreme Aydınlı Camii ..... - 149 -

5. NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19.yy) CAMİLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....- 166 -
5.1. Malzeme ve Yapım Tekniği..... - 167 -
5.2. Plan Şeması..... - 170 -
5.2.1. Mihraba dik üç sahınlı camiler..... - 170 -
5.2.2. Mihraba dik tek sahınlı camiler..... - 175 -
5.2.3. Kaya oyma mekanla mihraba dik iki sahınlı kagir mekanın birleştiği münferit planlı camiler..... - 178 -
5.3. Üst Örtü Sistemi..... - 180 -
5.4. Yapı Elemanları..... - 182 -
5.4.1. Mihrablar..... - 182 -
5.4.2. Minberler..... - 184 -
5.4.3. Mahfiller..... - 185 -
5.4.4. Minareler..... - 187 -
5.5. Süsleme..... - 196 -
6. SONUÇ.....- 198 -
7. KAYNAKÇA.....- 200 -

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 Mescid-i Nebevi'nin Hz. Muhammed Dönemindeki, Plan Şeması.... - 13 -
Şekil 3.2 Mescid-i Nebevi'nin Emeviler Dönemindeki Plan Şeması ..... - 14 -
Şekil 3.3 Şam Ümeyye Camii, Projeksiyon Çizimi ..... - 15 -
Şekil 3.4 Edirne, Üç Şerefeli Camii, Plan..... - 19 -
Şekil 3.5 Anıtsal mimaride mekansal gelişimin soyut modüler geometrisi..... - 20 -
Şekil 3.6 Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Camilerinin Plan Şemaları..... - 23 -
Şekil 3.7 Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi..... - 26 -
Şekil 4.1 Ürgüp Çarşı Camii, Plan..... - 30 -
Şekil 4.2 Ürgüp Çarşı Camii, Enine Kesit ..... - 31 -
Şekil 4.3 Ürgüp Çarşı Camii, Boyuna Kesit ..... - 32 -
Şekil 4.4 Ürgüp Çarşı Camii, Kadınlar Mahfili, Plan..... - 36 -
Şekil 4.5 Ürgüp Çarşı Camii, Kuzey Cephe ..... - 39 -
Şekil 4.6 Ürgüp Çarşı Camii, Doğu Cephesi ..... - 43 -
Şekil 4.7 Ürgüp Çarşı Camii, Güney Cephesi ..... - 44 -
Şekil 4.8 Ürgüp Çarşı Camii, Batı Cephesi ..... - 46 -
Şekil 4.9 Esbelli Camii, Zemin Kat Planı..... - 52 -
Şekil 4.10 Esbelli Camii, A-A Kesiti..... - 53 -
Şekil 4.11 Esbelli Camii, B-B Kesiti..... - 53 -
Şekil 4.12 Esbelli Camii C-C Kesiti..... - 54 -
Şekil 4.13 Esbelli Camii, Mahfil Kat Planı..... - 58 -
Şekil 4.14 Esbelli Camii, B-B Kesiti..... - 59 -
Şekil 4.15 Esbelli Camii, Köşk Minare..... - 60 -
Şekil 4.16 Esbelli Camii, Kuzey Cephesi..... - 62 -
Şekil 4.17 Esbelli Camii, Doğu Cephesi..... - 63 -
Şekil 4.18 Esbelli Camii, Güney Cephesi ..... - 64 -
Şekil 4.19 Esbelli Camii, Batı Cephesi ..... - 65 -
Şekil 4.20 Halil Ağa Camii ve Çevresi..... - 67 -

Şekil 4.21 Halil Ağa Camii, Plan ..... - 72 -
Şekil 4.22 Halil Ağa Camii, A-A Kesiti ..... - 73 -
Şekil 4.23 Halil Ağa Camii, B-B Kesiti ..... - 73 -
Şekil 4.24 Halil Ağa Camii, Kadınlar Mahfili..... - 78 -
Şekil 4.25 Halil Ağa Camii, C-C Kesiti ..... - 80 -
Şekil 4.26 Halil Ağa Camii, Köşk Minare ..... - 83 -
Şekil 4.27 Halil Ağa Camii, Kuzey Cephesi ..... - 85 -
Şekil 4.28 Halil Ağa Camii, Güney Cephesi ..... - 87 -
Şekil 4.29 Halil Ağa Camii, Batı Cephesi ..... - 88 -
Şekil 4.30 Alaaddin Camii, Vaziyet Planı ..... - 90 -
Şekil 4.31 Alaaddin Camii, Siluetler..... - 91 -
Şekil 4.32 Alaaddin Camii, Plan ..... - 94 -
Şekil 4.33 Alaaddin Camii, D-D Kesiti..... - 95 -
Şekil 4.34 Alaaddin Camii, B-B Kesiti ..... - 96 -
Şekil 4.35 Alaaddin Camii, A-A Kesiti ..... - 97 -
Şekil 4.36 Alaaddin Camii, Doğu Cephesi..... - 103 -
Şekil 4.37 Alaaddin Camii, Güney Cephesi..... - 104 -
Şekil 4.38 Abdioğlu Camii ve Çevresi..... - 107 -
Şekil 4.39 Abdioğlu Camii, Plan.....- 112 -
Şekil 4.40 Abdioğlu Camii, A-A Kesiti.....- 112 -
Şekil 4.41 Abdioğlu Camii, B-B Kesiti.....- 113 -
Şekil 4.42 Abdioğlu Camii, Mahfil Kat Planı .....- 116 -
Şekil 4.43 Abdioğlu Camii, C-C Kesiti.....- 118 -
Şekil 4.44 Abdioğlu Camii, Kuzey Cephe .....- 119 -
Şekil 4.45 Abdioğlu Camii, Doğu Cephesi ..... - 120 -
Şekil 4.46 Abdioğlu Camii, Güney Cephesi ..... - 122 -
Şekil 4.47 Abdioğlu Camii, Batı Cephesi ..... - 123 -
Şekil 4.48 Alaaddin Camii, Haritadaki Yeri..... - 125 -
Şekil 4.49 Çukur Camii. Dam Planı..... - 128 -
Şekil 4.50 Çukur Camii. +2.50 Kotu Planı ..... - 131 -
Şekil 4.51 Çukur Camii. A-A Kesiti..... - 132 -

Şekil 4.52 Çukur Camii. B-B Kesiti ..... - 132 -
Şekil 4.53 Çukur Camii, 0.00 Kotu Planı ..... - 136 -
Şekil 4.54 Çukur Camii. C-C Kesiti ..... - 137 -
Şekil 4.55 Çukur Camii. +4.70 Kotu Planı ..... - 140 -
Şekil 4.56 Çukur Camii, D-D Kesiti ..... - 140 -
Şekil 4.57 Çukur Camii, Köşk Minare ..... - 141 -
Şekil 4.58 Çukur Camii, Kuzey Cephesi ..... - 143 -
Şekil 4.59 Çukur Camii, Doğu Cephesi ..... - 143 -
Şekil 4.60 Çukur Camii, Güney Cephesi ..... - 146 -
Şekil 4.61 Çukur Camii, Batı Cephesi ..... - 146 -
Şekil 4.62 Aydınlı Camii, Vaziyet Planı ..... - 149 -
Şekil 4.63 Aydınlı Camii, Kat Planı ..... - 153 -
Şekil 4.64 Aydınlı Camii, C-C Kesiti ..... - 154 -
Şekil 4.65 Aydınlı Camii, A-A Kesiti ..... - 154 -
Şekil 4.66 Aydınlı Camii, B-B Kesiti ..... - 155 -
Şekil 4.67 Aydınlı Camii, Kuzey Cephesi ..... - 158 -
Şekil 4.68 Aydınlı Camii, Doğu Cephesi ..... - 161 -
Şekil 4.69 Aydınlı Camii, Güney Cephesi ..... - 162 -
Şekil 4.70 Aydınlı Camii, Batı Cephesi ..... - 163 -
Şekil 5.1 Sinan Bey Camii, Plan ..... - 175 -

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 3.1 Bursa Ulu Camii ..... - 18 -
Resim 3.2 Süleymaniye Camii ..... - 21 -
Resim 3.3 Selimiye Camii ..... - 21 -
Resim 3.4 Nevşehir Damat İbrahim Paşa Camii ..... - 26 -
Resim 4.1 Ürgüp Çarşı Camii ve Çevresi ..... - 27 -
Resim 4.2 Ürgüp Çarşı Camii, Kuzey Kapı ..... - 28 -
Resim 4.3 Ürgüp Çarşı Camii, Minare Kaidesi ..... - 29 -
Resim 4.4 Ürgüp Çarşı Camii, Harim ..... - 31 -
Resim 4.5 Ürgüp Çarşı Camii, Harim içerisindeki pencere ..... - 33 -
Resim 4.6 Ürgüp Çarşı Camii, Harim içerisindeki pencere ..... - 33 -
Resim 4.7 Ürgüp Çarşı Camii. Mihrab ..... - 34 -
Resim 4.8 Ürgüp Çarşı Camii, Minber ..... - 35 -
Resim 4.9 Ürgüp Çarşı Camii, Vaaz Kürsüsü ..... - 35 -
Resim 4.10 Ürgüp Çarşı Camii, Kadınlar Mahfili ..... - 37 -
Resim 4.11 Ürgüp Çarşı Camii, Minareler ..... - 38 -
Resim 4.12 Ürgüp, Çarşı Cami, Kuzey Cephe ..... - 40 -
Resim 4.13 Ürgüp, Çarşı Cami, Kuzey Cephedeki Özgün Giriş Kapısı ..... - 41 -
Resim 4.14 Ürgüp, Çarşı Cami, Kuzey Cephedeki Özgün Giriş Kapısı ..... - 41 -
Resim 4.15 Ürgüp, Çarşı Cami, Doğu Cephesi ..... - 42 -
Resim 4.16 Ürgüp, Çarşı Cami, Güney Cephesi ..... - 45 -
Resim 4.17 Ürgüp, Çarşı Cami, Batı Cephesi ..... - 45 -
Resim 4.18 Esbelli Camii ve Çevresi ..... - 48 -
Resim 4.19 Esbelli Camii, Mihrabın Batısındaki Rik'a Yazı. ..... - 49 -
Resim 4.20 Esbelli Camii, Avlu İçerisindeki Müştemilat ..... - 50 -
Resim 4.21 Esbelli Camii, Avlu İçerisindeki Mihrab. ..... - 51 -
Resim 4.22 Esbelli Camii, Örtü Sistemi (Tonoz) ..... - 54 -

Resim 4.23 Mihrab Üzeri Tepe Penceresi ..... - 55 -
Resim 4.24 Kadınlar Mahfili Tepe Penceresi ..... - 55 -
Resim 4.25 Esbelli Camii, Harim Batı Duvarına Açılan Pencere ..... - 55 -
Resim 4.26 Esbelli Camii, Mihrab ..... - 56 -
Resim 4.27 Esbelli Camii, Minber ..... - 56 -
Resim 4.28 Esbelli Camii, Vaaz Kürsüsü ..... - 56 -
Resim 4.29 Esbelli Camii, Duvar Nişleri ..... - 57 -
Resim 4.30 Giriş Revağı ..... - 59 -
Resim 4.31 Giriş Revağının Önceki Hali ..... - 59 -
Resim 4.32 Esbelli Camii, Köşk Minare ..... - 61 -
Resim 4.33 Esbelli Camii, Kuzey Cephesi ..... - 62 -
Resim 4.34 Esbelli Camii, Doğu Cephesi ..... - 63 -
Resim 4.35 Esbelli Camii, Güney Cephesi ..... - 64 -
Resim 4.36 Esbelli Camii, Batı Cephesi ..... - 65 -
Resim 4.37 Halil Ağa Camii, Kitabe ..... - 68 -
Resim 4.38 Halil Ağa Camii, Avludaki Müştemilat. ..... - 70 -
Resim 4.39 Halil Ağa Camii Çevresindeki Drenaj Kanalı ..... - 70 -
Resim 4.40 Halil Ağa Camii, Harim ..... - 71 -
Resim 4.41 Halil Ağa Camii, Harim Üzeri Tonoz ..... - 71 -
Resim 4.42 Halil Ağa Camii, Mihrabın Üzerindeki Tepe Pencere ..... - 74 -
Resim 4.43 Halil Ağa Camii, Mihrab ..... - 75 -
Resim 4.44 Halil Ağa Camii, Niş ..... - 75 -
Resim 4.45 Halil Ağa Camii, Minber ..... - 76 -
Resim 4.46 Halil Ağa Camii, Vaaz Kürsüsü ..... - 77 -
Resim 4.47 Halil Ağa Camii, Kadınlar Mahfili ..... - 79 -
Resim 4.48 Halil Ağa Camii, Kadınlar Mahfili ..... - 79 -
Resim 4.49 Halil Ağa Camii, Son Cemaat Mahalli ..... - 80 -
Resim 4.50 Halil Ağa Camii, Son Cemaat Mahalli,
Harim Giriş Kapısı ve Çevresi ..... - 81 -
Resim 4.51 Halil Ağa Camii, Son Cemaat Mahalli Kuzey Cephesi ..... - 82 -
Resim 4.52 Halil Ağa Camii, Köşk Minare ..... - 83 -

Resim 4.53 Halil Ağa Camii, Harim Üzerinden Son Cemaat Mahalli Üst Örtüsüne Bakan Çörten ..... - 84 -
Resim 4.54 Halil Ağa Camii Doğu-Batı Cephesindeki Çörtenler ..... - 85 -
Resim 4.55 Halil Ağa Cami, Kuzey Cephesi ..... - 86 -
Resim 4.56 Halil Ağa Cami, Kuzey Cephesi, Kemer Üzengisi ..... - 86 -
Resim 4.57 Halil Ağa Camii, Güney Cephesi ..... - 87 -
Resim 4.58 Halil Ağa Cami, Batı Cephesi ..... - 88 -
Resim 4.59 Alaaddin Camii ve Çevresi ..... - 91 -
Resim 4.60 Alaaddin Camii, Kitabe ..... - 92 -
Resim 4.61 Alaaddin Camii, Harimi Ayıran Kemerler ..... - 95 -
Resim 4.62 Alaaddin Camii, Tonoz Destek Kemeri ..... - 96 -
Resim 4.63 Alaaddin Camii, Doğu Cephede Yer Alan Pencereler ..... - 97 -
Resim 4.64 Alaaddin Camii, Mihrab ..... - 98 -
Resim 4.65 Alaaddin Camii, Minber ..... - 98 -
Resim 4.66 Alaaddin Camii, Kaya Oyma Mekan ..... - 99 -
Resim 4.67 Alaaddin Camii, Kaya Oyma Mekan İçindeki Mihrab Nişi ..... - 99 -
Resim 4.68 Alaaddin Camii, Köşk Minare ..... - 100 -
Resim 4.69 Alaaddin Camii, Kuzey Cephesi ..... - 101 -
Resim 4.70 Alaaddin Camii, Doğu Cephesi ..... - 102 -
Resim 4.71 Alaaddin Camii, Doğu Cephesindeki Taş Çörten ..... - 102 -
Resim 4.72 Alaaddin Camii, Güney Cephesindeki Taş Çörtenler ..... - 104 -
Resim 4.73 Alaaddin Camii, Batı Cephesinde Üst Örtüye Çıkan Merdiven ... - 105 -
Resim 4.74 Abdioğlu Camii ve Çevresi ..... - 108 -
Resim 4.75 Abdioğlu Camii, Harim Giriş Kapısı ..... - 110 -
Resim 4.76 Abdioğlu Camii, Harim ..... - 111 -
Resim 4.77 Abdioğlu Camii, Harim İçerisindeki Pencereler ..... - 113 -
Resim 4.78 Abdioğlu Camii, Mihrab ..... - 114 -
Resim 4.79 Abdioğlu Camii, Minber ..... - 115 -
Resim 4.80 Abdioğlu Camii, Kadınlar Mahfili ..... - 116 -
Resim 4.81 Abdioğlu Camii, Köşk Minare ..... - 117 -
Resim 4.82 Abdioğlu Camii, Genel Görünüm ..... - 120 -

Resim 4.83 Abdioğlu Camii, Doğu Cephesi ..... - 121 -
Resim 4.84 Abdioğlu Camii, Güney Cephesi ..... - 122 -
Resim 4.85 Çukur Camii ve Çevresi ..... - 126 -
Resim 4.86 Çukur Camii, Üzeri Tonozlu Geçit ..... - 129 -
Resim 4.87 Çukur Camii, Tonozlu Geçitin Avludan Görünüşü ..... - 129 -
Resim 4.88 Çukur Camii, Avluya Kuzeyden Giriş ..... - 130 -
Resim 4.89 Çukur Camii, Harimin Kuzeyine Bakış ..... - 133 -
Resim 4.90 Çukur Camii, Batı Sahını ..... - 133 -
Resim 4.91 Çukur Camii, Doğu Sahını ..... - 133 -
Resim 4.92 Çukur Camii, Mihrab ..... - 134 -
Resim 4.93 Çukur Camii, Minber ..... - 134 -
Resim 4.94 Çukur Camii, Minber ..... - 135 -
Resim 4.95 Çukur Camii, Kışlık Harim, Mihrab Nişi ..... - 137 -
Resim 4.96 Çukur Camii, Kışlık Harim, Kaya Sütunlar ..... - 138 -
Resim 4.97 Çukur Camii, İmam Evinin Altındaki Kaya Oyma Mekan ..... - 138 -
Resim 4.98 Çukur Camii, İmam Evinin Üst Kat Girişi ..... - 139 -
Resim 4.99 Çukur Camii, Köşk Minare ..... - 141 -
Resim 4.100 Çukur Camii, Kuzeyden İmam Evi ve Caminin Görünümü .... - 142 -
Resim 4.101 Çukur Camii, İmam Evinin Doğu Cephesi ..... - 144 -
Resim 4.102 Çukur Camii, Yazlık Harim Güney Cephe ..... - 145 -
Resim 4.103 Çukur Camii, İmam Evi ve Tonozlu Geçit, Güney Cephe ..... - 145 -
Resim 4.104 Çukur Camii, Yazlık Harim Batı Cephesi ..... - 147 -
Resim 4.105 Aydınlı Camii, Kentsel Doku İçerisindeki Konumu..... - 150 -
Resim 4.106 Aydınlı Camii, Avlu Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe ..... - 151 -
Resim 4.107 Aydınlı Camii, Harim Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe ..... - 151 -
Resim 4.108 Aydınlı Camii, Harim, Tonoz Kemerleri ..... - 152 -
Resim 4.109 Aydınlı Camii, Mihrab..... - 155 -
Resim 4.110 Aydınlı Camii, Minber..... - 156 -
Resim 4.111 Aydınlı Camii, Vaaz Kürsüsü ..... - 156 -
Resim 4.112 Aydınlı Camii, Köşk Minare ..... - 157 -
Resim 4.113 Aydınlı Camii, Son Cemaat Mahalli..... - 158 -

Resim 4.114 Aydınlı Camii, Üst Örtüye Çıkan Merdiven ..... - 159 -
Resim 4.115 Aydınlı Camii, Harim Giriş Kapısı ..... - 159 -
Resim 4.116 Aydınlı Camii, Son Cemaat Mahalli Batısındaki Pencere ..... - 160 -
Resim 4.117 Aydınlı Camii, Doğu Cephesi ..... - 161 -
Resim 4.118 Aydınlı Camii, Güney Cephesi ..... - 162 -
Resim 4.119 Aydınlı Camii, Batı Cephesi ..... - 163 -
Resim 5.1 Sinan Bey Camii ..... - 175 -
Resim 5.2 Çukur Camii, Çörten ..... - 180 -
Resim 5.3 Alaaddin Camii, Çörten ..... - 180 -
Resim 5.4 Halil Ağa Camii, Çörten ve Erimiş Silme Bandı ..... - 181 -
Resim 5.5 Aksaray Yalman Köyü Camii ..... - 188 -
Resim 5.6 Niğde Kayırlı Kasabası Eski Camii ..... - 189 -
Resim 5.7 Kayseri Cıncıklı Camii ..... - 189 -
Resim 5.8 Kayseri Hunat Hatun Camii ..... - 190 -
Resim 5.9 İstanbul Emir Ali Çelebi Mescidi, Köşk Minare ..... - 191 -
Resim 5.10 İstanbul Sokullu Mehmet Paşa Mescidi, Köşk Minare ..... - 191 -
Resim 5.11 Ortahisar Alaaddin Camii, Köşk Minarenin Konumu ..... - 192 -

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 Kapadokya Kronolojisi .....- 11 -

Tablo 4.1 Nevşehir ve Çevresinde İncelenen 19. Yüzyıl Camilerinin Mimari Özellikleri..... - 165 -

Tablo 5.1 Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Osmanlı Camilerinin Malzeme ve Yapım Tekniklerine İlişkin Örnekler..... - 168 -

Tablo 5.2 Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Öncesi Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler..... - 170 -

Tablo 5.3 Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler ..... - 172 -

Tablo 5.4 Nevşehir Bölgesi Dışında (Kayseri, Develi) Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler..... - 174 -

Tablo 5.5 Nevşehir ve Çevresindeki 18.-19.yüzyıl Mihraba Dik Tek Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler..... - 176 -

Tablo 5.6 Mihraba Dik İki Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler ..... - 179 -

Tablo 5.7 Mihraba İlişkin Örnekler..... - 183 -

Tablo 5.8 Minbere İlişkin Örnekler..... - 184 -

Tablo 5.9 Mahfil Katı Korkuluklarına İlişkin Örnekler ..... - 186 -

Tablo 5.10 İncelenen Camilerin Köşk Minareleri..... - 194 -

Tablo 5.11 Pencere Kenar Süslemelerine İlişkin Örnekler ..... - 196 -

Tablo 5.12 Harim Giriş Kapısı Süslemelerine İlişkin Örnekler ..... - 197 -

Tablo 5.13 Harim İçerisindeki Süslemelerine İlişkin Örnekler..... - 197 -

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 2.1 Nevşehir ve Çevresi Haritası..... - 5 -
Harita 2.2 Nevşehir İlçeleri Haritası ..... - 6 -
Harita 2.3 Anadolu'nun İlkçağdaki Bölgeleri ..... - 7 -
Harita 2.4 Anadolu'nun (Asia Minor) İlk Çağlardaki Haritası..... - 8 -

1. GİRİŞ

Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Nevşehir, mimari eser bakımından çok sayıda farklı türlerde mimari mirasa sahip bir şehirdir. Nevşehir'de 13.–20.yy arasında çoğunluğu Osmanlı dönemine ait birçok eser bulunmaktadır. Fonksiyonlarını devam ettiren bu eserlerden birçoğu günümüze kadar gelebilmiştir. Bu eserler, belirli bir dönemin mahalli üslubun kendi içindeki gelişimini ve değişimini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bir yapı tipinin belli bir dönemini incelemek; bu yapının kendi dönemi içerisinde geçirdiği değişimi ve gelişimi, yaşanılan dönemin teknolojik ve sanatsal seviyeleri ile birlikte incelemeyi gerektirir.

Anadolu Türk mimarisinde, sağlam genellemeler ve karşılaştırmalar yapılabilmesi için günümüze kalabilmiş anıtsal yapıların ayrıntılı bir şekilde yapılmış tanıtımlarına, aynı tür yapılarda görülen benzer ve farklı özelliklerin bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu genel amaç göz önünde bulundurularak hazırlanan bu bilimsel çalışmada, Nevşehir ve çevresindeki 19.yüzyıl son Osmanlı dönemi camilerinin mimari özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son yıllarda izlenen devlet politikaları kapsamında, tarihi mirasımızı oluşturan pek çok eski eserde hızlı bir restorasyon süreci başlatılmıştır. Bu süreçte çalışmamız kapsamında olan bazı yapılarda da restorasyonlar gündeme gelmiştir. Bu restorasyon çalışmalarında karşılaşılan en önemli sorun söz konusu eserlerin tam olarak mimari özelliklerinin bilinememesinden kaynaklanan restitüsyon çalışmalarının tam sağlıklı yapılamamasıdır. Bu çalışma bu konudaki eksikliğin tamamlamasına ve mimarlık tarihine kazandırılmasına katkı sağlayacaktır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Çalışmanın amacı; Nevşehir ve çevresinde günümüze kadar gelen 19.yüzyıl son Osmanlı dönemi camilerinin mimari özelliklerinin inceleyerek yapılacak restorasyon çalışmalarına ışık tutması ve bu eserlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesini sağlamaktır.

Bu kapsamda tezin oluşumunda ilk aşama olan kaynak taraması yapılmış ve konumuza yönelik doğrudan ya da dolaylı bütün yayınlar toplanmıştır. Ayrıca Kültür Bakanlığı Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgelere ulaşılmıştır. Mevcut örneklerinden dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan yedi adet caminin fotoğraflarla ve Şekillerle belgelemesi yapılmıştır. Ayrıca literatüre dayalı olarak bu yapıların tanımları ve gelişim süreçleri incelenmiştir.. Böylece derlediğimiz bilgiler, arşiv belgeleri, çizim ve fotoğraf albümünü kullanarak her bir eser için aynı düzenle monografik olarak mimari tanım yapılmak suretiyle sistematik bir katalog hazırlanmıştır.

1.2. Materyal ve Metot

Bu çalışmanın materyalini; yerinde tespit edilen yedi adet cami ve bu camilere ait yapılan Şekiller, çekilen fotoğraflar ve kaynaklarda bulunan yazılı belgeler oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, metot olarak öncelikle Nevşehir'in coğrafi konumu ve tarihine yer verilmiş, cami mimarisinin tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Daha sonra, konumuzu teşkil eden cami örnekleri; kronolojik tarih sıralamasına göre gruplandırılmış ve sistematik biçimde tanıtımları yapılmıştır. Tanıtılan bu eserlerden yola çıkılarak, 'Nevşehir ve Çevresindeki Geç Osmanlı (19.yy) Camilerinin'; malzeme ve yapım teknikleri, üst örtüleri, plan şemaları, yapı elemanları ile süslemeleri açısından genel mimari özellikleri belirlenmiş ve sonuçta genel karakteristikleri tanımlanmıştır.

1.3. Kaynak Araştırması

Nevşehir'deki eserlerin bir kısmı Anadolu Türk mimarisinin örneklerine, diğer bir kısmı da belirli bir yapı grubuna ve bir alan çerçevesindeki araştırma veya yayınlara konu olmuştur. Bunlardan bazıları yalnız bina ismi ve banisinden ibaret olarak anılmış bazıları hakkında da kısmi çalışmalar yapılmıştır. Mimari açıdan ise Damat İbrahim Paşa Külliyesine ait müstakil bir yayın hariç diğerlerinden muhtelif yayınlarda kısa bilgilerle ve bazen de birkaç plan ve fotoğraf eşliğinde bahsedilmiştir.

AKTUĞ, İ., 1992, "Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi", Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri, Ankara:

Nevşehir il merkezinde bulunan Damat İbrahim Paşa Külliyesi 1992 yılında Kültür Bakanlığı'nca yayınlanan bu eserle tanıtılmıştır. Eserde; cami, medrese, imaret, sıbyan mektebi, hamam, kervansaray ve çeşmelerden oluşan Külliyenin mimari ve bezeme özellikleri belirlenirken, Türk Kültür tarihindeki yerine de vurgu yapılmıştır.

ERAVŞAR, O., 1993, "Ürgüp ve Çevresindeki Türk-İslam Devri Yapıları" , Selçuk Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Konya:

Ürgüp ve çevresindeki on dokuz adet cami, üç adet medrese, yedi adet türbe, iki adet hamam, üç adet çeşme ve sivil mimarlık örneklerinin tanıtıldığı bu tezde söz konusu yapılar; plan, malzeme ve teknik özellikleri ile süsleme yönünden benzer bir anlatımla ayrıntılı olarak incelenmiştir.

SEZGİN, U., 2002, "18. Yüzyılda Nevşehir ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Van:

Nevşehir ve ilçelerindeki 18.yy Osmanlı Dönemine ait 24 adet cami ele alınmış, bunlar katalog düzeninde tanıtımları yapılmış, başta plan ve mekan anlayışları olmak üzere diğer tüm özellikleriyle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

EKİZ, M., 2006, "Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri", Ankara Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi, Ankara:

Nevşehir ve Gülşehir merkezleri ve köylerindeki Türk mimari eserlerinin ayrıntılı bir şekilde tanıtıldığı bu tezde, eserlerin Türk sanatındaki yerleri belirlenmiş kale, müstakil çeşme ve evler çalışma kapsamına alınmamıştır.

ORAL, M., 2006, "Günümüz Cami Mimarisinde Kimlik Sorunu, Konya Örneği", Selçuk Üniversitesi Fen Bil. Enst., Doktora Tezi, Konya:

Çalışmada, tarihi gelişim süreci içerisinde cami kavramının doğuşu ve oluşumundaki etkiler anlatıldıktan sonra bugünün cami yapılarının nitelik kalitesinin düşmekte oluşunun, simgesel değerlerinin yozlaşarak yitirilmesinin nedenleri tespit edilmiştir.

KUBAN, D., 2007, "Osmanlı Mimarisi", Yem Yayınları, İstanbul:

Sanat ve mimarlık tarihimizin dünyaca tanınmış isimlerinden Prof.Dr. Doğan Kuban'ın bu son eserinde; erken Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet'e kadar Osmanlının mimari mirası incelenmekte, sanat ve mimarlık tarihi boyutuyla beraber mimariyi oluşturan kültür ortamı ve beraberinde gelişen tarihsel süreçler yorumlanmaktadır.

ASLANAPA, O., 2005, "Türk Sanatı", Remzi Kitapevi, İstanbul:

Bütün Türk sanatı ve mimarisini içine alan bu kitap, aynı zamanda son yıllarda İran, Afganistan, Türkistan ve Anadolu'da yapılan kazı ve araştırmaların sonuçlarını bir araya getirmektedir. Ağırlıklı olarak Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı sanatının işlendiği kitabın büyük kısmı mimariye ayrılmış olup, cami, medrese, türbe, hamam, kale, kervansaray, saray ve çeşmeler, taş ve alçı kabartmalar gibi konular yanında, çini ve seramik, maden işleri, cam işleri, halı, kumaş, minyatür ve hat sanatı ile çeşitli küçük sanatlara da ayrıca yer verilmiştir.

2. NEVŞEHİR'İN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHİ

2.1. Nevşehir'in Coğrafi Konumu

İç Anadolu Bölgesi'nin orta kesiminde yer alan Nevşehir'i kuzeyden Yozgat, güneyden Niğde, batıdan Aksaray, kuzeybatıdan Kırşehir ve doğudan Kayseri illeri çevrelemektedir *(Harita 2.1).*

Harita 2.1 Nevşehir ve Çevresi Haritası

Nevşehir'in İlçeleri; Kozaklı, Hacıbektaş, Avanos, Gülşehir, Acıgöl, Derinkuyu ve Ürgüp'tür. 20 km doğusunda olan Ürgüp, Kapadokya Bölgesinin en önemli turizm merkezlerindendir. *(Harita 2.2)*

Harita 2.2 Nevşehir İlçeleri Haritası

Nevşehir'in de içinde yer aldığı Kapadokya Bölgesi ilginç doğal oluşumu ve zengin tarihi geçmişi ile dünyanın en önemli kültürel değerlerinden biridir. Bu nedenle, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 10 Temmuz 1976'da yürürlüğe konan "Kapadokya Genel Koruma Projesinin" ardından UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Kültür ve Bilim Teşkilatı) 6 Aralık 1985 yılında bölgeyi "Dünya Doğal ve Kültürel Miras Listesine" eklemiştir (http://www.kultur.gov.tr). Nevşehir ili ile Avanos ve Ürgüp ilçeleri arasındaki 40 km^2'lik alan, 25.11.1986 tarih ve 19292 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Göreme Milli Parkı olarak ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır (http://rega.basbakanlik.gov.tr).

"İlkçağda 'Kappadokia' diye anılan bölgenin kapsamı konusunda anlayış, bir dönemden diğerine değişmiş ise de genel olarak Türkiye'nin bugünkü örgütlenişinde

Çorum, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Kayseri, Malatya illeriyle bunlara komşu illerin (Amasya, Tokat, Sivas, K.Maraş, Adana, Konya) o yandaki bölümlerinin Kapadokya kapsamında sayıldığı görülür" (Umar 1998 s.10) *(Harita 2.3)*. Bugünkü Kapadokya Bölgesi; Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir İllerinin bulunduğu alan olarak bilinmektedir (Gülyaz, 2006) (*Harita 2.1)*. Daha dar bir alan olan kayalık Kapadokya Bölgesi ise Uçhisar, Göreme, Avanos, Ürgüp, Derinkuyu, Kaymaklı, Ihlara ve çevresinden ibarettir (Eravşar 1996).

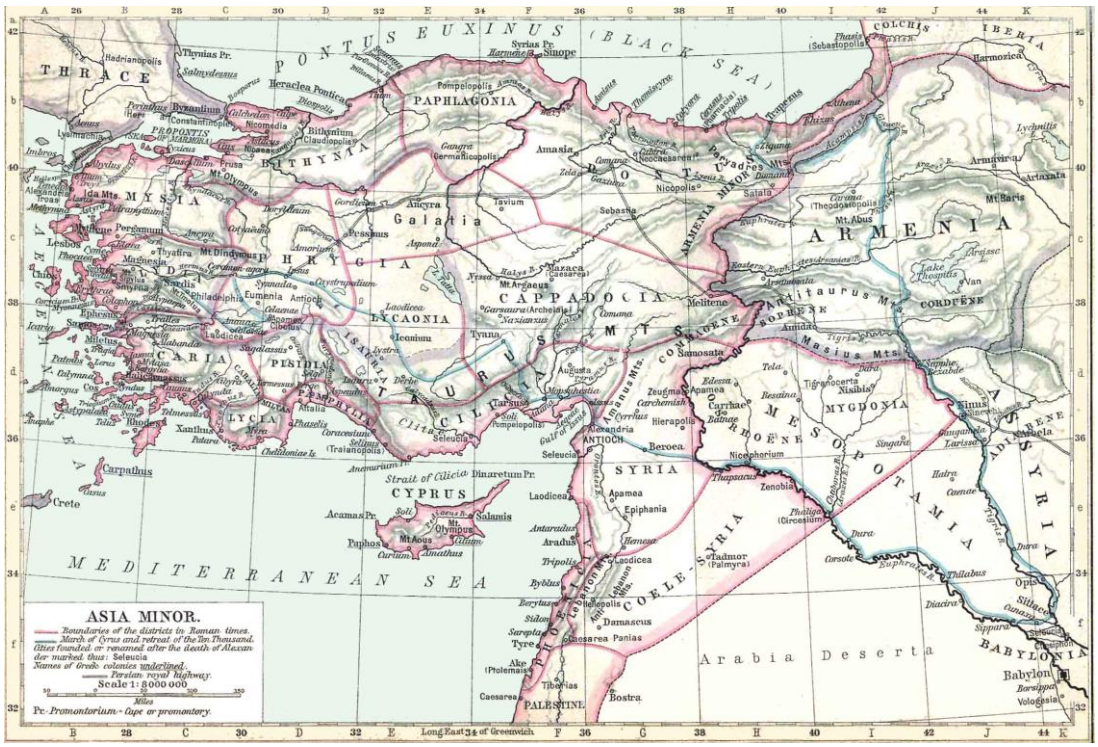

Harita 2.3 Anadolu'nun İlkçağdaki Bölgeleri (Umar 1998)

"Kapadokya Pers dilinde "güzel atlar ülkesi" anlamına gelmektedir. Bölge 60 milyon yıl önce Erciyes, Hasan Dağı, Göllü Dağı'nın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların milyonlarca yıl boyunca yağmur ve rüzgar tarafından aşınmasıyla ortaya çıkmıştır"(Demir 1990).

2.2. Nevşehir'in Tarihi Gelişimi

"Nevşehir'in ilk çağdaki adı Nissa'dır"(Bilge 1966 s.21). "Nissa, Kapadokya bölgesinin dört önemli şehirlerinden biriydi *(Harita 2.4)*. Kent, Ortaçağ ve Yeniçağ 'da Soandos"(Halme 2006 s.9), Osmanlı döneminde ise Muşkara Köyü ismiyle anılmıştır. "Daha sonra Damat İbrahim Paşa (1662-1730) döneminde büyük bayındırlık hareketleriyle geliştiğinden, buraya 'Yenişehir' anlamına gelen 'Nevşehir' ismi verilmiştir"(Bilge 1966 s.46). Bu ad yanında Osmanlı bürokratik yazışmalarında zaman zaman 'Nevşehr-i Dilara' ismiyle de anılmıştır (Şahin 2007).

Harita 2.4 Anadolu'nun (Asia Minor) İlk Çağlardaki Haritası (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Asia_minor_p20.jpg)

"M.Ö. 1650 yıllarından itibaren uzun süre Hititlerin idaresinde kalan Nevşehir yöresinin M.Ö. 12. yüzyılda Ege göç kavimlerinden ve arkasından 7. yüzyılda Kafkaslar'dan gelen Kimmer ve İskit akınlarından oldukça etkilendiği, bir ara Asurlular'ın idaresine girdiği, M.Ö. 550-332 yılları arasında Persler'in, daha sonra

Kapadokya Krallığı, Roma ve Bizans'ın yönetimine geçtiği belirtilmektedir. Bölge, Bizans döneminde özellikle 6. ve 9. yüzyıllar arasında Hıristiyan halkın yumuşak kayaları oyarak yeraltı şehirleri oluşturdukları bir sığınak yeri haline gelmiştir. Bunun yanında İslamiyet'in yayılmaya başlaması ile birlikte Anadolu'ya akınlarda bulunan Müslümanlar için bir uç bölgesi olmuştur. Hem Müslümanların bölgeye akınları, hem de 7. yüzyılda Bizans'ta tasvir yanlılarına karşı bir hareketin güç bulmaya başlaması, yeraltı şehirlerine sığınan Hıristiyan halkın sayısında giderek bir artış meydana getirmiştir" (Şahin 2007). Devamlı tehditler altında bulunan bu bölge Selçuklular'ın Anadolu'ya gelişleri tarihine kadar çeşitli yeraltı tesisleriyle varlığını devam ettirebilmiştir (Nevşehir Valiliği 1968).

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklular'ın idaresine geçen Kapadokya'nın özellikle Nevşehir'e yakın kesimleri, Anadolu Selçukluları döneminde doğu ile batı arasında ticari ve kültürel bir köprü vazifesi görmüştür. Bu bölge Çay Han, Horozlu Han, Zazadin Han, Sultan Hanı, Ağzıkara Han, Tepesidelik Han, Alay Han ve Sarı Han gibi kervansarayların sıralandığı ticaret yolu üzerindedir. Bu ticaret yolu Ege'yi Orta Asya, Çin ve Mezopotamya'ya bağlayan bir yol olmuştur. Bu yol sayesinde yörede ticaret oldukça canlanmış, tarım ve hayvancılık da gelişmiştir (Görmez 2002).

Bölge, Anadolu'nun Türkleşmesi süreci ile birlikte, uzun süren bir barış dönemine girmiş, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlı, Eretna ve Karaosmanoğulları beylikleri dönemini takiben, 1466'da kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır

Nevşehir'in çekirdeği olan Muşkara Köyü; Osmanlı İdari teşkilatı içerisinde Niğde Sancağı'na bağlı Ürgüp Kazası'nın köyleri arasında yer almaktadır. XVIII. yüzyılın başlarına kadar normal bir köy durumundaki Muşkara'nın gelişmesini sağlayan asıl fiziki, mimari ve demografik gelişmeler Lale Devri'nin ünlü Sadrazamı Damad İbrahim Paşa döneminde (1718-1730) sahne olmuştur. Bunun en önemli sebebi köyün İbrahim Paşa'nın doğduğu yer ve Aksaray, Niğde, Kayseri şehirlerini birbirine bağlayan yolların kesiştiği ortak merkez olmasıdır. İbrahim Paşa, köyde yoğun bir imar faaliyeti başlatmış, cami, medrese, sıbyan mektebi, han, hamam, imaret, çeşme ile bunlara bağlı dükkanlardan oluşan ve kendi adını taşıyan külliyeyi yaptırmıştır. Ayrıca bu imar faaliyetleri esnasında kale yeni baştan tamir ettirilerek halkın güvenliğini sağlamak için sur inşa edilmiştir. Muşkara Köyü yeni bir şehir

halini alınca bu özelliğine atfen Nevşehir adını almıştır. Bunun yanında şehrin nüfusunu artırmak ve buraya yerleşmeyi cazip hale getirmek için vergi muafiyeti sağlanmış, ticaret kolaylıkları tanınmış ve arsalar dağıtılmıştır. Böylece Nevşehir devlet eliyle ve sıkı iskan politikalarıyla oluşturulmuş bir şehir özelliği kazandırılarak Niğde Sancağına bağlanmıştır (Şahin 2007).

Cumhuriyetin ilanından sonra Niğde'ye bağlı bir ilçe olan Nevşehir'e, 20 Temmuz 1954'te 6429 Sayılı Yasa ile il statüsü verilmiştir(Nevşehir Valiliği 1999).

KAPADOKYA KRONOLOJİSİ	
M.Ö. 3000-1750	Asur Ticaret Kolonileri ve Hititler Dönemi
M.Ö. 1750-1400	Hitit Krallık Dönemi
M.Ö. 1400-1200	Hitit İmparatorluk Dönemi
M.Ö. 1200-1100	Ege ve Kuzey Kavimlerinin Kapadokya'ya Gelişi
M.Ö. 1100-950	Frigyalılar
M.Ö. 800	Hitit Tabal Krallığının Bölgede Tekrar Canlanışı
M.Ö. 950-585	Kimmer-İskit Akınları ve Lidyalıların Egemenliği
M.Ö. 585-334	Pers Egemenliği
M.Ö. 334-335	Makedonya Komutanlığı (3 Ay)
334-M.S.17	Kapadokya Krallığı Dönemi
17-395	Roma İmparatorluğu Dönemi
395	Doğu Roma (Bizans) Devleti
1072	Türk Boylarının Yerleşmeye Başlaması
1086-1175	Danişmentliler Dönemi
1175	Anadolu Selçukluları Dönemi
1243	Moğol Hakimiyeti
1318	Anadolu Selçuklu Devleti'nin Son Bulması
1318	İlhanlı Valisi Timurtaş'ın ve Eratna Bey'in Yönetimi
1340	Bağımsız Eratna Beyliği
1365	Karamanoğulları Beyliği
1381	Kadı Burhanettin Yönetimi
1398	Karamanoğulları'nın Bölgeyi Geri Alması
1398-1402	Osmanlı Egemenliği
1402	Timur'un Bölgeyi Karamanoğulları'na Geri Vermesi
1436	Sultan II. Murat'ın Nevşehir ve Kayseri'yi Karamanoğlulan'ndan geri alması
1466	Kapadokya'nın Kesin Olarak Osmanlı Topraklarına Katılması
1867	Nevşehir Livasının Kazaya Dönüştürülerek Niğde'ye Bağlanması
1902	Nevşehir'in Ankara Sancağına Bağlanması
1954	Nevşehir'in İl Olması

Tablo 2.1 Kapadokya Kronolojisi
(Görmez 2002)

3. CAMİ MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İslam mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtan camilerin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli etken şüphesiz namaz ibadetidir.

"İslam dini, ibadet edebilmek için özel bir mekanı şart koşmamaktadır. Çünkü İslam dinine göre, mezarlıklar ve temiz olmayan yerler hariç, bütün yeryüzü, namaz kılınacak mescid konumundadır. Fakat Cuma ve Bayram namazlarının cemaatle kılınmalarının gerekliliği müslümanları cemaatle namaz kılabilecekleri özel bir mekan anlayışına sürüklemiştir. Buna ilâveten, ferdi olarak da kılınabilen günlük namaz ibadetlerinin, topluca kılınmasının tavsiye edilmesi, namaz kılınacak mekanın temiz olması zorunluluğu, herkes tarafından bilinen bir mekanda toplanabilmenin kolaylığı, iklim şartlarından doğabilecek zararlardan ve her türlü dış tehdit ve tehlikelerden emin olma isteği, cami denilen ibadet mekanın doğuşunu hazırlayan sebepler olarak zikredilebilir"(Nefes 1996 s.1). "Bu ibadet mekanının şekillenmesinde, dört tarafı sınırlandırılmış Kabe avlusunun etkisi olmuştur"(Oral 2006 s.15).

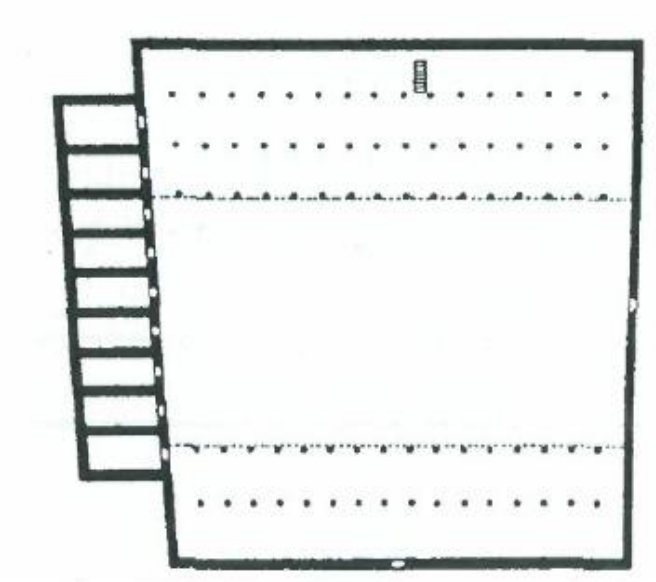
"Cami kelimesi önceleri, Cuma namazının kılındığı mescidleri, Cuma namazının kılınmadığı diğer mescidlerden ayıran bir sıfat olarak ortaya çıkmış ve bu mescidlere "el-Mescidü'l Cami" adı verilmiştir. Daha sonraları ise özellikle biz Türklerde genel bir ayırım ile Cuma namazı kılınan minberli mescidlere cami, Cuma namazının kılınmadığı, nispeten küçük yerlere de mescid denilmiştir"(Nefes 1996 s.2). Diğer İslam ülkelerinde mescid kelimesi ise Türkiye'deki cami sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ülkemizde kamu binaları, alışveriş merkezleri vb. içerisinde namaz için ayrılmış özel bölümlere de mescid denilmektedir.

Müslümanların günde beş vakit bir araya gelmesi ve ortak ibadet etmeleri, bu amaca uygun hareket etmelerini gerektirmiştir. Namazın uygulama biçimi, inananların belirli zamanda toplanmalarını, temizlenmelerini, sıralar halinde dizilmelerini, ortak davranışta bulunabilmeleri için imama uymalarını zorunlu kılmıştır. Müslümanların namaza çağrılması (ezan), ezan okuyan kişinin sesini geniş bir çevreye duyurabileceği yüksek bir düzlem (minare), namaz kılmadan önce abdest

alınması (şadırvan), cemaatin sıralar halinde dizilebileceği kapalı ya da açık bir alan (harim), kıbleyi gösteren ve imamın en ön sırada duracağı yer (mihrab) gibi işlevsel zorunluluklar, camiyi oluşturan bölümleri belirlemiştir.

Cami mimarisi İslam dininin sembolü ve kalbi olmuştur. Camiler, İslam kentlerinin merkez noktasını oluşturarak kentlerin kuruluşunu belirlemiştir. Ayrıca mimari ve süsleme özellikleriyle İslam sanatına yön vermiştir. İslamın ilk dönemlerinde ekonomik nedenlere bağlı olarak basit bir kuruluşa sahip olan camiler ekonomik büyümeyle birlikte özgün örneklerini vermiştir (Çam 1994)

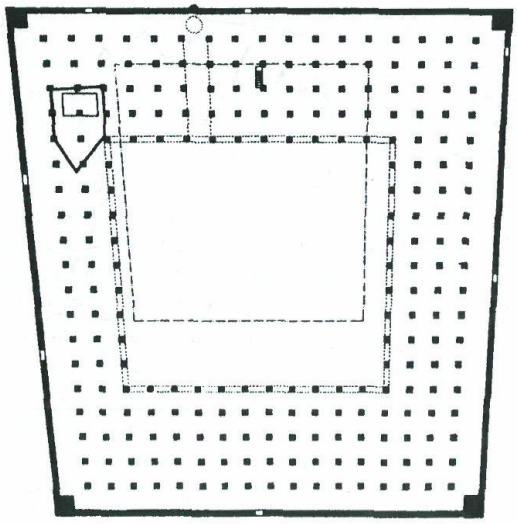
İslam kaynaklarının genel kanaatine göre ilk mescid, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sırasında bir süre konaklamış olduğu Kuba'da inşa edilmiştir (Çam 1994 s.106). Ancak Hz. Muhammed'in Hicret sonrası Medine'de yaptırdığı evin avlusundaki düzenleme, ilk önemli cami kabul edilmiştir (Grabar 1988 s.109) *(Şekil 3.1).*

Şekil 3.1 Mescid-i Nebevi'nin Hz. Muhammed Dönemindeki, Plan Şeması (Aktaran: Oral 2006 s17)

Mescid-i Nebevi" diye isimlendirilen (http://www.diyanet.gov.tr) bu caminin sadeliği ve basitliği, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerindeki çeşitli genişletme faaliyetlerine rağmen Emeviler dönemine kadar devam etmiştir.

Emeviler zamanında gerçekleştirilen genişletme faaliyetleri ise on yıl sürmüştür. Tüm yapının yeniden inşa edildiği bu genişletme sırasında yeni uygulamalara gidilmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Muhammed'in hanımlarına ait olan ve mescidin doğu duvarı boyunca yer alan dokuz adet odanın yıkılarak mescide ilave edilmesidir. Diğeri ise Mescid-i Nebevi'nin dört köşesine minarelerin ilave edilmesidir (Nefes 1996 s.37), *(Şekil 3.2).*

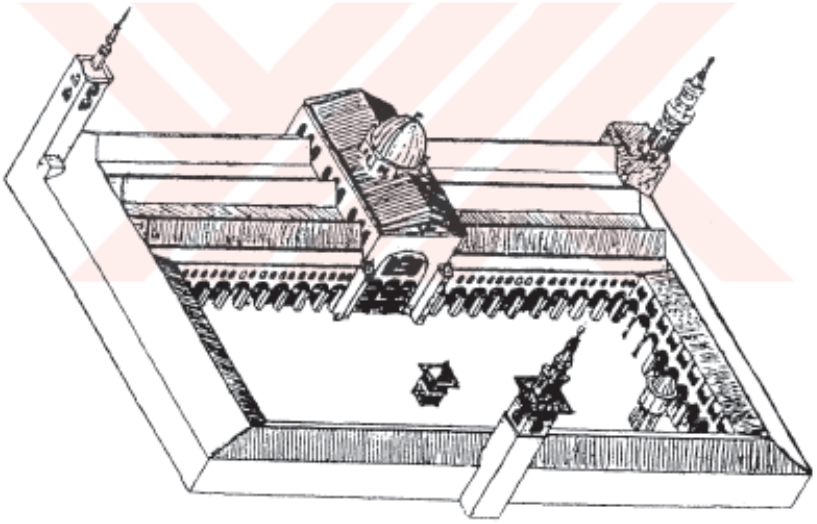

Şekil 3.2 Mescid-i Nebevi'nin Emeviler Dönemindeki Plan Şeması (Aktaran: Oral 2006 s18)

Mescid-i Nebevi'nin bu halinin Abbasi halifesi el-Mehdi dönemine kadar, herhangi bir değişikliğe uğramdan devam ettiği anlaşılmaktadır. O dönemde, kuzey duvarının köşelerindeki iki minare yıkılmış ve kuzey duvarının geri çekilmesi ile sağlanan genişletmeden sonra yıkılan minareler aynı yerlerine yeniden inşa edilmiştir (Nefes 1996 s.39).

Emeviler dönemi, İslamiyet'in ve İslam sanatının genişleyip yayıldığı bir devirdir. Ümeyye Cami, bu devrin önemli eserlerinden biridir. Plan şeması sonradan pek çok camiye örnek olmuştur. Cami, Halife Velid zamanında (705-715) yıkılan bir kilisenin yerine inşa edilmiştir. Plan düzeni olarak, hem Mescid-i Nebevi planından hem de yerine yapıldığı eski kiliseden izler taşır. İki sütun sırası, dikdörtgen biçimindeki yapıyı mihrab duvarına paralel üç sahına ayırır. Doğudan batıya uzanan

sahınların düzenini bunlardan sekiz metre daha yüksek, kuzeyden güneye giden geniş bir orta sahın keser. Burada dört büyük ayağın taşıdığı dört kemere oturan sekizgen kasnaklı yüksek bir kubbe bulunmaktadır. Kemerlerden kubbeye geçiş dört köşedeki tonoz bingilerle sağlanmıştır. Caminin kuzey cephesi önünde revaklarla çevrili bir avlu vardır (Yetkin 1959), *(Şekil 3.3)*.

Şekil 3.3 Şam Ümeyye Camii, Projeksiyon Çizimi
(Nefes 1996 s.90)

"Irak'ta Bağdat'ın kuzeyinde yer alan Samarra Ulu Camii, Abbasiler döneminde M.848-852 yılları arasında inşa edilmiştir. Emevi camilerinin aksine tuğladan inşa edilen caminin ölçüleri dıştan dışa 180 x 260 metredir. Rivayete göre bu caminin yapılış nedenlerinden birisi, Şam'daki Ümeyye Camii'ni gölgede bırakmak arzusu idi" (Nefes 1996 s.48). "37.000 m2 büyüklüğündeki boyutları ile Samarra Cami, San Pietro Bazilikası (15.000 m2), Ayasofya (7.000 m2) ve Köln Katedrali (6.000 m2) gibi kendinden önce ve sonra yapılmış birçok tapınaktan çok daha büyük inşa edilmiş olup, bu özellikleri ile dünyanın en büyük tapınaklarının başında yer alır" (Yetkin 1959).

Türk cami mimarisinin gelişim süreci Karahanlılar döneminde önemli aşamalar kat etmiş ve merkezi planlı kubbe sistemi o dönemde yaygınlaşmıştır. Kışlak Hazara Camii (11.yy), Talhatan Baba Camii (11.yy sonu-12.yy başı-) ve bir Gazneli yapısı

olan Bazar Ulu Camii (11.yy) kubbeli strüktürün üç ayrı uygulamasıdır. Bu üç camide de mihrab önünde bulunan kubbeli mekan, yanlarda enlemesine genişletilmiştir.

İran'da Selçuklu Camilerinin bütün yeniliklerinin tek bir plan halinde gerçekleştirildiği ilk eser, Zevvare'de 1135 tarihli Mescid-i Cuma'dır. Burada kubbe önünde mihrabla dört eyvanlı ve minareli küçük Selçuklu Camii, muazzam bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. Karahanlı kervansaraylarında ve Gaznelilerin sarayların da gördüğümüz dört eyvanlı plan şeması ilk defa bir Selçuklu Camii içinde değerlendirilmiş ve bundan sonraki bütün İran ve Orta Asya camileri için yeni bir çığır açılmıştır. Zevvare Camii'nden sonra, başta Ardistan ve İsfahan Mescid-i Cumaları olmak üzere diğer camiler de dört eyvanlı hale getirilmiştir. Ayrıca Selçuklular İran'da ilk defa orijinal bir cami mimarisi meydana getirmişler, bunun için Karahanlı ve Gazneli camilerinde ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirmişlerdir.(Aslanapa 2005)

"Zevvare Mescidi Cumasında ortaya çıkan mihrab önü kubbeli ulu cami geleneği Anadolu Selçuklularında da devam etmiş, harim yine çok destekli görünümünü sürdürmüştür" (Oral 2006 s.20).

"Anadolu Beylikler Dönemi Camilerinde ise Selçuklularda olduğu gibi düz çatılı tavanlar görülmekle beraber, mekan birliğine doğru yönelişin kararı vardır. Bu bağlamda zaviyeli cami, çok üniteli cami gibi birçok semanın bu dönemde uygulama alanı bulduğu görülmektedir" (Oral 2006 s.20).

Anadolu'da cami mimarisinin gelişmesine katkı sağlayan yapılar arasına 13.yüzyılda Konya'da ilk örnekleri görülen tek kubbeli mahalle mescitlerini de katmak gerekir. Başarabey Mescidi(1219), Taş Mescit(1215), Aziziye Mescidi(1253), Abdulmümin Mescidi(1275) ve Beyhekim Mescidi bu örneklerden sadece birkaçıdır. İtinalı bir yapı tekniği ile ve bazen olağanüstü bir çini bezeme ile gerçekleştirilen bu mescitler, kubbeyle örtülü hacimleri, son cemaat mahalleri ve minareleriyle Osmanlı mimarlığını etkilemiş yapılardır.

"Osmanlı mimarisinde tarihi bilinen ilk yapı İznik'teki Hacı Özbek Camii'dir(1333) ve Selçuklu döneminde Konya ve çevresindeki ilk kubbeli mescit modelinin Batı'ya geldiğini gösterir"(Kuban 2007 s.124). "Bursa'nın 1326'da

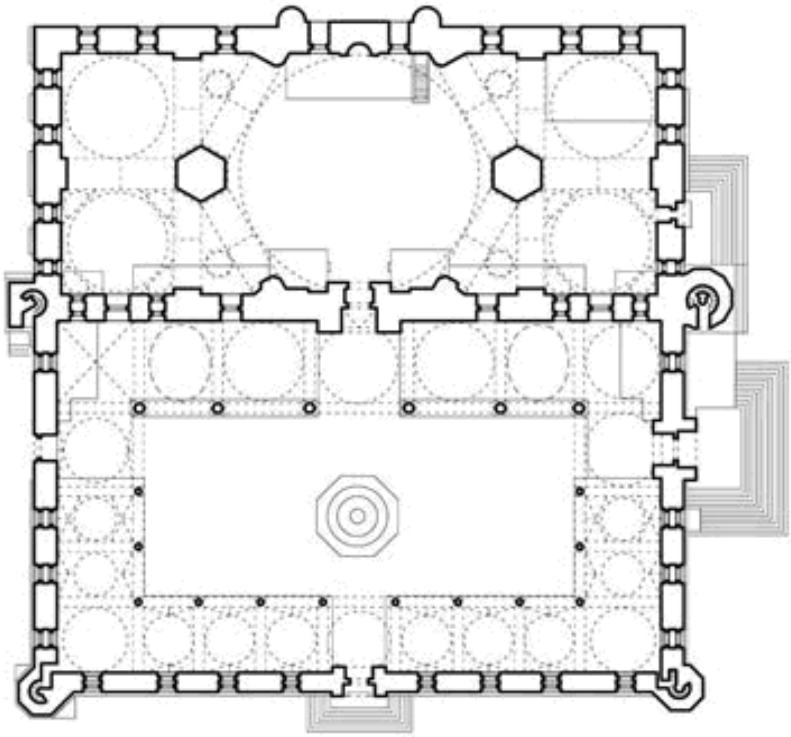
fethinden sonra inşa edilen Alaaddin Camii ise İznik hacı Özbek Camii'ne göre bazı küçük farklarla, fakat sonraki mescitler için karakteristik olacak bir plana göre yapılmıştır. Bu yapı Osmanlı mimari çağının deneme olarak strüktür ve konstrüksiyonun katıksız biçimlenişine örnektir ve birazda topoğrafik konumuna bağlı olarak güçlü bir kütlesel etkisi vardır"(Kuban 2007 s.126). "Mudurnu'daki Yıldırım Bayezid Camii Yıldırım döneminde büyük açıklıklı kubbe eğiliminin en önemli temsilcisidir. 20 metre açıklığında bir kubbesi olan Cami, İstanbul'daki büyük sultan camilerine yaklaşan bir boyuttadır"(Kuban 2007 s.126). 1391 yılında tamamlanan İznik'teki Yeşil Camii ise tek kubbeli camilerin değişik bir yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Cami, iki sütunun taşıdığı bir kubbe ve iki tonoz örtüsüyle mihrab ekseni doğrultusunda genişletilmiştir.

"Orta Asya ve İran'da 9.yüzyıldan başlayan çok ayaklı ve kubbeli cami geleneğinin Anadolu'ya da uzandığını biliyoruz. Erken Osmanlı dönemi bu tipolojinin Türkiye'deki son örneklerinin inşa edildiği dönemdir"(Kuban 2007 s.133). Bağımsız örtü öğelerine sahip birimlerden oluşan ve bazı kaynaklarda "çok kubbeli camiler" olarak da anılan bu cami tipi Selçuklu döneminden tanıdığımız ahşap direkli camilerin gelişmiş mimari formudur. Bu tür camiler kalabalık yerleşim birimlerinde, özellikle Cuma ve Bayram günlerinde çok sayıda insanın birlikte namaz kılması için tasarlanmış ve bu yüzden genellikle "ulu cami" olarak adlandırılmışlardır. Bursa'da söz konusu cami tipinin ilk uygulaması 1366 yılında I. Murad'ın yaptırdığı Şahadet Camii'dir. Yıldırım Bayezıd'ın 1396 - 1400 arasında inşa ettirdiği Ulu Camii, tasarımının basitliğine rağmen gerek devasa boyutları gerekse de iç mekanda ve cephelerde hissedilen ahenkli oranları ile adına yakışan bir görkeme sahiptir. Kesme taş duvarların kuşattığı harim yaklaşık 55 x 70 m. boyutlarında bir alana yayılmakta, yirmi adet kare planlı ve kubbeli birimden meydana gelmektedir. İçeriden pandantifler, dışarıdan sekizgen kasnaklar ile donatılmış bulunan kubbelerin yükü, birimleri ayıran sivri kemerler aracılığı ile payelere ve duvarlara aktarılmıştır (Çetintaş 1946) (*Resim 3.1).*

Resim 3.1 Bursa Ulu Camii
(Erol Gündüz)

"Edirne'de 1437-47 tarihleri arasında yaptırılan Üç Şerefeli Cami, Klasik Osmanlı Mimarisi'nin başlangıcı olarak kabul edilebilir" (Oral 2006 s.22). "Osmanlılar için yeni olan bu Cami'nin planı geleneksel İslam cami planının gelişerek en sonunda tek kubbeli orta mekan geleneği ile birleşmesinin ifadesidir. Başka İslam ülkelerinde olmayan bu transformasyonun bütün aşamalarını Türkiye'de izleyebiliyoruz"(Kuban 2007 s.143). "Üç Şerefeli Camii'nin ilk avlulu Osmanlı Camisi olması, avlu kullanımının kaynağının Batı Anadolu olduğunu ve oradan da Güneydoğu'ya ve Suriye İslam geleneğine bağlandığını göstermektedir. 27 metre açıklıklı kubbe ikisi bağımsız diğer dördü duvarlarla bütünleşmiş altı ayağa oturmakta ve enine yanlardaki kubbelerle desteklenmektedir. Giriş yönünde ise yüksek giriş revağı kubbe itkileri için bir denge unsurudur. Mekan içinde serbest duran kagir ayak ve orta kubbeyle orantılı kubbe örtülü yan açıklıklar şeması kurulmuştur. Bu şemaya Sinan'ın bütün denemelerine uzanan strüktürel bir kurgu olarak bakılabilir. İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen Fatih ve II. Bayezid Camileri bu şemayı sürdürürler"(Kuban 2007 s.145),*(Şekil 3.4).*

Şekil 3.4 Edirne, Üç Şerefeli Camii, Plan (Günay 2002 s.13)

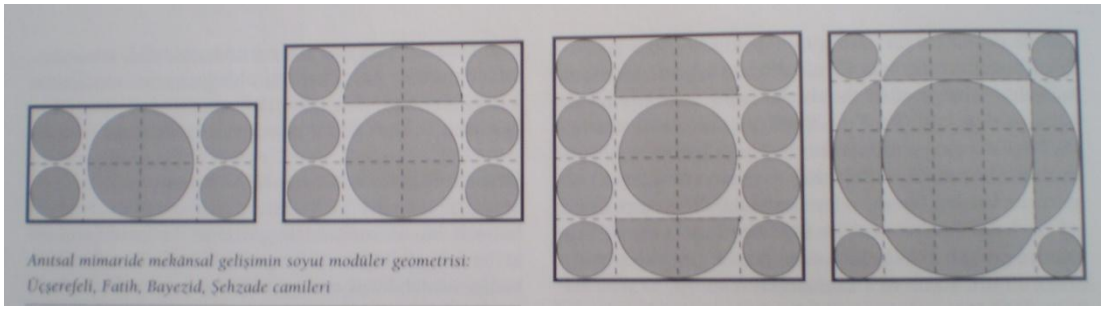
İstanbul'un fethi Osmanlı mimarisinin ufkunu genişletmiştir. Özellikle Doğu Roma'dan kalmış yegane yapı Ayasofya; Osmanlı mimarisinin temel örneği olmuştur. Ayasofya'nın örtü sistemindeki kubbe-yarım kubbe ilişkisi Osmanlı mimarlığına da esin kaynağı olmuştur. Ayasofya hem yapı bakımından hem de simgesel açıdan dünyadaki nadir eserlerdendir. Kare bazilikanın üzerine oturtulmuş büyük tek kubbesi Doğu Roma imparatorluğundaki mutlak meşrutiyeti temsil etmektedir. Bu açıdan Ayasofya hem simgesel açıdan hem de teknik açıdan Osmanlı İmparatorluk dönemi örnek yapısıdır (Ödekan vd. 2008)

Eski Fatih Camii (1471) beylikten imparatorluğa geçişi simgeleyen ilk yapıdır. İstanbul fethedildikten sonra yıkılan tek kilise olan Havariler Kilisesinin üzerine kurulmuştur. Etrafındaki sosyal ve kültürel binalar ile birlikte ilk düzenli Osmanlı külliyesidir (Sezgin 1984).

İstanbul II. Bayezid Camii'nde (1506) kubbeyle örtülü kare planlı hacim, Ayasofya'da olduğu gibi ortaya alınmış ve yarım kubbeyle örtülü hacimlerle iki yöne

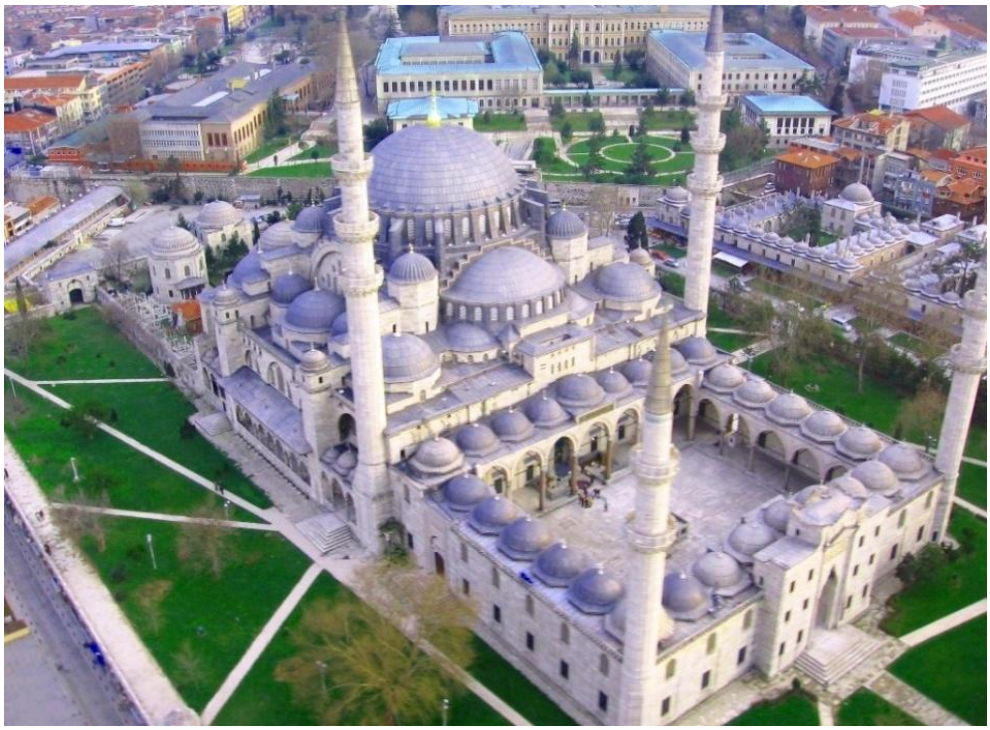
genişletilmiştir. Kubbe çapı 18 m. olan cami, kendinden önce gelen bütün camileri mekan tesiri itibariyle geçmektedir. Camide, büyük kubbenin çapının yerden yüksekliğine oranı, yanlardaki küçük kubbe çaplarının yerden yüksekliklerine oranına eşittir (Kuban 1958).

"Sinan'ın ilk büyük sultan yapısı olan Şehzade Camii (1548), bu geleneğin bütün verilerini içermekle birlikte, çok değişik bir mimari üslubun öncülüğünü yapmış ve 'Osmanlı Klasik Mimarisi' olarak tanımlanan bir dönemi açmıştır" (Kuban 2007 s.271). "Sinan'ın 'çıraklık yapıtım' dediği Şehzade Camii, şemasındaki mutlak simetrinin tutarlığı, geleneksel mimarinin bazı bezemesel anılarını özgün bir yorumla yaşatması ve o zamana kadar büyük yapıların masif pencereli duvar niteliğindeki cephelerin revaklarla zenginleştirmesiyle, bütün diğer yapılarıyla estetik olarak boy ölçüşecek bir eserdir"(Kuban 2007 s.271). "Mimar Sinan bu camide, dört yönde yarım kubbeyle örtülü hacimler kullanarak ilk kez anıtsal boyutlarda merkezi planlı şeması oluşturmuştur. Bu şema, bir yandan Mihrimah Camii'nin bir ileri kademesi, diğer yandan Eski Fatih Camii ve Bayezid Camii'nin yeniden ele alınmışıdır"(Günay 2002 s.48), *(Şekil 3.5).*

Şekil 3.5 Anıtsal mimaride mekansal gelişimin soyut modüler geometrisi. Üç Şerefeli, Fatih, Bayezid ve Şehzade Camileri (Kuban 2007 s.258)

Mimar Sinan'ın "Kalfalık" ve "Ustalık" eserleri olan Süleymaniye ve Selimiye Camiler Osmanlı Klasik mimarlığının doruk noktası olmuştur. İki eserde de kubbe çapları büyütülerek kubbe sekiz adet 'fil ayaklarına' oturtulmuştur. Bu sistem 14. yüzyıldan beri devam eden teknik sorunların çözümü durumundadır *(Resim 3.2-3.3).*

Resim 3.2 Süleymaniye Camii
(Mustafa Kumbar)

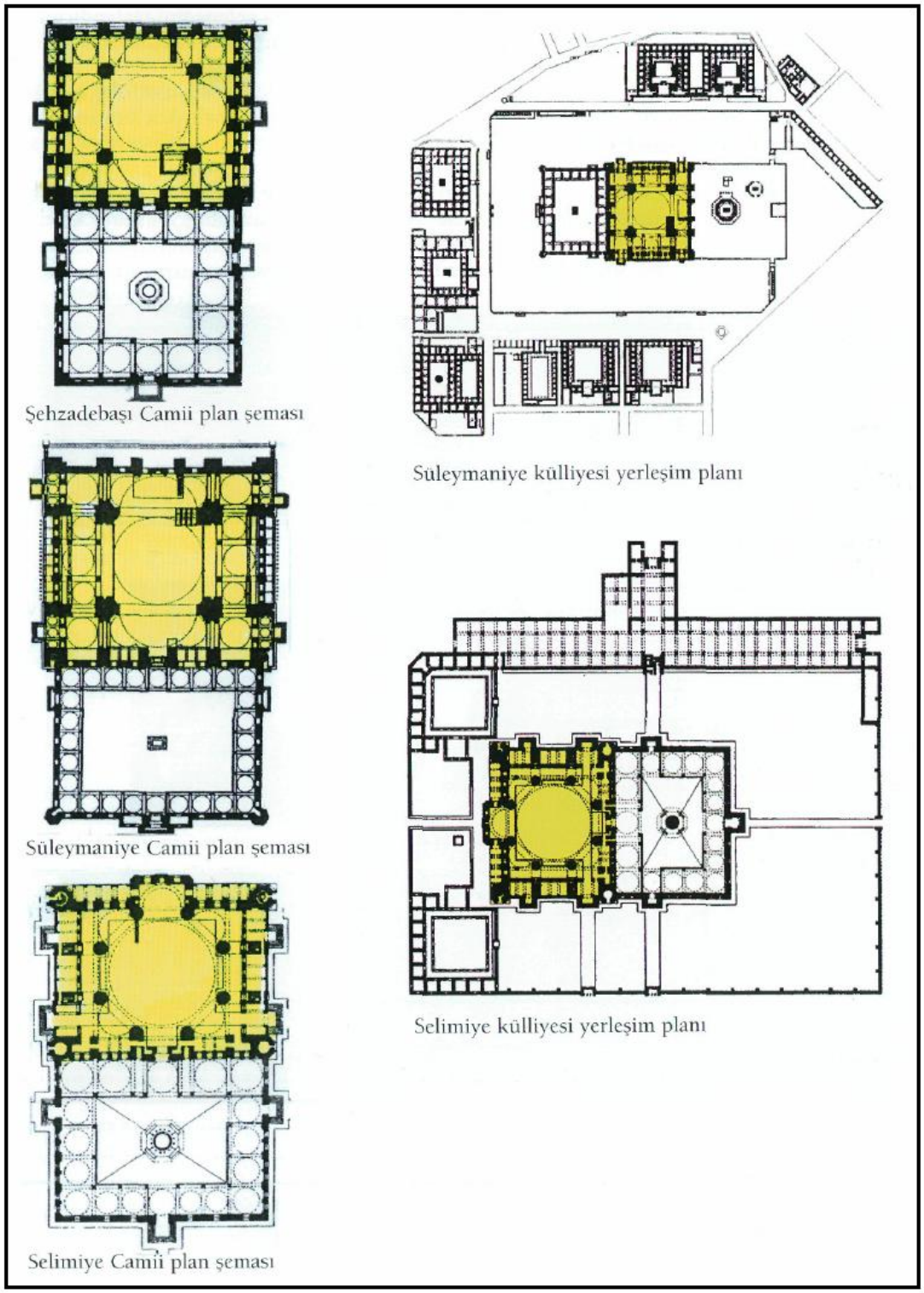

Resim 3.3 Selimiye Camii
(Fikri Aktan)

“Sinan’ın tasarladığı dört dayanağa oturan yarım kubbeli camilerin en büyüğü Süleymaniye Camii’dir. Mihrab doğrultusunda iki yarım kubbenin kullanılmasını Ayasofya’da ve sonra da Bayezid Camii’nde görüyoruz. Türklerin büyük hayranlık duydukları Ayasofya’yı geçme isteği ve belki de sultanın arzusuyla aynı şemayı kullanmış olabilir. Ancak şema aynı olsa bile oranlar, mekan ve taşıyıcı sistemin rasyonelliği, içte ve dışta algılanışı Ayasofya’dan üstündür. İki ayrı dinin mekan anlayışındaki farklılıklar da yapıyı etkilemiştir”(Günay 2002 s.52).

Selimiye Camii ise Selçuklu döneminden itibaren başlayan mimari yolculuğun, Arap, İran ve Doğu Roma etkileriyle doruğa ulaşmasıdır. Kubbe boyutu Ayasofya’yı geçmiş ve anıtsal bir düzen oluşturmuştur. Kasnaklar ve tonozlar, yapı geometriğini bozmayıp uyumlu bir şekilde fil ayaklarına destek olmuşlardır. Sinan’ın 45 x 36 metre boyutlarındaki bir ibadet alanını bir bütün olarak 31.50 m. çapındaki bir kubbe altında toplaması, ustalığının en büyük göstergesidir. Sinan, Selimiye ile loş bir ortam yerine, aydınlanmış ve huzur dolu bir alan oluşturmaya çalışmıştır. Aslında Sinan, diğer yapılarla veya kişilerle değil de kendi ile yarışmış ve kendini aşmıştır. Sinan’ın teknik olarak getirdiği yenilikler ile klasik dönem tamamlanmış, Osmanlı ve Cumhuriyet cami planlarının temeli oluşturulmuştur. Bu dönemden sonra tek kubbe sistemi neredeyse tek tip olmuş, küçük camilerden anıtsal camilere kadar uygulana gelmiştir (Ödekan vd. 2008) *(Şekil 3.6)*.

Mimar Sinan’ın ölümü ile Osmanlı mimarisinde ‘Klasik Dönem’ diye adlandırılan çağ kapanmış, ama bu büyük ustanın etkileri uzun süre devam etmiştir. Bu etki, özellikle cami planlarında çok güçlü ve kalıcı olmuştur. Mimar Sinan’ın Şehzade Camii’nde geliştirdiği dört yarım kubbeli sistem, birçok yapıda yinelenmiştir. Bunlar arasında en önemli olanı Sultan Ahmet Camii’dir. I. Sultan Ahmed’in mimar Sedefkar Mehmed Ağa’ya yaptırdığı bu külliye, Sinan’ı izleyen, onun ekolünü sürdüren yapılar arasında en tanınmış örnektir. Yapımına 1603 yılında başlanıp 1663’te bitirilen Eminönü’ndeki Yeni Cami, Osmanlı mimarisinin en uzun sürede tamamlanan camisidir. Bu cami de dört yarım kubbeli tipin bir örneğidir (Demiriz 2010).

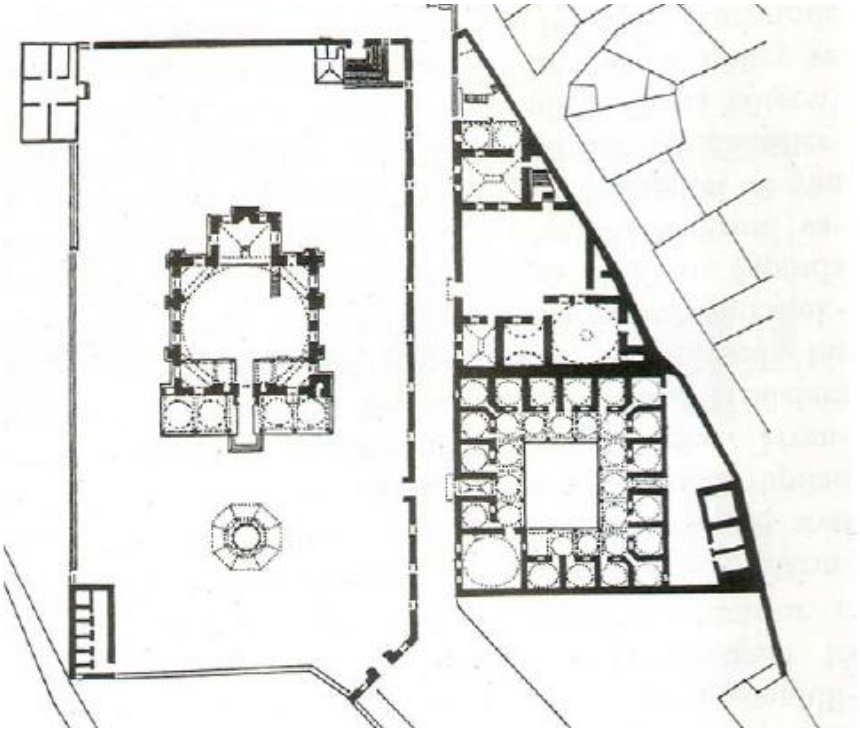
Şekil 3.6 Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Camilerinin Plan Şemaları (Aktaran: Oral 2006 s.24)

18. ve 19. yüzyıllar, Osmanlı sanatına batı etkilerinin girdiği, başka bir deyişle batılılaşmanın başladığı dönemdir. Bu dönemde özellikle süslemede batı kaynaklı üsluplar görülür ama bu üslupların Osmanlı sanatındaki uygulamasında geleneksel Türk motifleri ve yapı tiplerinden vazgeçilmemiştir. "Cami planları, biraz daha ayrıntılı olmakla birlikte, klasik dönemde yapılanlardan çok farklı değildir. Genellikle kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bir ibadet mekanı görülmektedir. Kubbeye geçiş elamanları tromp ya da pandantif olmaktadır. Bu dönem camilerinin iki yanında gelişim gösteren galeriler mekana genişlik sağlamaktadır. Yine bu dönemde mihrabın dışa taşkın olarak bir hücre şeklinde başlı başına bir bölüm olarak düşünülmesi, Osmanlı mimarisinde geç dönem özelliğidir" (Oral 1993 s.39). "18. yy. camilerinde görülen ve 19. yüzyılda gelişerek devam eden yenilikler, daha çok dış düzlemle ilgilidir. Bu yenilikler, yapıları değiştirmekten çok, farklı görünmelerini sağlamıştır"(Oral 2006 s.26).

Bu dönemin Anadolu'daki en önemli eseri Nevşehir'deki Damat İbrahim Paşa Külliyesi'dir. "Yapımı 1726 yılında tamamlanan Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Osmanlı kültür tarihinde Lale Devri (1718-1730) olarak adlandırılan ve klasik dönemden sonra gelişen batılılaşma dönemine geçişte önemli bir yeri olan zaman dilimi içinde Anadolu'da inşa edilmiş geniş kapsamlı bir külliyedir"(Aktuğ 1992 s.109). "Osmanlı mimarisinde artık büyük programlı yapıların inşasının durduğu 18.yüzyılda, başkent dışında inşa edilen tek ve en büyük yapı topluluğudur. Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın 'İstanbul'da yapılan külliye yapılarından daha az itina gösterilmemesini' isteyerek yaptırdığı külliyede İstanbul'da aynı dönemde yapılan eserlerde görülmeyen ancak I. Mahmut döneminde ortaya çıkan yenilikler izlenebilmektedir. Külliyede, İstanbul'daki çağdaşı eserlerde görülen, kompozisyon bütünlüğünden uzak küçük yapı gruplarının aksine, klasik dönem külliye anlayışına yakın bir tasarım izlenmektedir. Genel yerleşme planı, topografyadan kaynaklanan zorlamalar nedeniyle külliyeye dâhil binalar, aynı avlu içersinde değerlendirilememiştir. Külliyenin medrese, imaret ve sıbyan mektebi, dik açılı yapılar olarak planlanmış, arkalarındaki istinat duvarlarıyla aralarında kalan üçgen alanlar, arka avlu veya ikincil hacimler olarak değerlendirilmiştir. Aynı topoğrafik nedenlerden ötürü kervansaray külliyenin diğer yapılarının bulunduğu seviyeden

daha aşağıdaki bir platformda büyük kısmı kayaların oyulması suretiyle yapılmıştır" (Ekiz 2006 s.216).

Külliyenin içinde yer alan Damat İbrahim Paşa Camii'nin genel üslup yapı ve biçim özellikleri ile çağının özelliklerini yansıttığı görülmektedir. "Cami klasik dönem camilerinde olduğu gibi geniş bir avlunun ortasında yer alır *(Şekil 3.7)*. Üç girişi bulunan avlunun girişlerinden batı yönündeki geleneksel tasarım anlayışına uyarak son cemaat yeri önüne açılır. Cami plan şeması geçmişteki şemaların bir tekrarıdır. Kütleden taşan, niş şeklindeki mihrab önü mekanı 15. yüzyıldan beri kullanılan bir şemadır. Genellikle yarım kubbeyle örtülen mihrab önü mekanı bu camide yarım aynalı tonozla örtülmüştür. Sekiz destekle taşınan tek kubbeli harim planı da 16. yüzyılda Sinan tarafından geliştirilen bir plan şemasıdır. Fakat bu camideki uygulaması Sinan yapılarındakinden oldukça yalındır"(Aktuğ 1992 s.112). "Bu şema, Sinan camilerinden bu yana başkent camilerinde de sık rastlanan bir özelliktir. Genellikle yarım kubbeyle örtülen bu kısımlar gittikçe yaygınlaşmış; giderek Nuruosmaniye Camii'nde (1748–55) poligonal bir biçim kazanmıştır. Laleli Camii'nden (1759–1763) başlayarak görülen bu yayvanlaşma söz konusu taşra örneklerinde tonoz örtüleri dolayısıyla, içte de dıştaki kadar kübik ve katı bir etki bırakır hale gelmiştir"(Ekiz 2006 s.217). "Yine planda cami kütlesinin dışına alınan minare kaidesinin ön cephede simetriyi bozmaması için diğer köşeye de aynı uzunlukta bir duvar parçası veya oda yerleştirilmesi, Sinan'ın beş kubbeli son cemaat yeri olan tek kubbeli camilerinde geliştirdiği bir tasarım anlayışıdır. Plan düzeyinde camide bir yenilik görülmemekle birlikte, iç ve dış cephelerdeki bazı elamanların tasarımında Barok mimarisinin habercisi sayılabilecek bazı yeni yaklaşımlar görülmektedir"(Aktuğ 1992 s.113). "Özellikle süslemede ortaya çıkan ve en güzel örnekleri mermer mihrablarda "C", "S" kıvrımları ve istiridye kabuğu motifleri ile görülen barok tarzı bezemeler, başkentte 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkacak olan batılılaşma etkilerinin erken örneklerini teşkil etmektedirler"(Ekiz 2006 s.218). Ayrıca dışta, sekizgen kasnağın köşelerinde inşa edilen ağırlık kuleleri ve alemleri Lale Devri'nin özeliklerini karakterize etmektedir *(Resim 3.4)*.

Şekil 3.7 Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi (Koruma Kurulu Arşivinden)

Resim 3.4 Nevşehir Damat İbrahim Paşa Camii (Mehmet Koçak)

4. NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19.yy) CAMİ ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Ürgüp Çarşı (Merkez Hacı Mustafa Ağa) Camii

Katalog No **:**1
Bulunduğu Yer **:** Ürgüp İlçesi
Tescil Kararı **:** T.K.T.V.Y.K. 02.07.1987 -3447
Mülkiyeti **:** Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler **:** 4.1-4.17
Şekiller **:** 4.1-4.8

Yeri ve Bugünkü Durumu

Halk arasında ve çeşitli yayınlarda "Çarşı", "Yeni" ve "Hacı Mustafa Ağa" adlarıyla tanınan cami, Ürgüp kent merkezinde, Nevşehir yönünden şehre giriş yolu İstiklal Caddesi üzerinde, Merkez Çarşı Mevkii, 49 pafta, 127 ada, 6 parselde yer almaktadır *(Resim 4.1)*. Günümüzde iyi durumda olup halen ibadete açıktır.

Resim 4.1 Ürgüp Çarşı Camii ve Çevresi (Google Maps)

İnşa Tarihi ve Banisi

Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün arşiv kayıtlarında 1807(19.yüzyıl) yılında yapıldığı, "bazı eserlerde ise caminin gösterdiği plan özelliği nedeniyle 18.yy. sonuna tarihlendirilebileceği belirtilmektedir"(Eravşar 1993 s.83, Sezgin 2002 s.90). Banisinin kim olduğu bilinmemekle birlikte halk tarafından caminin banisi H.Mustafa Ağa olarak kabul edilmektedir.

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

Kitabesi

Caminin orijinal kitabesi ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Günümüzde mevcut her üç kitabe de Türkçe yazılmış olup yakın tarihlere aittir. Caminin kuzey cephesinde özgün giriş kapısının üzerindeki birinci kitabe 'Ürgüp H.Mustafa Ağa Camii T.1807' bilgisini içermektedir *(Resim 4.2).*

Resim 4.2 Ürgüp Çarşı Camii, Kuzey Kapı

Kitabedeki isim ve tarih halk tarafından caminin banisi ve yapım tarihi olarak kabul edilmektedir. İkinci kitabe sonradan yapıldığı bilinen yeni minareye aittir *(Resim 4.3)*. Bu kitabeden minarenin H.Ali Yenidünya adlı bir hayırsever tarafından 1966 yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Üçüncü ve son kitabe ise avludaki şadırvanın üzerinde olup bu kitabede 'Mahmut Diker 1967' yazmaktadır.

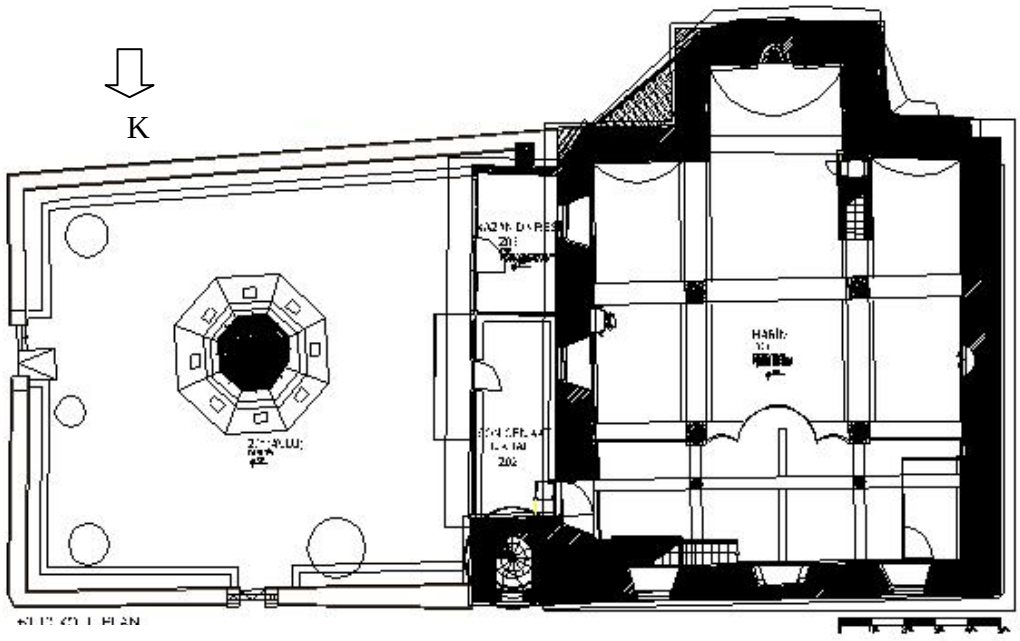

Resim 4.3 Ürgüp Çarşı Camii, Minare Kaidesi (Alev Türker)

Mimarisi ve Tezyinatı

Eğimli bir alanda inşa edilen camide mimariye fazla yansıtılmasa da cepheler arasında 2.00 m.ye yaklaşan kot farkları bulunmaktadır. Mihraba dik üç sahından oluşan Cami; ibadet mekanı (harim), giriş bölümü, iki farklı tipteki minare ile şadırvanlı bir avludan oluşmaktadır. Caminin, kuzey, güney ve batı cepheleri yola bakarken, doğu cephesi ise avluya bakmaktadır. Cami, iki yöne eğimli beşik çatıyla örtülmüştür. Özgün plan şeması okunabilen Cami'nin planı, bölgedeki diğer camilerin plan şemaları ile benzerlik göstermekle beraber orta sahının dışarı taşırılması, diğerleri ile arasındaki farklı özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Harim, kuzey-güney ekseninde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Bu biçimi etkileyen mihrab bölümünün dışa yaptığı çıkıntıdır. Caminin mihrab aksındaki orta sahını güneye taşırılmış, üzeri ise sivri tonozla kapatılmıştır. "Mihrab aksındaki orta sahının beden duvarlarının dışa taşırılmış olması ilk defa bu camide görülür"(Eravşar 1993 s.85*) (Şekil 4.1)*. Harim, orta bölümü iki yan bölümden daha geniş mihraba dik uzanan üç sahından oluşmakta, beden duvarları ve merkezde yer alan dört sütun tarafından taşınmaktadır. Kare kaideli dairesel sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmış aralarına da gergiler yerleştirilmiştir. Harimin örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozlardır. Tonozlar, sütun hizalarında enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir *(Resim 4.4), (Şekil 4.2- 4.3)*.

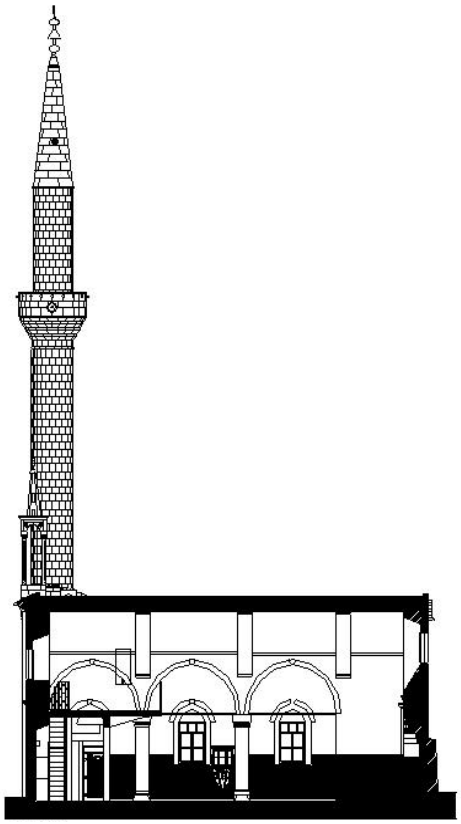
Şekil 4.1 Ürgüp Çarşı Camii, Plan
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.4 Ürgüp Çarşı Camii, Harim
(Alev Türker)

Şekil 4.2 Ürgüp Çarşı Camii, Enine Kesit
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Şekil 4.3 Ürgüp Çarşı Camii, Boyuna Kesit
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Harimin duvarları yakın tarihte yapılan onarımda, ahşap malzemeden lambri şeklinde kaplanmıştır. Bu kaplama mihrab, minber ve duvar nişinin neredeyse yarısını kapsayacak şekilde tüm yüzeylerde uygulanmıştır.

Kuzeydeki özgün giriş kapısı sonradan örülerek kapatıldığından harimin kuzeydoğusundaki pencere kapıya dönüştürülerek harime giriş sağlanmıştır. Harim; güney duvarında biri mihrab üzerine diğer ikisi ise güneybatı ve güneydoğu köşelere gelecek şekilde üst seviyelerde açılmış üç adet pencere, doğu duvarında zemin seviyesinde iki adet pencere, kuzey duvarında ikisi zemin seviyesinde biri de kapatılan özgün giriş kapısının üstüne açılmış üç adet pencere tarafından aydınlatılmaktadır. . Batı duvarında pencere açıklığı görülmez. Pencereler mazgal şeklinde olup kilit taşları vurgulu olarak dairesel kemer biçimleriyle harime açılmaktadır *(Resim 4.5-4.6).*

Resim 4.5 Ürgüp Çarşı Camii, Harim içerisindeki pencere (Alev Türker)

Resim 4.6 Ürgüp Çarşı Camii, Harim içerisindeki pencere (Alev Türker)

Oldukça sade özellikler yansıtan ve taştan yapılan mihrabın sonradan sıvanarak boyandığı anlaşılmaktadır. Mihrab, derin bir nişten oluşmakta, iki sıra düz silme, iki sıra mukarnas dizisi ile üstte istiridye kabuğu motifinden oluşan kavsara[1] ile son bulmaktadır. Kavsaranın her iki yanına gülbezek[2] motifi yerleştirilmiştir. Nişin her iki kenarında üçgen kesitli sütunce ve üzerinde bordür bulunmaktadır *(Resim 4.7).*

Caminin minberi ve köşk bölümü oldukça sade olup taştan yapılmıştır. Köşk bölümünün üzerindeki külah kemerden dolayı küçük tutulmuştur *(Resim 4.8).* Vaaz kürsüsü (Ambon)[3] doğu duvarında iki pencere arasına yerleştirilmiştir. Bilindiği kadarıyla günümüzde yakın tarihte yıktırılan Ürgüp'teki bir geç Osmanlı dönemi kilisesinden getirilmiştir(Pekak ve Müderrisoğlu 2008 s.61). Malzemeye bağlı özellikli bezeme anlayışını yansıtan bu kürsü ahşaptan sedef kakma olarak yapılmıştır *(Resim 4.9).*

Resim 4.7 Ürgüp Çarşı Camii. Mihrab
(Alev Türker)

[1] Kavsara: Portal, mihrab gibi yapı elemanlarının yarım kubbeye benzeyen üst bölümü.
[2] Gülbezek: İslam ve gotik yapılarında çember biçiminde düzenlenmiş, gülü andıran mimarlık süsü.
[3] Ambon: Kiliselerde koronun hemen önünde yer alan, vaaz vermeye ve İncil okumaya yarayan kürsü.

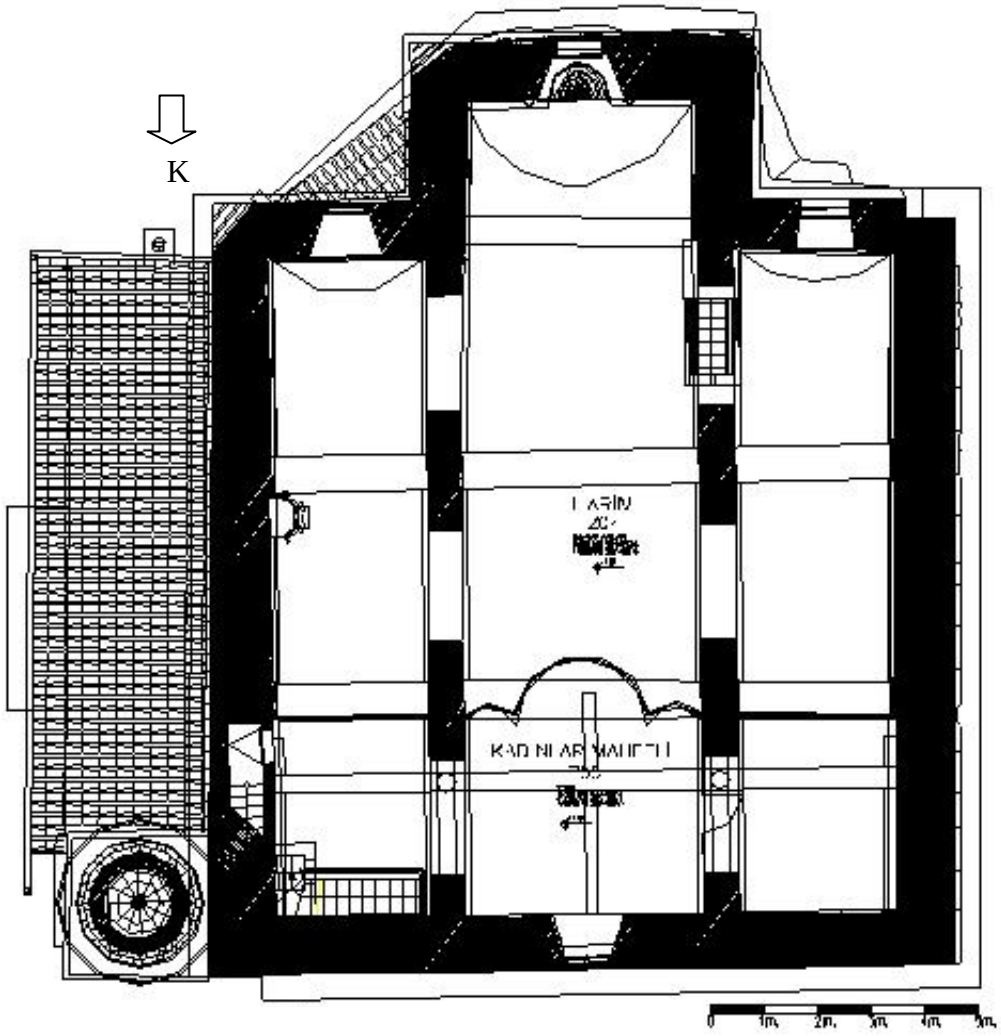

Resim 4.8 Ürgüp Çarşı Camii, Minber
(Alev Türker)

Resim 4.9 Ürgüp Çarşı Camii, Vaaz Kürsüsü
(Alev Türker)

Caminin kuzey duvar önüne sonradan betonarme olarak kadınlar mahfili yapılmıştır. İki sütun tarafından taşınan mahfile, kuzeydoğu köşeye yapılan bir merdivenle çıkış sağlanmaktadır. Basık tavanlı mahfilin kuzeydoğusunda özgün minarenin kapısı bulunmaktadır. Mahfil, harimi hacim açısından daralttığı gibi ışığı gölgelemekte ve yapının orijinalliğini olumsuz etkilemektedir *(Şekil 4.4), (Resim 4.10).*

Şekil 4.4 Ürgüp Çarşı Camii, Kadınlar Mahfili, Plan
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.10 Ürgüp Çarşı Camii, Kadınlar Mahfili (Alev Türker)

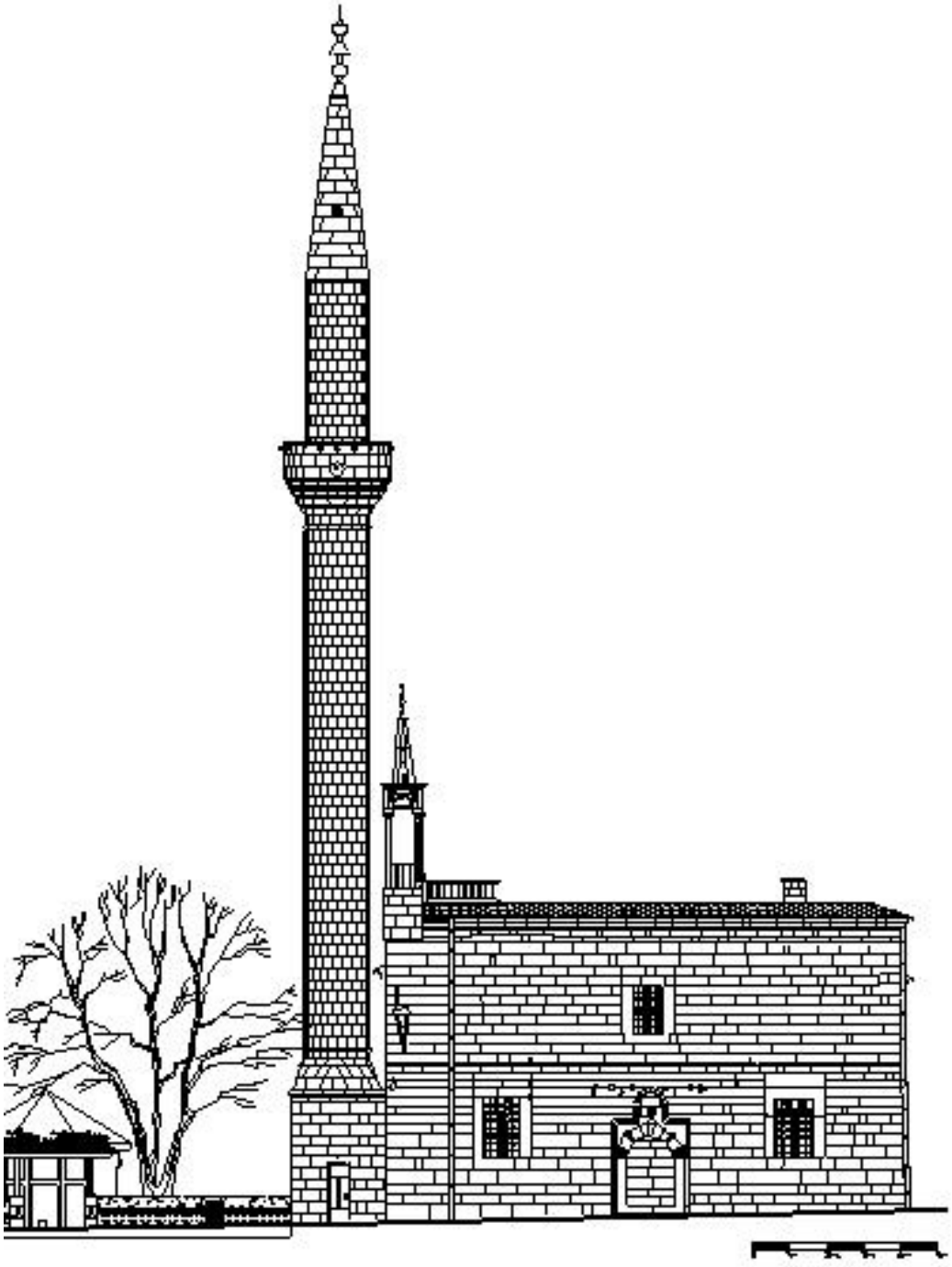
Camide iki minare vardır. Bunlardan özgün olanı, camin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesine konumlandırılmış Nevşehir ve çevresinde sıkça görülen köşk (baldaken) minaredir. Kare kaide üzerine yükselen dört kare kesitli taş sütun üzerine külah ve alem yerleştirilerek inşa edilmiştir. Sütunlar arasındaki açıklıklar dilimli kemerlerle geçilmiş, kemer aralarına gergiler yerleştirilmiştir. Taş sütunların her birinin sade başlıkları bulunmaktadır. Minareye kadınlar mahfilinden beden duvarı içerisine yerleştirilmiş bir merdivenle çıkılmaktadır *(Resim 4.11).*

Bu minarenin hemen yanında yükselen ve yeni yapılan 31 m yüksekliğindeki taş minare ise kare kaide üzerine silindirik gövdeli ve tek şerefeli olup külah ve alemiyle bilinen tipik minare biçimindedir. Düzgün kesme taştan yapılmış olan minareye kaidesinin hemen altından bulunan basık kemerli demir kapıdan geçilerek çıkılmaktadır.

Resim 4.11 Ürgüp Çarşı Camii, Minareler

Bugün İstiklal Caddesine bakan kuzey cephe, bir zamanlar camiye girişin sağlandığı cephedir. Bu cephe diğer cephelere göre daha yüksek tutularak kalkan duvar şeklinde düzenlenmiş, yaklaşık 2.50 m yükseklikte bir kornişle ikiye bölünmüştür. Kornişin altındaki ve üzerindeki taş örgü sıraları birbirinden farklıdır. Cephede iki farklı seviyeye açılmış toplam üç pencere bulunmaktadır. Pencerelerden biri örülen giriş kapısı üzerinde, diğer ikisi ise eski kapının doğu ve batısında alt seviyededir. Dikdörtgen silme kuşağı ile çevrelenmiş pencereler demir şebekelidir *(Şekil 4.5), (Resim 4.12).*

Şekil 4.5 Ürgüp Çarşı Camii, Kuzey Cephe
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.12 Ürgüp, Çarşı Cami, Kuzey Cephe

"Kuzey cephenin merkezine açılan ve sonradan büyük bir ihtimalle caddedeki trafik akışından olsa gerek örülerek iptal edilen özgün kapı, eski fotoğraflara göre dikdörtgen kuşak içine alınmış basit kemerli kilit taşı vurgulu ahşap bir kapı idi ve üzerinde de sundurma yer alıyordu. Yüzeyden girintili şekilde kesme taş duvarla örülerek kapatılan kapının üzerinde ters 'U' şeklindeki bir düzenlemenin içinde altta gülbezek motifi üzerinde kabara bulunmaktadır"(Pekak ve Müderrisoğlu 2008 s.38) *(Resim 4.13-4.14).*

Resim 4.13 Ürgüp, Çarşı Cami, Kuzey Cephedeki Özgün Giriş Kapısı (E.Altundağ arşivi)

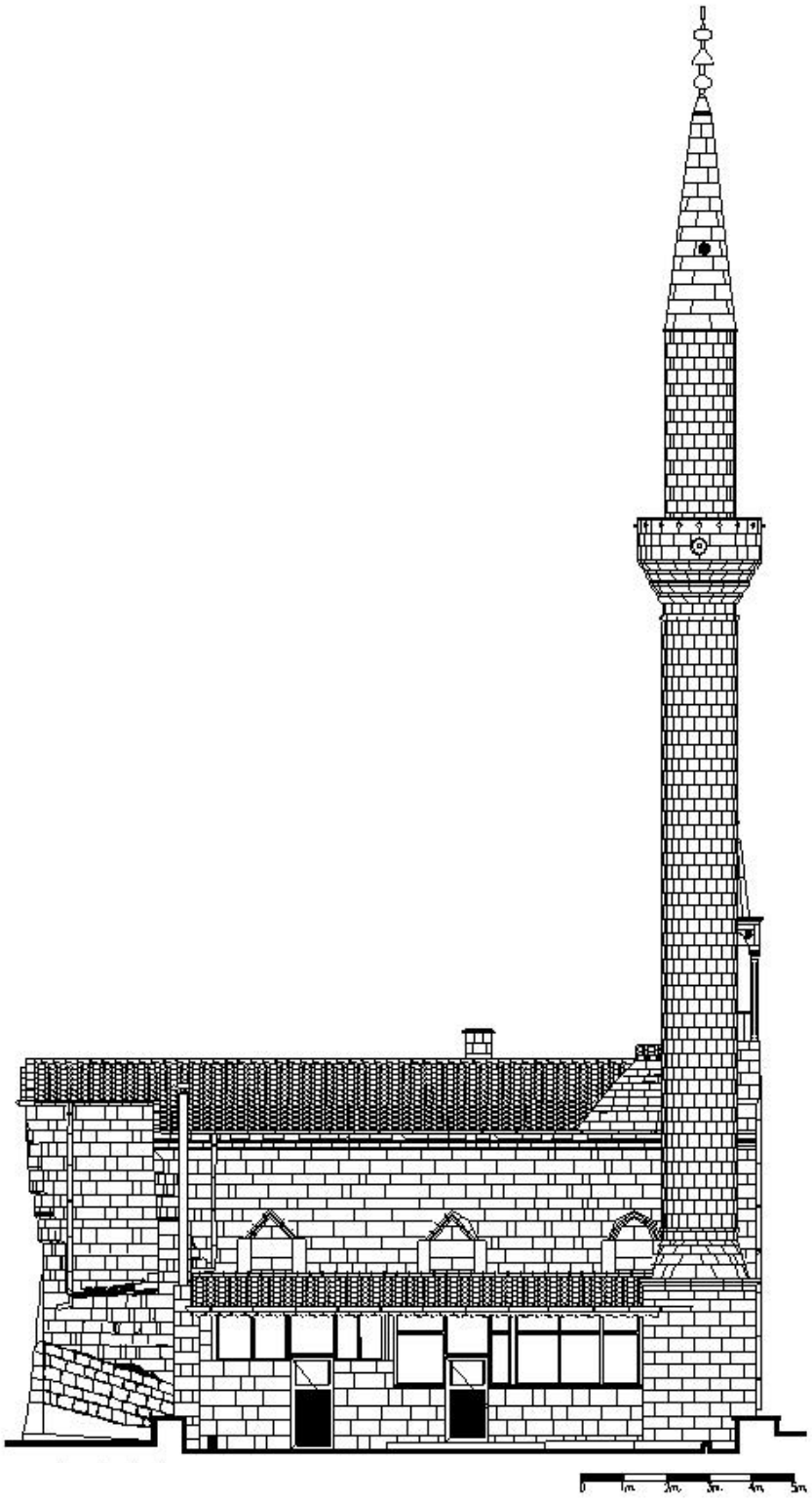

Resim 4.14 Ürgüp, Çarşı Cami, Kuzey Cephedeki Özgün Giriş Kapısı (Koruma Kurulu arşivi)

Yakın tarihte yapılan muhdes bir düzenlemeyle yeni minare kaidesinden güneydoğu köşeye kadar cephe boyunca ana kütleden daha alçak tutulmuş olan doğu cepheye son cemaat yeri benzeri düzenleme yapılarak üzeri kiremitle kaplı sundurma çatı ile örtülmüştür. . Taş örgü ve ahşap malzemeyle biçimlendirilen bu bölümde daha önce iç mekanı aydınlatan sivri kemer alınlıklı üç adet pencere bulunmakta iken, kuzey cephedeki özgün giriş kapısının kapatılıp cami girişinin buraya alınması nedeni ile minare kaidesine yakın olan pencere büyütülerek kapıya dönüştürülmüştür. Alçak çevre duvarı ile caminin avlusunun oluşturulduğu bu cephedeki boş alanın merkezine şadırvan yerleştirilmiştir *(Resim 4.15), (Şekil 4.6).*

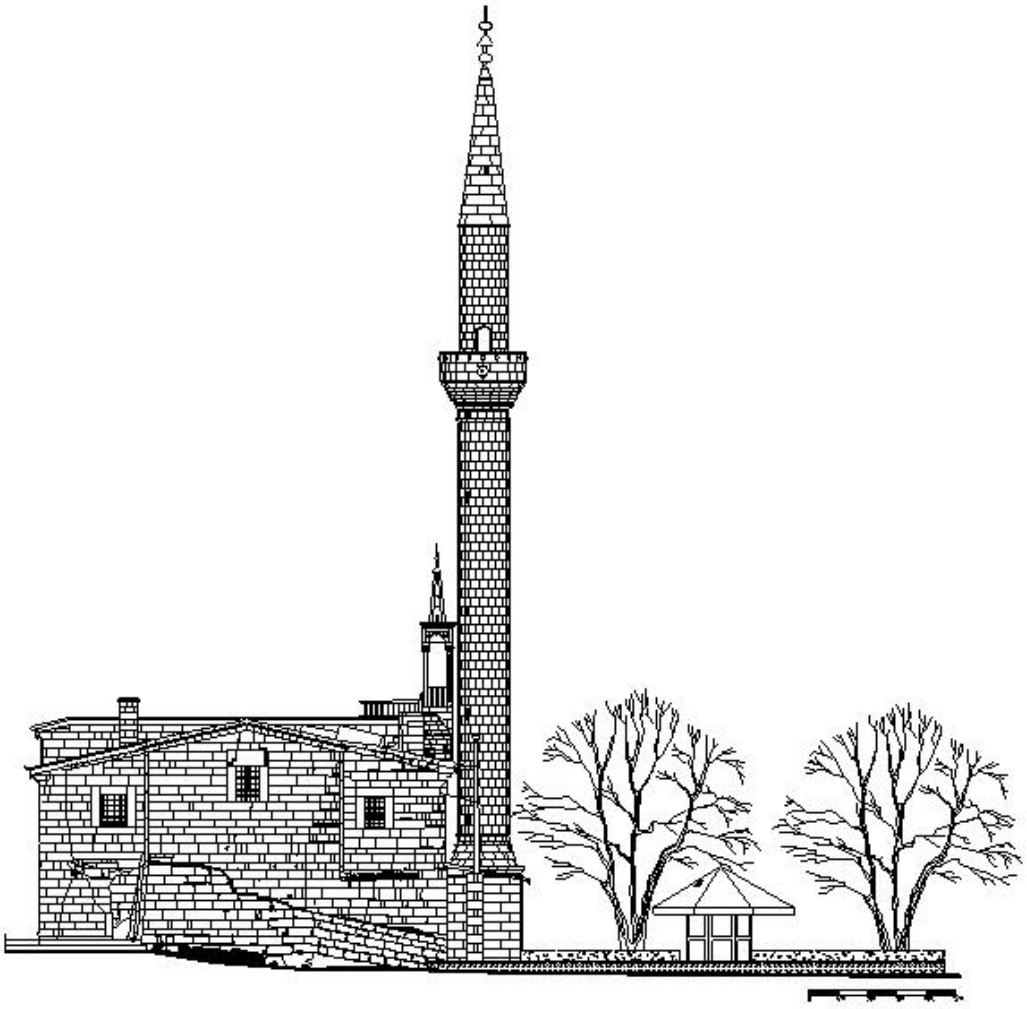

Resim 4.15 Ürgüp, Çarşı Cami, Doğu Cephesi
(Alev Türker)

Şekil 4.6 Ürgüp Çarşı Camii, Doğu Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

"Mihrab çıkıntısının bulunduğu güney cephe payanda kabul edeceğimiz ikinci bir taş örgüsü ile desteklenmiş ve köşeler pahlanarak kademeli bir yüzey oluşturulmuştur. Bu durum bu cephenin bir zamanlar doğal tüf kaya olduğunu ve sonradan biçimlendirildiğini akla getirmektedir"(Pekak ve Müderrisoğlu 2008 s.38). Cephede biri mihrab aksında diğer ikisi ise yan sahınlarda üst seviyede açılmış toplam üç pencere bulunur. Dikdörtgen silme kuşağı ile çevrelenmiş pencereler demir şebekelidir *(Şekil 4.7), (Resim 4.16).*

Şekil 4.7 Ürgüp Çarşı Camii, Güney Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

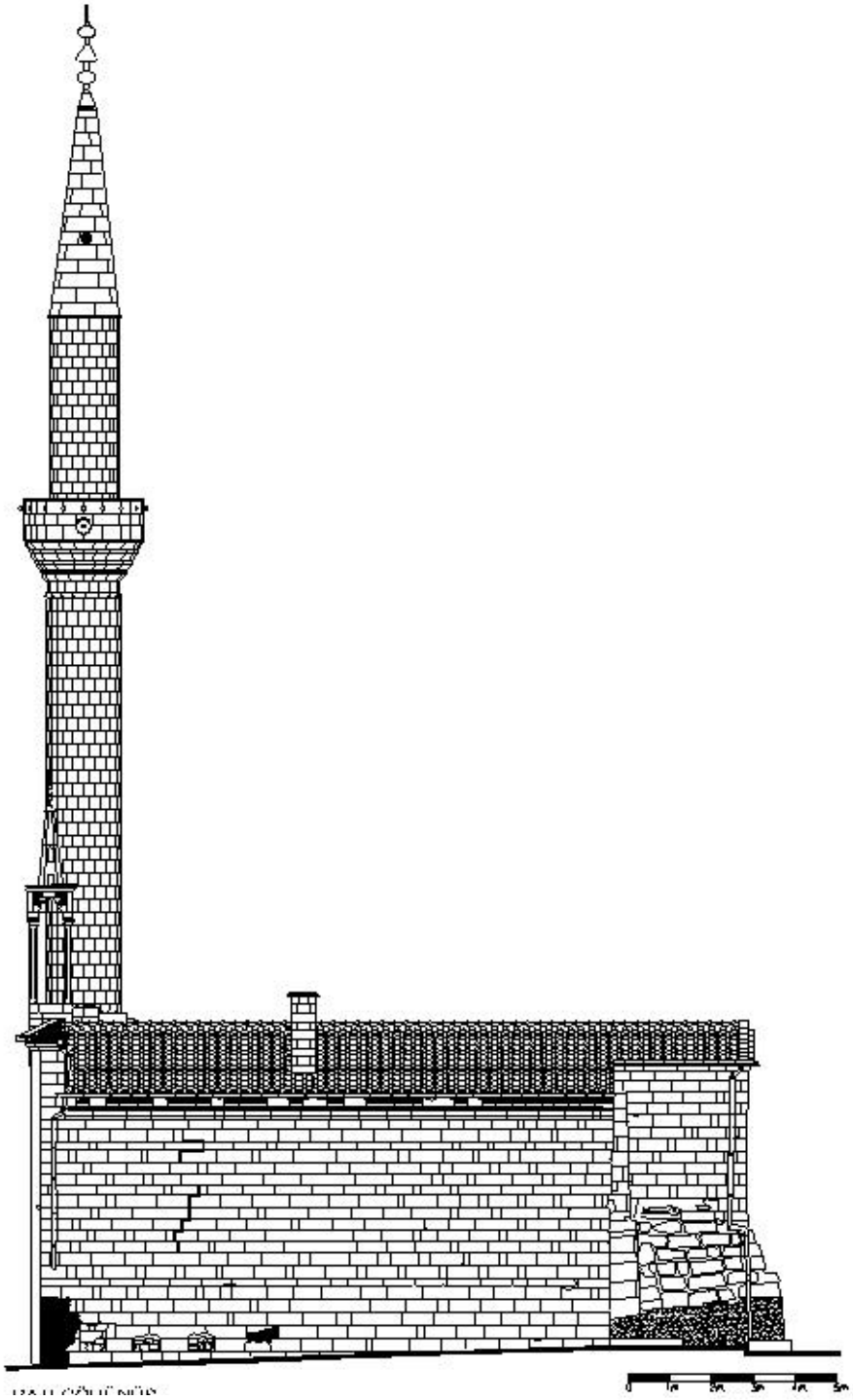

Resim 4.16 Ürgüp, Çarşı Cami, Güney Cephesi
(Alev Türker)

Batı cephe tamamen sağır olup cephede ki korniş iki farklı taş sırasını birbirinden ayırmaktadır. Eğim farkının görüldüğü bu cephedeki boşluk alana cenaze namazlarının kılınması için musalla taşı yerleştirilmiştir *(Resim 4.17), (Şekil 4.8).*

Resim 4.17 Ürgüp, Çarşı Cami, Batı Cephesi
(Alev Türker)

Şekil 4.8 Ürgüp Çarşı Camii, Batı Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Malzeme ve Teknik Özellikleri

Caminin bütün beden duvarları, minareleri, minberi ve mihrabı düzgün kesme taştan yapılmıştır. “Beden duvarlarında kullanılan taş malzeme sarımtırak renkte Avanos taşıdır” (Eravşar 1993 s.83). Taş sütunların üzerinde yağlı boya uygulaması görülmektedir. İki yöne eğimli beşik çatının üzeri marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır. Harimin iç yüzeyleri çimento sıva ile sıvanmış ve üzerleri boyanmıştır. Harim duvar kaplamalarında (muhdes), pencere-kapı kasaları ile kanatlarında ve vaiz kürsüsünde ahşap malzeme, pencerelerdeki özgün geçmeli parmaklıklarda ise demir malzeme kullanılmıştır. Geçmeli demir parmaklıkların üzerinde herhangi koruyucu olmadığından paslanmış durumdadırlar.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

Cami, ilk yapım evresinden günümüze kadar hem cephelerde hem de harimde yapılan bazı ekleme ve müdahalelerle değişiklikler geçirmiş, orijinalliğinden kısmen uzaklaşmıştır. Caminin birçok onarım geçirdiği cephedeki izlerden de anlaşılmaktadır. Özellikle doğu cepheye yapılan ve günümüzde girişin sağlandığı muhdes düzenleme, kuzey cephedeki orijinal giriş kapısının örülerek iptal edilmesi, harime yapılan kadınlar mahfili, lambri şeklindeki ahşap kaplama ve imam odası caminin algılanmasında bazı zorluklara neden olmaktadır.1966 yılında caminin kuzeydoğu köşesine tek şerefeli düzgün kesme taştan yeni minare eklenmiş, 1967 yılında ise avlusunda bulunan şadırvan yapılmıştır.

4.2. Esbelli Camii

Katalog No **:** 2
Bulunduğu Yer **:** Ürgüp İlçesi
Tescil Kararı **:** T.K.T.V.Y.K. 02.07.1987 -3447
Mülkiyeti **:** Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler **:** 4.18-4.36
Şekiller **:** 4.9-4.19

Yeri ve Bugünkü Durumu

Esbelli Camii, Ürgüp ilçe merkezinin batısında, "eski Ürgüp'te Türklerin çoğunlukta olduğu bölge olan Esbelli Mahallesinde"(Eravşar 1993 s.48), 100 pafta, 176 ada, 1 parselde yer almaktadır *(Resim 4.18)*. Günümüzde iyi durumda olup halen ibadete açıktır.

Resim 4.18 Esbelli Camii ve Çevresi
(Google Earth)

İnşa Tarihi ve Banisi

"Cami, mihrabın batısında yer alan Rik'a yazıya göre H. 1230 (M. 1814) tarihinden önce yapılmıştır *(Resim 4.19)*. Mihrabın doğusunda bulunan aynı stildeki diğer yazıya göre de H. 1311 (M. 1895) yılında onarım geçirmiştir. Yazıların stillerinde görülen benzerlik, bu tarihlerin aynı zamanda düşülmüş olabileceğini göstermektedir"(Eravşar 1993 s.48). Bu sebeple banisi bilinmeyen Esbelli Camii'nin yapım tarihi Nevşehir kültür envanteri kayıtlarına ve tescil fişine 1814 olarak geçmiştir.

Resim 4.19 Esbelli Camii, Mihrabın Batısındaki Rik'a Yazı.

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

Kitabesi

Caminin kitabesi bulunmamaktadır.

Mimarisi ve Tezyinatı

Şehre hakim bir tepe üzerinde konumlandırılmış olan Esbelli Camii, bölgenin topoğrafik yapısına uygun olarak eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Caminin güney bölümüne oranla kuzeyi daha yüksek tutulmuş ve bu bölümde ahşaptan ikinci kat oluşturularak kadınlar mahfili biçimlendirilmiştir. Cami düz dam ile örtülmüştür. Üst örtüdeki su, cephelere yerleştirilen taş çörtenler vasıtasıyla tahliye edilmektedir. Mihraba dik tek sahınlı camii tipinde olan yapı; harim, giriş revağı, köşk minare ile içinde müştemilatı bulunan avludan oluşmaktadır. Cami beden duvarlarının kuzey, güney ve doğu cepheleri yola bakarken batı cephesi avluya bakmaktadır. Giriş revağı avlu ile bütünleştirilerek harim beden duvarının batı köşesine yerleştirilmiştir. Avluya giriş de buradan sağlanmaktadır. Avluda yakın zamanda yapılmış iki kabinden oluşan hela ile bunun hemen yanında abdest alma mekanı bulunmaktadır (*Resim 4.20).*

Resim 4.20 Esbelli Camii, Avlu İçerisindeki Müştemilat

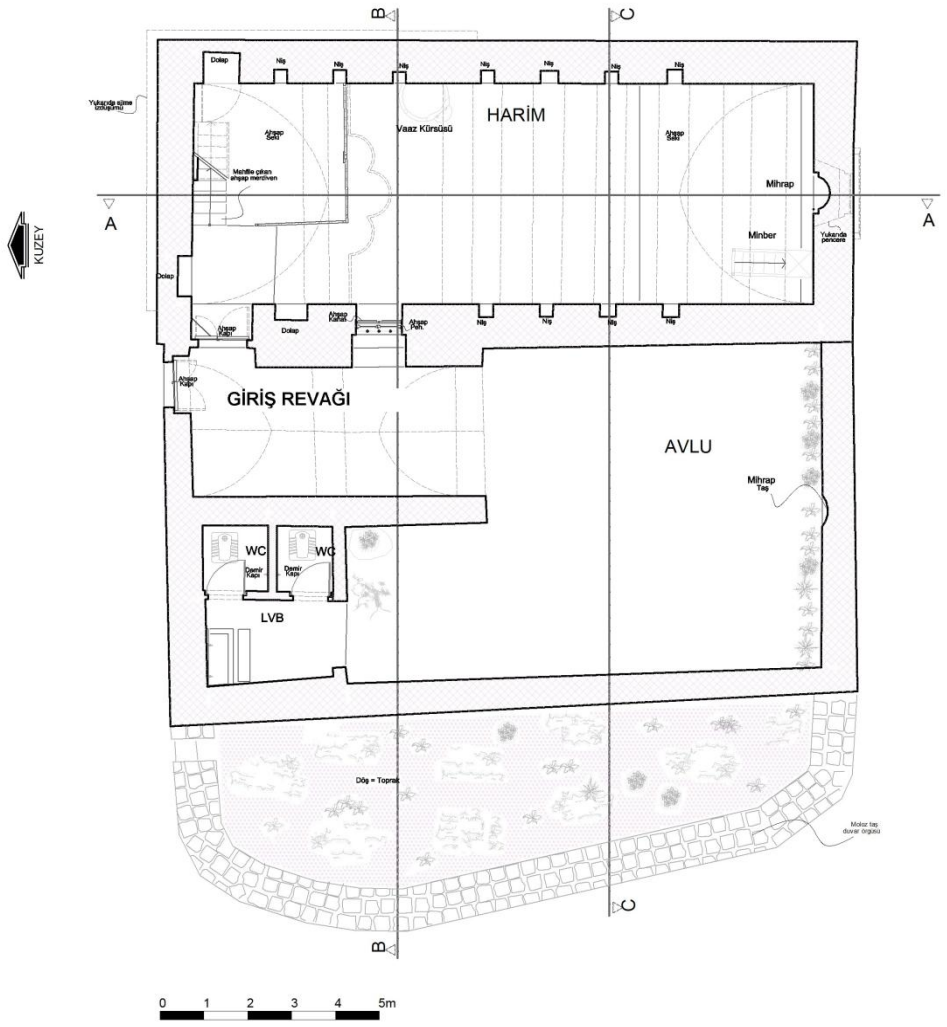
Avlunun güney cephesine yazlık cami olarak kullanılması amacıyla yerleştirilen küçük mihrab, bölgedeki geleneğin devamı niteliğindedir (*Resim 4.21)*.

Cami, Nevşehir ve çevresinde sıkça görülen tek tonozlu camilerin tipik bir örneğidir. Ancak harim üst örtüsünün iki kademeden oluşması ve giriş revağının caminin batı köşesine yerleştirilmesi diğerlerinden ayıran en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

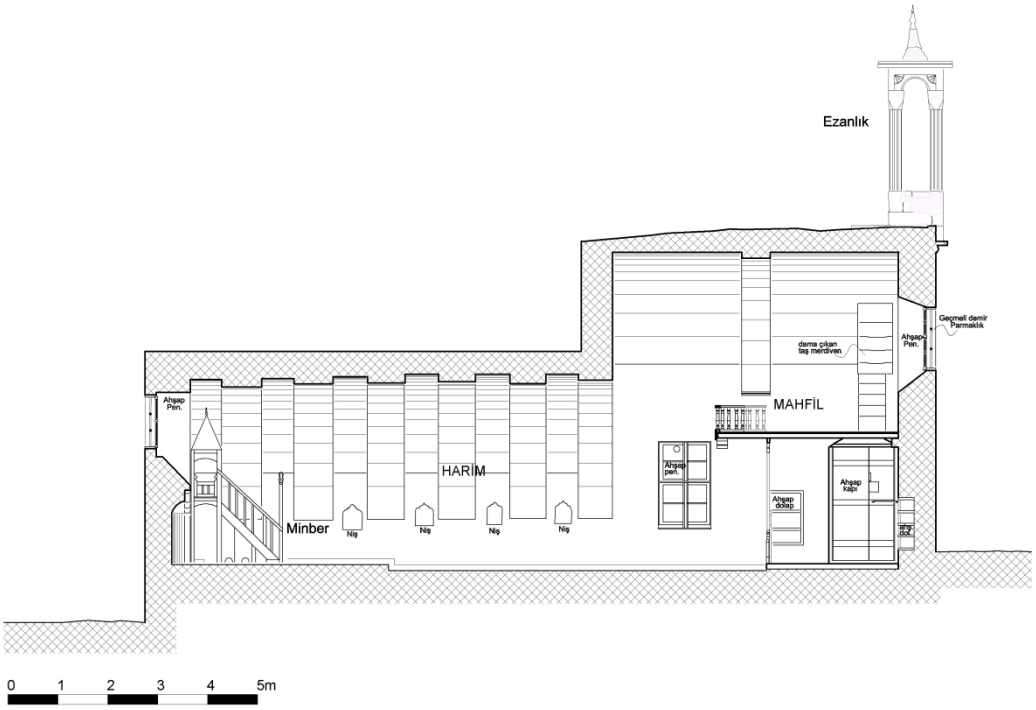

Resim 4.21 Esbelli Camii, Avlu İçerisindeki Mihrab.

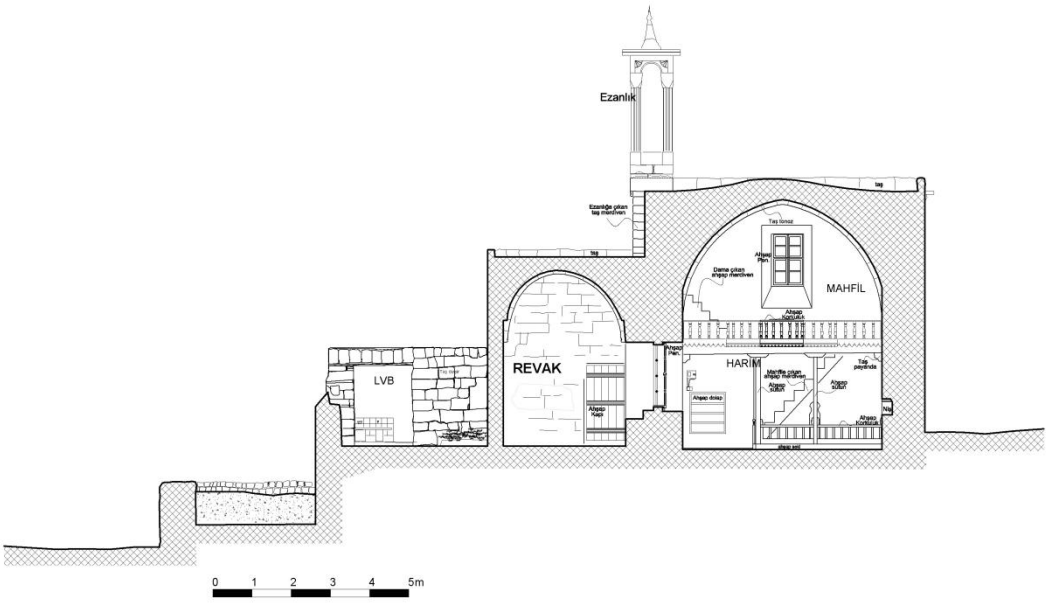
Kuzey bölümü güney bölümünden daha yüksek mihraba dik tek sahından oluşan olan harime, batı beden duvarında bulunan giriş revağı altındaki basık kemerli özgün ahşap kapıdan girilmektedir. Harimin örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozdur. Kotu düşük olan güney bölümün tonozu enlemesine atılan altı adet kemerle, kotu yüksek olan kuzey bölümün tonozu ise enlemesine atılan bir adet kemerle desteklenmiştir*(Şekil 4.9-4.10-4.11-4.12),(Resim 4.22).*

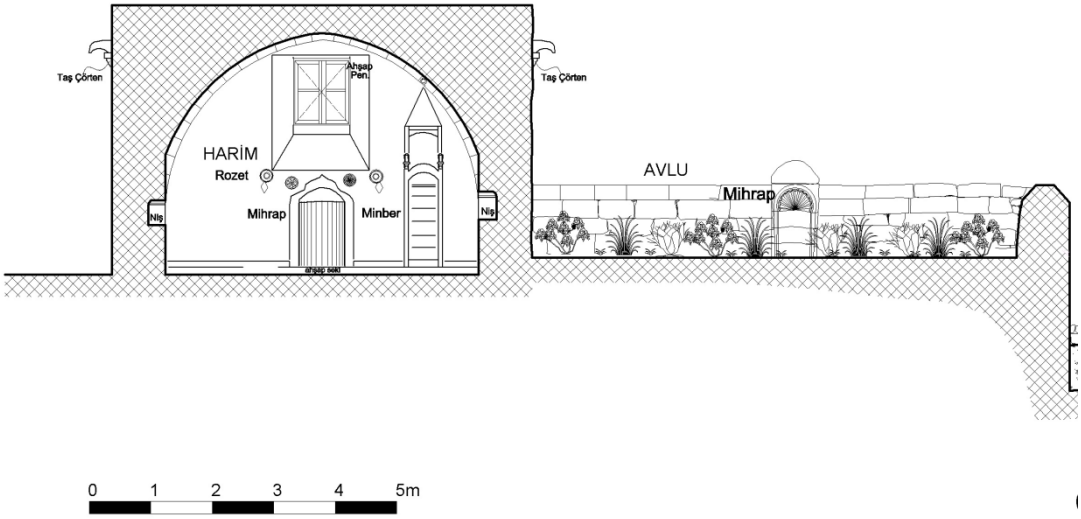
Şekil 4.9 Esbelli Camii, Zemin Kat Planı
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.10 Esbelli Camii, A-A Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.11 Esbelli Camii, B-B Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

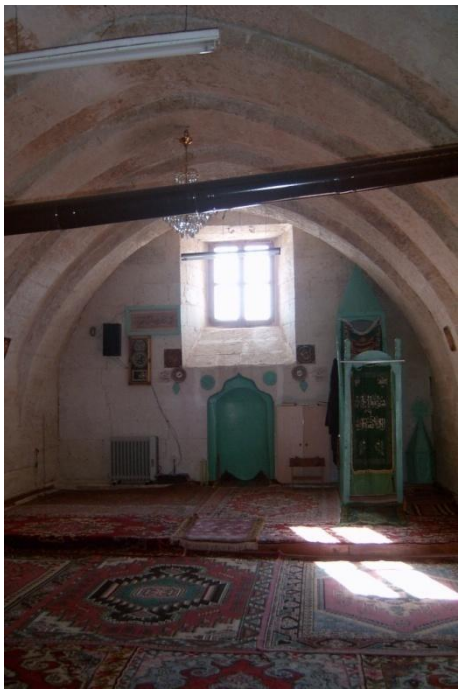

Şekil 4.12 Esbelli Camii C-C Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.22 Esbelli Camii, Örtü Sistemi (Tonoz)

Harim, güneyde mihrabın üzerine, kuzeyde ise kadınlar mahfiline açılan mazgal şeklindeki iki adet tepe penceresi ile batıda giriş kapısının hemen yanına açılan dikdörtgen formlu pencere tarafından aydınlatılmaktadır *(Resim 4.23-4.24-4.25).*

Resim 4.23 Mihrab Üzeri Tepe Penceresi

Resim 4.24 Kadınlar Mahfili Tepe Penceresi

Resim 4.25 Esbelli Camii, Harim Batı Duvarına Açılan Pencere

Oldukça sade özellikler yansıtan ve oval bir nişten oluşan kaş kemer tipindeki mihrabın sonradan sıvanarak boyandığı anlaşılmaktadır. Mihrabın her iki yanına gülbezek motifi yerleştirilmiştir *(Resim 4.26).*

Resim 4.26 Esbelli Camii, Mihrab

Caminin minberi ve vaaz kürsüsü oldukça sade olup ahşaptan yapılmıştır. Üzerleri ise yağlı boya ile boyanmıştır *(Resim 4.27-4.28).*

Resim 4.27 Esbelli Camii, Minber

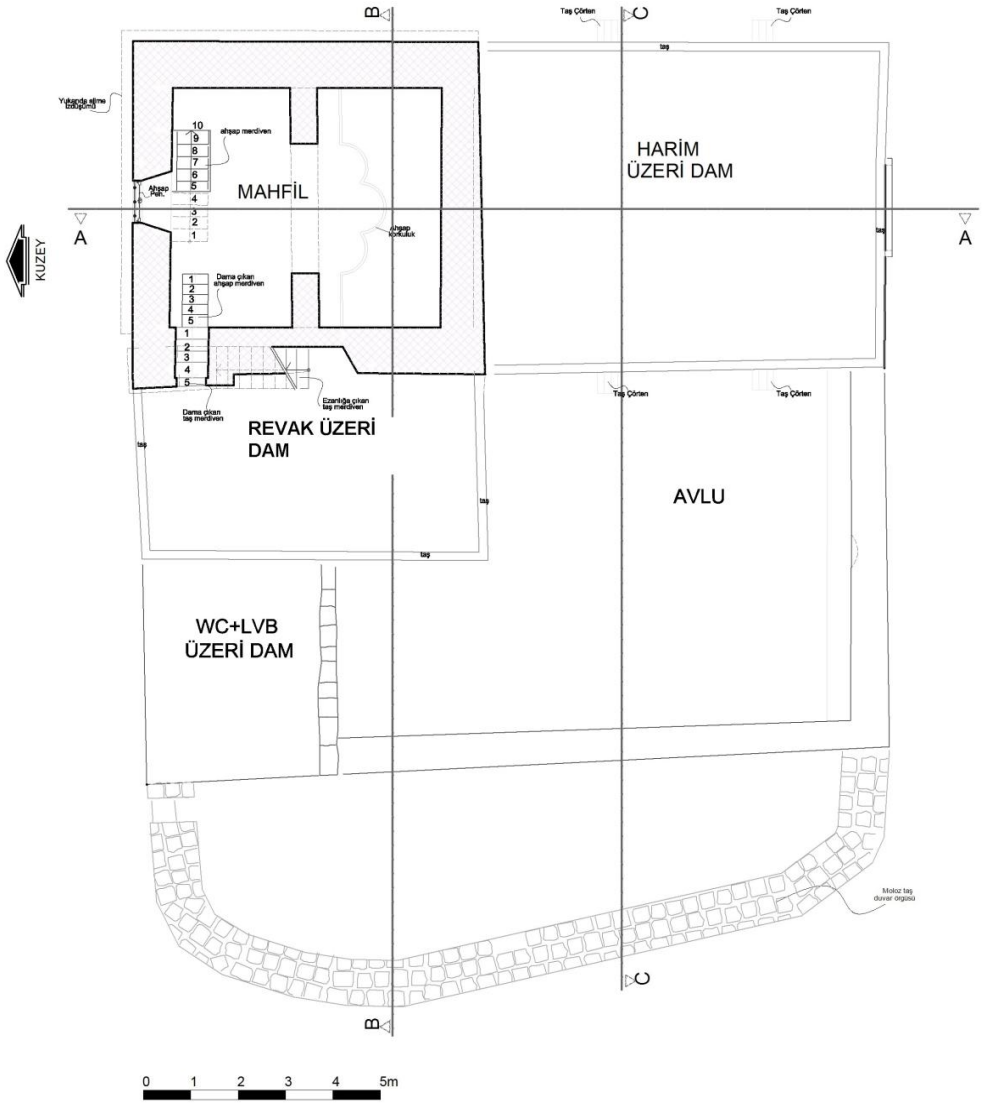
Resim 4.28 Esbelli Camii, Vaaz Kürsüsü

Harimin batı ve doğudaki beden duvarları üzerlerinde görülen küçük nişler tonozu destekleyen kemerlerin aralarında başlangıç hizalarına yerleştirilmişlerdir. *(Resim 4.29)*

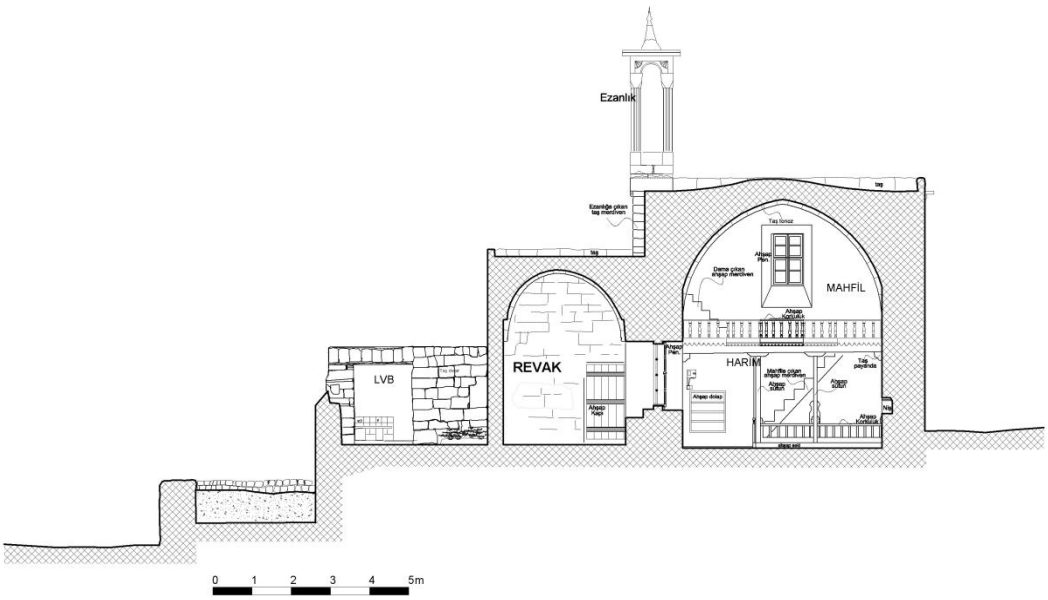
Resim 4.29 Esbelli Camii, Duvar Nişleri

Tamamen ahşaptan yapılmış olan kadınlar mahfili harimin kuzeyinde yer almaktadır (*Şekil 4.13)*. Önünde sahına doğru uzayan dairesel formlu bir balkonu bulunan mahfile, giriş kapısının hemen karşısında yer alan ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Mahfil katının yüksekliğinden dolayı harim üst örtüsünde kademelenme meydana gelmiştir (*Şekil 4.14).* Ana ahşap kirişi beden duvarlarında bulunan taş yastıklara oturan mahfil, ortadaki iki ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Direklerin üzerlerinde profilli ahşap yastıklar bulunmaktadır (*Resim 4.22)*. Mahfilin kuzeydoğu köşesinde ezanlığa ulaşmak için merdiven bulunmaktadır. Beden duvarı içerisine yerleştirilmiş olan bu merdivenle üst örtüye, buradan da köşk minareye ulaşılmaktadır.

Şekil 4.13 Esbelli Camii, Mahfil Kat Planı
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Giriş revağı; kuzeyde avlu duvarı, batıda hela duvarı, doğu tarafta ise harim beden duvarı ile sınırlandırılarak güney tarafı açıkta bırakılmış ve avluya geçiş sağlanmıştır. Üzeri kuzey-güney doğrultusunda sivri tonozla örtülerek ortasına ve avlu tarafındaki uç kısmına enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir. Sivri tonozun üzeri ise dam şeklinde kapatılmıştır *(Şekil 4.14),(Resim 4.30).* Eski fotoğraflardan revağın batısındaki mevcut duvarın sonradan örüldüğü, burada kolonlara oturan iki adet sivri kemerin olduğu görülmektedir *(Resim 4.31).*

Şekil 4.14 Esbelli Camii, B-B Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

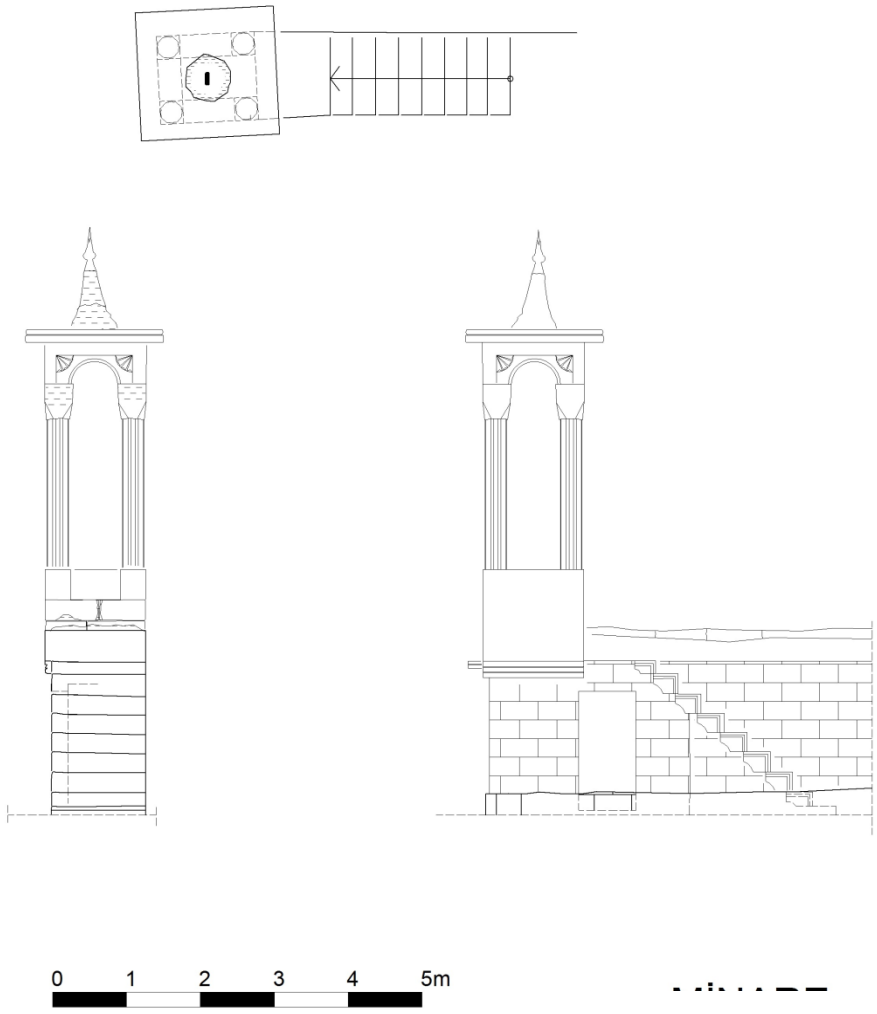

Resim 4.30 Giriş Revağı

Resim 4.31 Giriş Revağının Önceki Hali
(Kurul Arşivi)

Köşk minare harimin kuzeybatı köşesinde, cepheden dışarı taşırılmış kare kaide üzerinde yer almaktadır. Tamamen kesme taştan baldaken tarzda inşa edilmiş olan bu minare, dört adet sekizgen sütunun beşik kemerlerle birbirlerine bağlanması ile oluşturulmuş ve bir silme bandı ile sonlandırılmıştır. Silme üzerinde taştan yapılmış koni biçimli külah üzerine ay şeklinde bir alem takılmıştır. Minareye, kadınlar mahfilinden ulaşılan revak damına yerleştirilen rıhtları süslemeli taş merdivenle ulaşılmaktadır (*Şekil4.15),(Resim 4.32).*

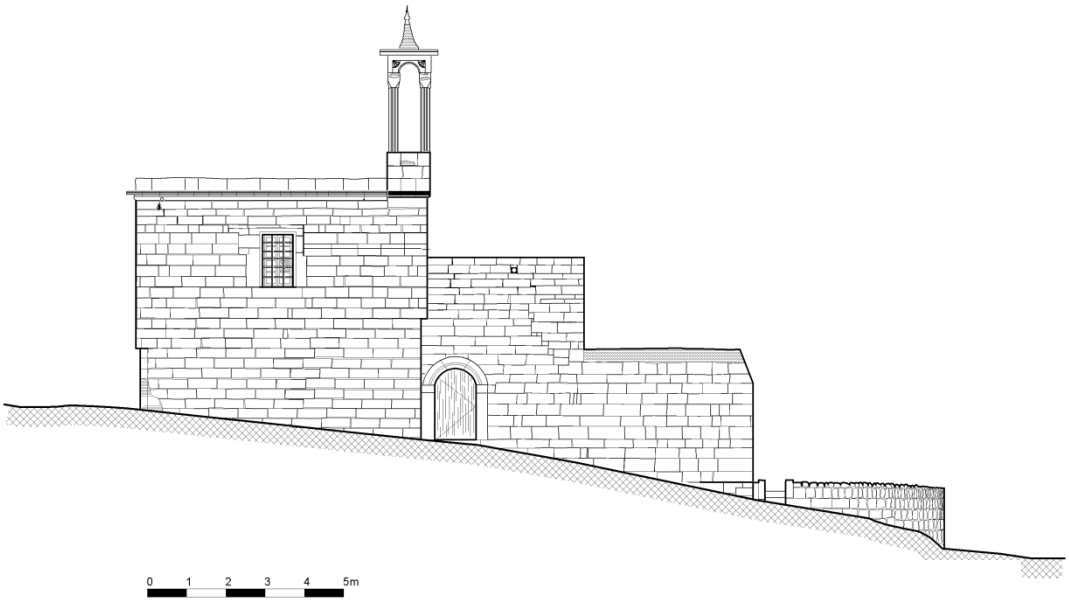
Şekil 4.15 Esbelli Camii, Köşk Minare
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.32 Esbelli Camii, Köşk Minare

Caminin cepheleri, harim, giriş revağı ve avlu duvarlarının bir bütün halinde devam ettirilmeleri ile oluşmuş kademeli bir kompozisyon sergilemektedir.

Tamamen kesme taştan oluşturulmuş ve camiye girişin sağlandığı kuzey cephede, beşik kemerli özgün ahşap kapı ile kadınlar mahfilini aydınlatan dikdörtgen formlu demir şebekeli ahşap pencere ve harim beden duvarını sonlandıran taş silme bulunmaktadır (*Şekil 4.16),(Resim 4.33).*

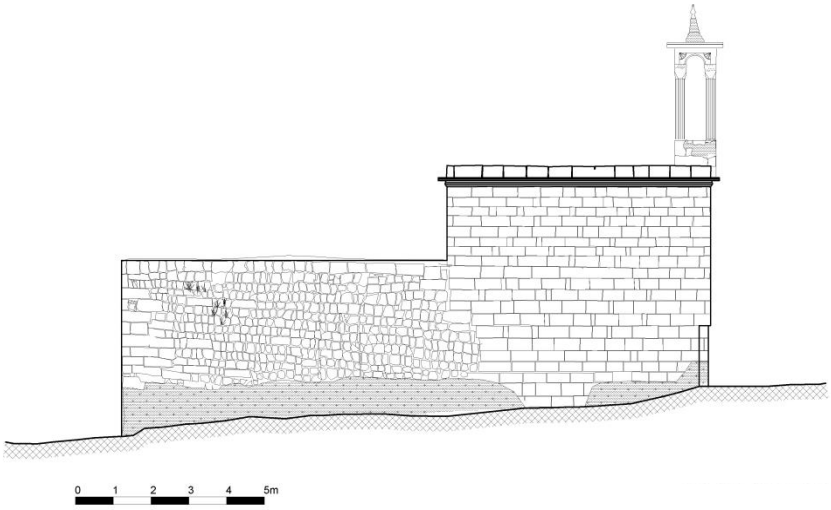

Şekil 4.16 Esbelli Camii, Kuzey Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

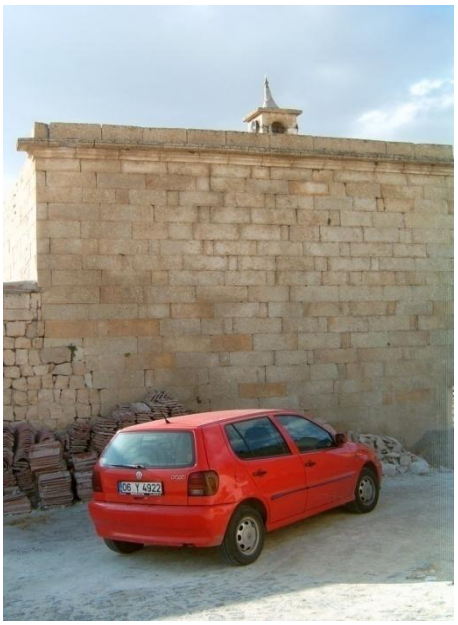

Resim 4.33 Esbelli Camii, Kuzey Cephesi

Caminin doğu cephesi tamamen sağır olup herhangi bir mimari öğeye rastlanılmamaktadır. Harim duvarının yüksek olan kısmında düzgün kesme taş örgüleri görülürken alçak kısmında ise moloz taş örgüleri görülmektedir *(Şekil 4.17), (Resim 4.34).*

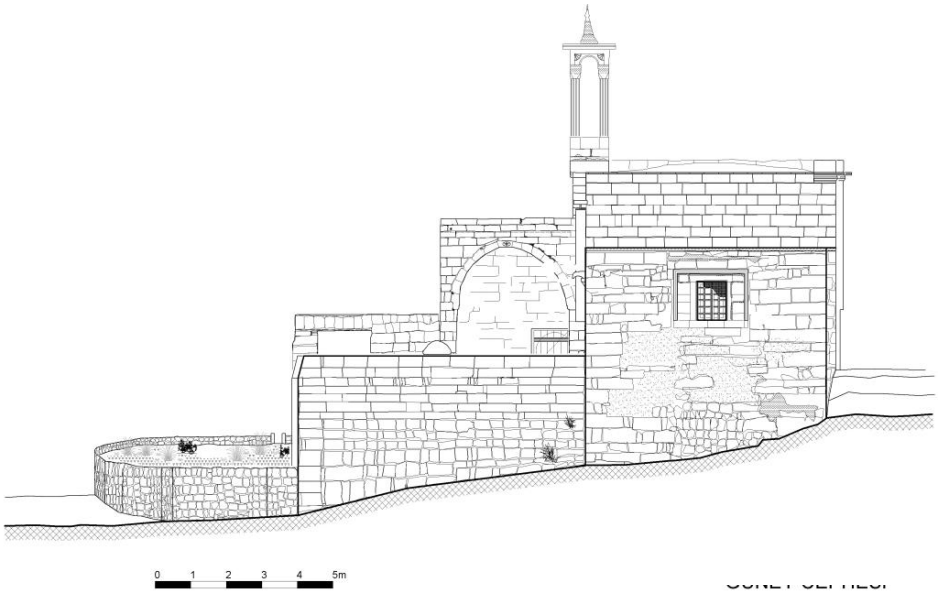

Şekil 4.17 Esbelli Camii, Doğu Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.34 Esbelli Camii, Doğu Cephesi

Caminin güney cephesini kesme ve moloz taş örgülü avlu duvarı ile harimin beden duvarı oluşturmaktadır. Harim beden duvarı üzerinde (mihrabın üstünde) dikdörtgen silmeli kuşak içerisine alınmış bir pencere bulunmaktadır *(Şekil 4.18), (Resim 4.35).*

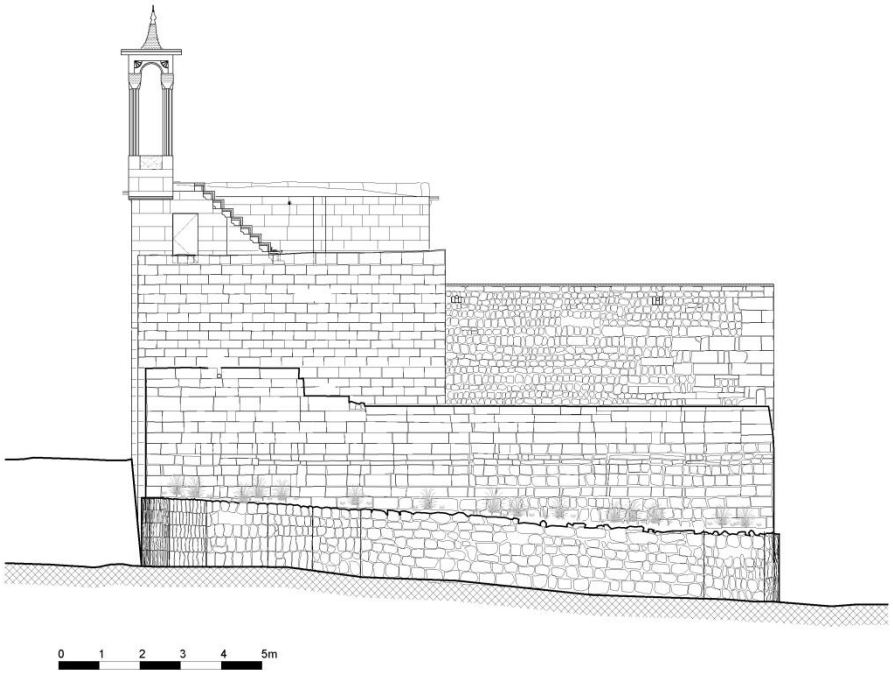

Şekil 4.18 Esbelli Camii, Güney Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.35 Esbelli Camii, Güney Cephesi

Caminin batı cephesinde en önde avlu duvarı, daha geride giriş revağının duvarı, ezanlığa çıkış merdiveni ve harimin beden duvarı görülmektedir. Avlu ve son cemaat mahallinin duvarı kesme taş örgülü iken harim duvarı ise sıralı moloz taş örgülüdür. Harim beden duvarı üzerinde iki adet çörten bulunmaktadır *(Şekil 4.19), (Resim 4.36).*

Şekil 4.19 Esbelli Camii, Batı Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.36 Esbelli Camii, Batı Cephesi

Malzeme ve Teknik Özellikleri

Camii beden ve avlu duvarlarının bir kısmı kesme taş duvar örgüsü iken bir kısmı da sıralı moloz taş duvar örgüdür. “Kullanılan taş malzeme beyaz renkte Esbelli taşıdır”(Eravşar 1993 s.48). Damın üzeri çimento esaslı malzeme ile kaplanmıştır. Ahşap malzeme, pencere-kapı kasaları ile kanatlarında, minberde, kadınlar mahfilinde, harim içerisindeki merdivenlerde ve vaiz kürsüsünde kullanılmıştır. Ahşap yüzeylerin büyük bir kısmında yağlı boya uygulamaları görülmektedir. Pencerelerdeki özgün geçmeli parmaklıklarda demir malzeme kullanılmıştır.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

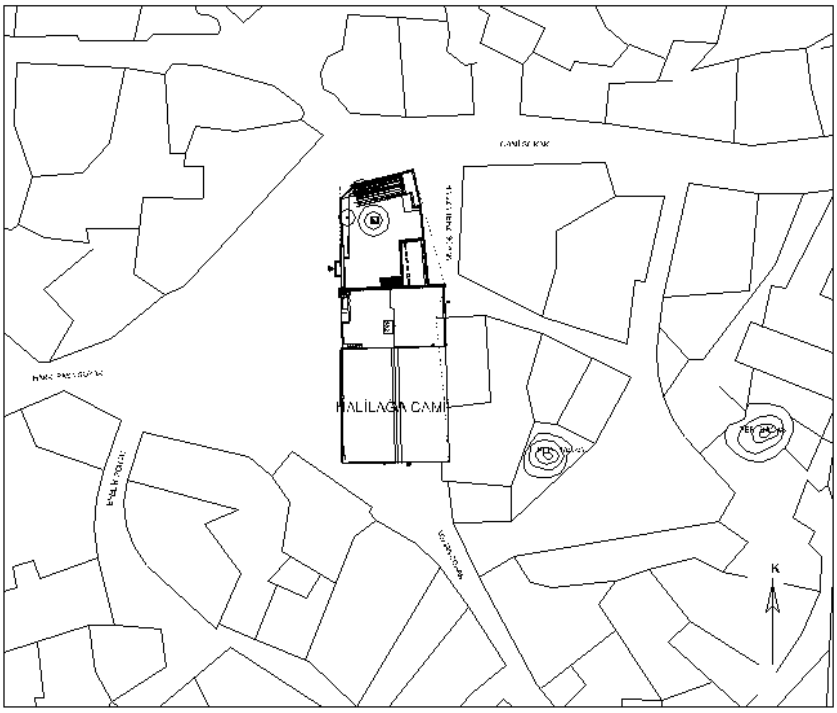
Cami, ilk yapım evresinden günümüze kadar giriş revağı ve avlusuna yapılan bazı ekleme ve müdahalelerle değişiklikler geçirmiş, orijinalliğinden kısmen uzaklaşmıştır. Özgününde kolonlara oturan iki adet sivri kemerle oluşturulan revağın kemer araları duvarla kapatılmıştır. Bu duvarın sırtına ise günümüzde kullanılan hela ve abdest alma mekanı ilave edilmiştir.

4.3. Halil Ağa Camii

Katalog No **:** 3
Bulunduğu Yer **:** Nevşehir, Göreme Kasabası
Tescil Kararı **:** T.K.T.V.Y.K. 02.07.1987 -3447
Mülkiyeti **:** Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler **:** 4.37-4.58
Şekiller **:** 4.20-4.29

Yeri ve Bugünkü Durumu

Halil ağa camii Nevşehir ili, Göreme Kasabası, Orta Mahalle, Cami Sokak üzerinde yer almaktadır *(Şekil 4.20).* Günümüzde iyi durumda olup halen ibadete açıktır.

Şekil 4.20 Halil Ağa Camii ve Çevresi

İnşa Tarihi ve Banisi

Halil Ağa Camii, kitabesine göre H.1253 (M.1837-38) tarihinde Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

Kitabesi

Halil Ağa Camii'nin, son cemaat mahalli harim giriş kapısı üzerinde yer alan, iki sütun sekiz satır halinde yazılmış kitabesi bulunmaktadır. Kitabe üzerinde caminin banisi ve inşa tarihine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. *(Resim 4.37)*

Resim 4.37 Halil Ağa Camii, Kitabe

Bu cami mümine oldu hidaye Bu cami mümün(ler) e hediye oldu	Hezârân Sena-vu hamd olsun hudaya Binler hamdü sena olsun hüda'ya
Efendi handân-ı mâdi yânân Efendi ……	……banisi el hac Osman Binayı yapan hacı osman
Olup bu madiyan-ı kıldı ihya Bu …… ihya eyledi.	Binası bî nazîr dir cennet âsâ Bu yapı cennet gibi eşsizdir
Kabul ide Huda bîçare sazım Allah kabul etsin çaresizim	Şeb-u rûz ağlayup budur niyazım Gece gündüz ağlayıp niyazı ederim ki
Huda'ya Dest açup ede niyazı Allah'a el açıp niyaz etsin,	İçinde kıla ….vakit namazı …. İçinde vakit namazını kılsın
Cihanda bundan özge hayır varmı Dünyada bundan özge hayır var mı?	İde …. yad ehli kayrı ……. hayır ehlini ansın
…..(Okunamadı) ……	Bihamdillah bina itmam olup tiz Allah'a hamdolsun bina çabucak tamamlandı
Bir Fatiha ihsan eylesün tiz 1253 Hemen bir fatiha okusun 1253	Hem dahi Abdullah ağa'nın ruhiçün Ayrıca Abdullah Ağa'nın ruhu için

Kitabenin Okunuşu (Sanat Tarihçisi R.Güven)

Mimarisi ve Tezyinatı

Halil Ağa Camii, Göreme'nin topoğrafik yapısına uygun olarak eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Mihraba dik üç sahınlı camii tipinde dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapı; harim, son cemaat mahalli, köşk minare ile içinde müştemilatı ve haziresi bulunan avludan oluşmaktadır. Caminin güney ve batı cephesi yola, doğu cephesi komşu parsele (bitişik), kuzey cephesi ise avluya bakmaktadır. Avluya, batısında yer alan kemerli bir kapı ile girilir. Avluda yakın zamanda yapılmış iki kabinden oluşan hela ile bunun hemen yanında yer alan abdest alma mekanı bulunmaktadır (*Resim 4.38).* Avlu giriş kapısının tam karşısında camii duvarına bitişik, içerisinde altı adet mezarın bulunduğu hazire yer almaktadır.

Caminin çevresinde, batısında yer alan komşu yapıdan girilen ve yapının etrafındaki tüf kayanın oyulması ile yapılmış drenaj (havalandırma) kanalı bulunmaktadır. Ortalama 60-70 cm genişlikte olan bu kanalın üzeri betonarme döşeme yapılarak kapatılmış, bazı yerlerine de hava bacaları açılmıştır. Zemini tüf kaya olan drenaj kanalı, caminin kullanımında olan depo biriminin altından geçerek sokağa açılmaktadır. (*Resim 4.39)*

Resim 4.38 Halil Ağa Camii, Avludaki Müştemilat.

Resim 4.39 Halil Ağa Camii Çevresindeki Drenaj Kanalı

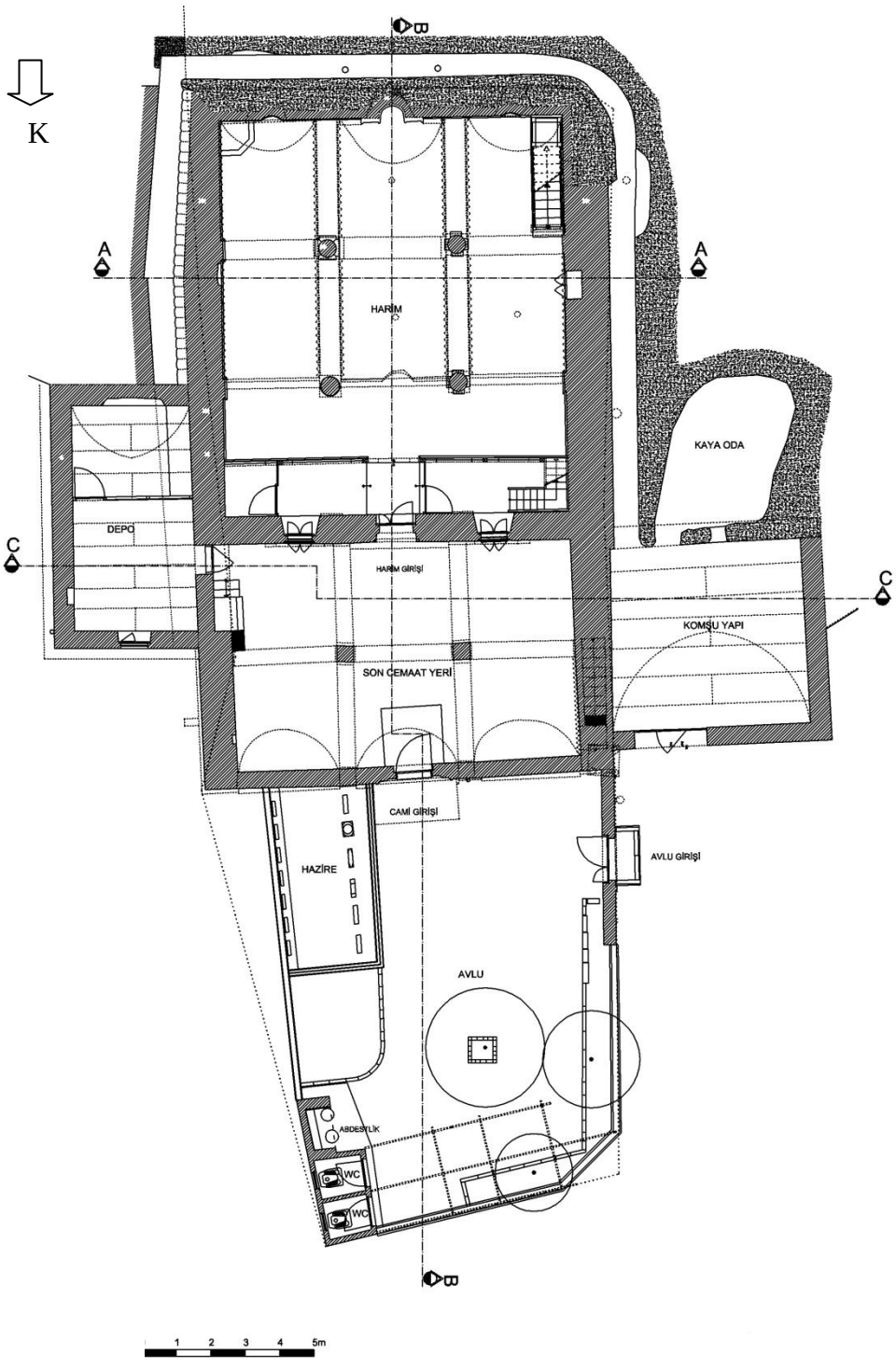
Harim, orta bölümü iki yan bölümden daha geniş ve yüksek, mihraba dik uzanan üç sahından oluşmakta, beden duvarları ve merkezde yer alan dört adet yukarıdan aşağıya doğru daralan dairesel sütunlar tarafından taşınmaktadır. Geometrik süslemeli başlıkları bulunan ve yarım daire şeklinde kaidelere oturan sütunlar (fil ayağı) birbirlerine ve beden duvarına sivri kemerlerle mihrab yönünde bağlanmıştır. Harimin örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozlardır. Üzengileri dişli silme bandı ile çevrelenen tonozlar, sütun hizalarında enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir. *(Resim 4.40-4.41),(Şekil 4.21- 4.22-4.23)*

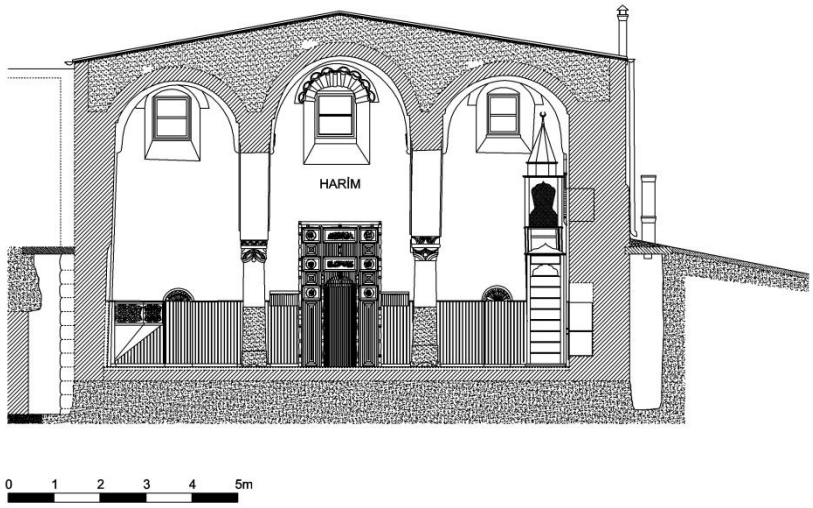
Resim 4.40 Halil Ağa Camii, Harim

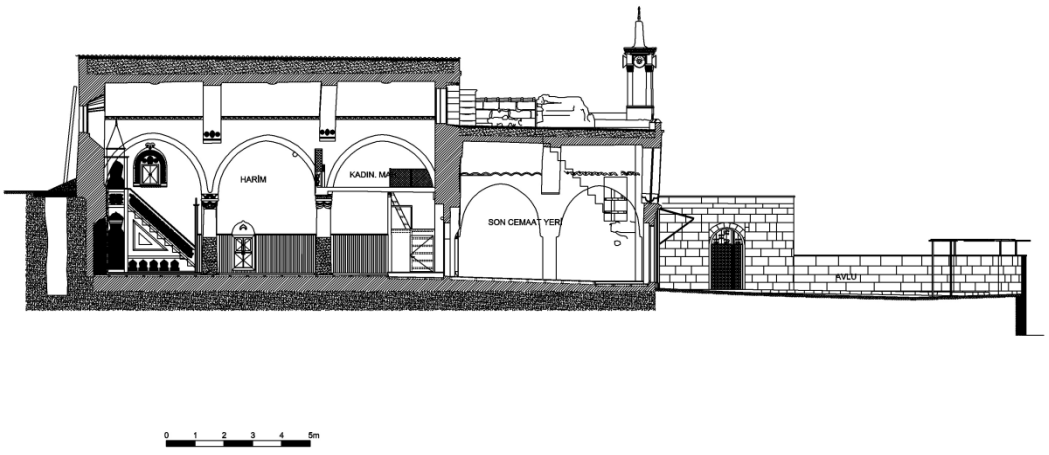
Resim 4.41 Halil Ağa Camii, Harim Üzeri Tonoz

Şekil 4.21 Halil Ağa Camii, Plan
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Şekil 4.22 Halil Ağa Camii, A-A Kesiti
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Şekil 4.23 Halil Ağa Camii, B-B Kesiti
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Duvarları yakın tarihte yapılan onarımda ahşap malzemeden lambri şeklinde kaplanmış harimin güney tarafında, biri mihrab üzerine diğer ikisi ise yan sahınların aksına açılmış üç adet tepe penceresi bulunmaktadır. Kemerli ve mazgal şeklinde olan bu pencerelerden mihrabın üzerinde yer alanı diğerlerinden daha büyük olup kemerinde geometrik süslemeler yer almaktadır *(Resim 4.42).*

Resim 4.42 Halil Ağa Camii, Mihrabın Üzerindeki Tepe Pencere

Halil Ağa Camii'nde mihrab nişinin önüne (eski mihrab cemaat tarafından sade ve fazla gösterişli bulunmadığından) günümüzdeki muhdes ahşap mihrab yapılmıştır (*Resim 4.43)*. Mihrabın sağında ve solunda üzerleri yarım daire formunda kemerli, kemer aynalarının içerisinde ışınsal geometrik süslemeler bulunan yarım daire planlı nişler görülmektedir (*Resim 4.44).*

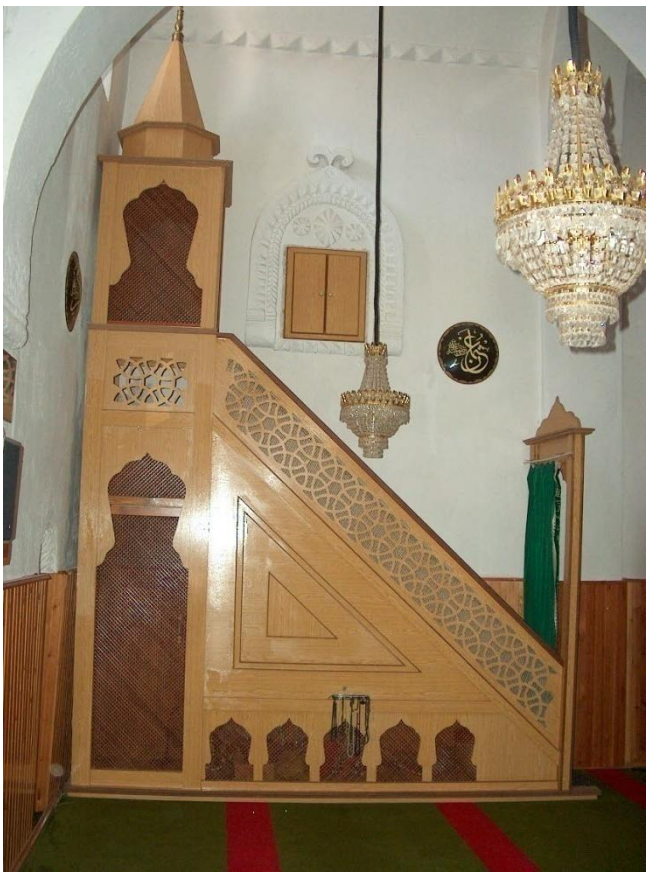

Resim 4.43 Halil Ağa Camii, Mihrab

Resim 4.44 Halil Ağa Camii, Niş

Minber suni ahşaptan yapılmış olup muhdestir. Kapadokya bölgesinde 19 yy. da inşa edilen camilerin çok büyük bir kısmında minber kesme taştan inşa edilmiştir. Bunların bazıları oldukça sade olmasına rağmen bazılarında da üzerinde geometrik bezemeler bulunan zengin bir işçilik göze çarpar. Göreme Halil Ağa Camii'nde minberin kesme taştan yapıldığı, ancak zamanla bunun sökülerek günümüzde ahşap minberin yapıldığı düşünülmektedir. Batı duvarında minberin hemen üzerinde etrafı geometrik desenler ile süslenmiş dışta sivri kemerli bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş içte dikdörtgen formlu bir boşluktan oluşan ve günümüzde dolap olarak kullanılan niş göze çarpmaktadır*(Resim 4.45).*

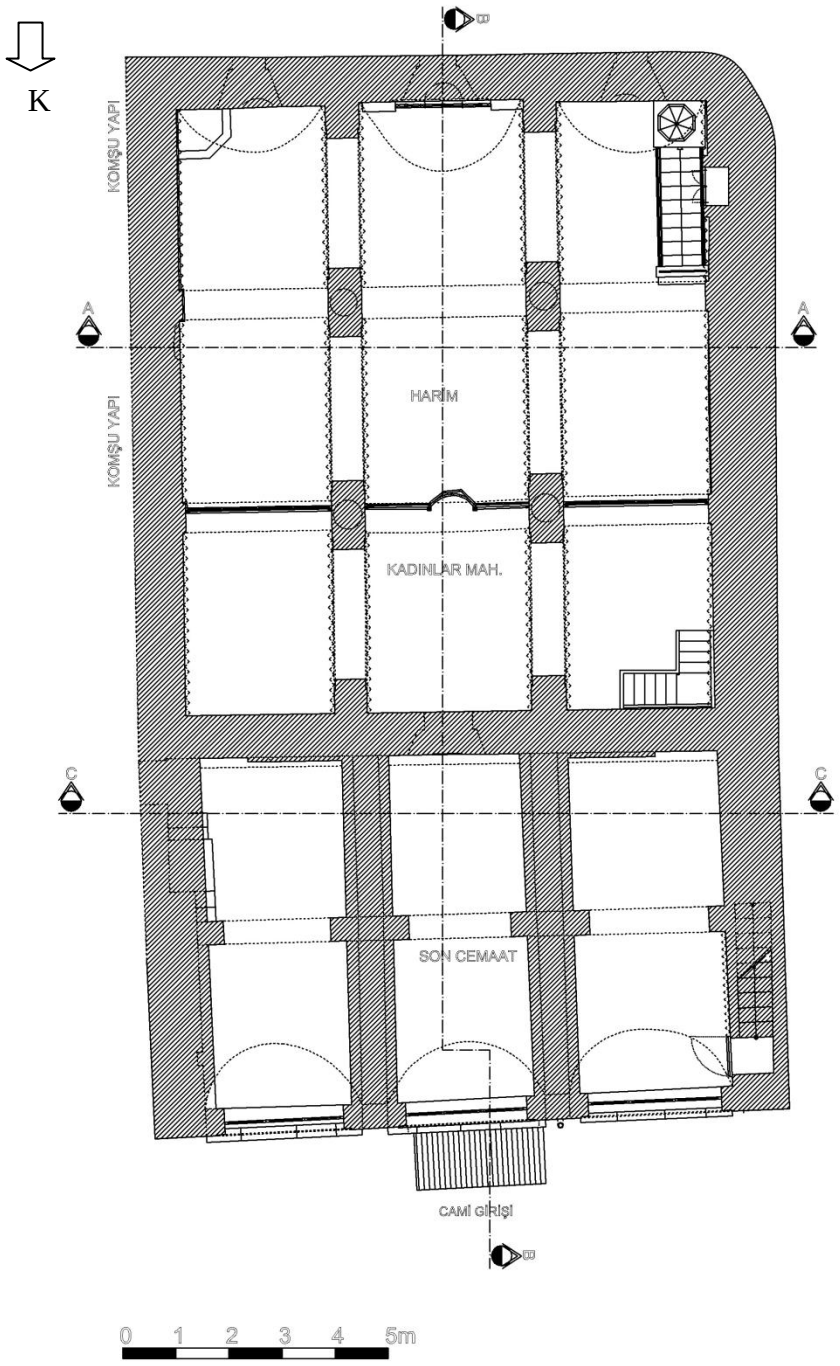
Resim 4.45 Halil Ağa Camii, Minber

Caminin güney duvarı ile batı duvarının kesiştiği köşeye suni ahşaptan yapılmış, geometrik süslemeli muhdes vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir *(Resim 4.46).*

Resim 4.46 Halil Ağa Camii, Vaaz Kürsüsü

Tamamen ahşaptan yapılmış olan kadınlar mahfili harimin kuzeyinde yer almaktadır (*Şekil 4.24)*. Önünde orta sahına doğru uzayan dairesel formlu bir balkonu bulunan mahfilin önü ahşap çıtalardan yapılmış muhdes bir paravanla kapatılmıştır (*Resim 4.47)*. Mahfile çıkış, giriş kapısının hemen sağında yer alan ahşap bir merdiven vasıtası ile sağlanmaktadır. Ön tarafı iki sütuna oturan mahfilin orta kısmı beş adet ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Direklerin üzerlerinde profilli ahşap yastıklar bulunmaktadır (*Resim 4.48)*. Mahfil kısmındaki ahşap korkuluklar ile korkuluk babalarının şekli, mahfili bulunan bölgedeki diğer camilerle birbirine şaşırtıcı derecede benzemesi nedeni ile kadınlar mahfilinin Halil Ağa Camii'nin ilk yapımından çok kısa bir süre sonra eklenmiş nitelikli bir dönem eki olduğu düşünülmektedir. Mahfil dikdörtgen formlu demir şebekeli tepe penceresi ile aydınlatılmaktadır.

Şekil 4.24 Halil Ağa Camii, Kadınlar Mahfili
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.47 Halil Ağa Camii, Kadınlar Mahfili

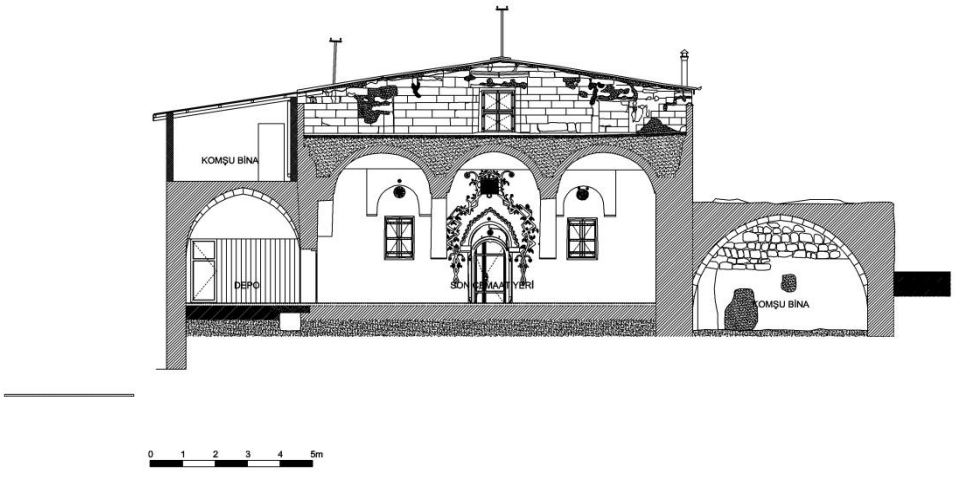

Resim 4.48 Halil Ağa Camii, Kadınlar Mahfili

Son cemaat mahalli, harim ile aynı strüktürel yapıda olup kuzey-güney ekseninde uzanan üç adet beşik tonozun, merkezde ve dış cephede yer alan dört adet sütuna taşıtılması yoluyla yapılmıştır. Bu sütunlar, birbirlerine ve harim duvarına tonoz yönünde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Üzengileri dişli silme bandı ile çevrelenen tonozlar, sütun hizalarında enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir*(Resim 4.49),(Şekil 4.25).*

Resim 4.49 Halil Ağa Camii, Son Cemaat Mahalli

Şekil 4.25 Halil Ağa Camii, C-C Kesiti
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Son cemaat mahallinin güneydoğu köşesinde yer alan muhdes ahşap bir kapıyla, camii mülkiyetinde olmayan ancak camii tarafından depo olarak kullanılan mekana girilmektedir. Bu kapının hemen önünde üç basamakla çıkılan vaaz kürsüsü yer almaktadır. Son cemaat mahallinin güney duvarında, harime bakan iki pencere bulunmaktadır. Dışlarında özgün ahşap kepenklerin bulunduğu dikdörtgen formlu bu pencerelerin üzerlerinde duvardan yaklaşık 15 cm kadar öne doğru çıkıntı yapan içlerinde dairesel kemerlerin bulunduğu konsollar görülmektedir. Harim giriş kapısının çevresi bitkisel desenler ile yukarıdan aşağıya kadar süslenmiş olup camide süsleme açısından göze çarpan en önemli öğedir. Sivri kemerli bir niş içerisinde yer alan giriş kapısının üzerinde bitkisel süslemeler içerisine yerleştirilmiş kitabe vardır. Kartuşlar içerisine alınmış iki sütun halinde toplam altı satır yazıdan oluşan kitabenin üzeri yeşil renkte boya ile boyanmıştır *(Resim 4.50).*

Resim 4.50 Halil Ağa Camii, Son Cemaat Mahalli, Harim Giriş Kapısı ve Çevresi

Son cemaat mahallinin batı duvarında ise ezanlığa ulaşmak için kullanılan zemin kotundan yüksekte bir kapı bulunmaktadır. Bu kapıdan beden duvarı içerisine yerleştirilmiş merdivenle üst örtüye, buradan da köşk minareye ulaşılmaktadır.

Yüksek kottaki bu ezanlık[4] merdivenine ulaşmayı sağlayan ancak günümüzde sökülmüş durumda olduğu için biçim ve formu okunamayan batı duvarına bitişik tek kollu kesme taştan yapılmış ikinci bir merdivenin bulunduğu tahmin edilmektedir.

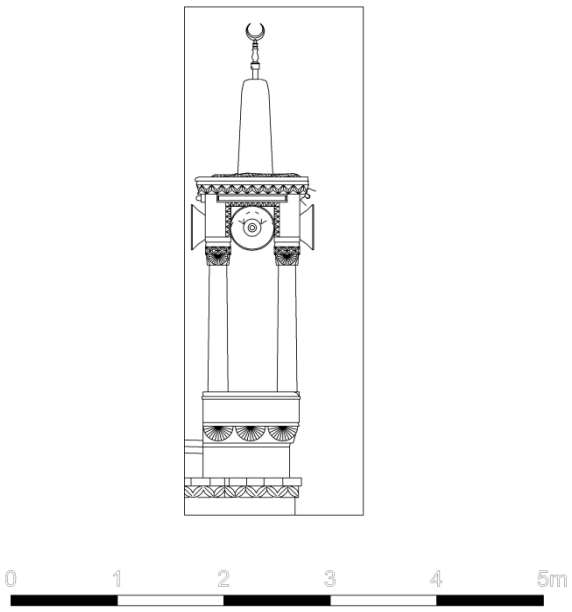
Son cemaat mahallinin kuzey cephesini oluşturan üç adet kemer sırasının araları sütun yüksekliği boyunca kesme taştan örülerek kapatılmış sadece kemer yayı açıkta bırakılmış buralara ise ahşap doğramalar takılmıştır *(Resim4.51).*

Resim 4.51 Halil Ağa Camii, Son Cemaat Mahalli Kuzey Cephesi

Köşk minare camiinin kuzeybatı köşesinde, hemen altında geometrik süslemeleri bulunan kare kaide üzerinde yer almaktadır. Tamamen kesme taştan baldaken tarzda inşa edilmiş olan bu minare, dört adet sütunun üzerlerinde geometrik bezemeler bulunan kemerlerle birbirlerine bağlanması ile oluşturulmuş ve bu kemerlerin üzerinde yine üzerinde geometrik bezemeler bulunan bir silme bandı ile sonlandırılmıştır. Silme üzerinde taştan yapılmış oldukça zarif bir külah üzerine bakırdan yapılmış bir alem takılmıştır. Minareye son cemaat mahallinden beden duvarı içerisine yerleştirilmiş bir merdivenle çıkılmaktadır. (*Şekil4.26),(Resim 4.52)*

[4] Bölgede minare yerine ezanlık terimi de kullanılmaktadır.

Şekil 4.26 Halil Ağa Camii, Köşk Minare
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.52 Halil Ağa Camii, Köşk Minare

Göreme'nin topoğrafik yapısına uygun olarak oldukça eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş ve cepheler arasında ciddi kot farkları bulunan caminin çevresi, etrafındaki tüf kayanın oyulması ile yapılmış drenaj kanalı ve çevresine eklenen bitişik yapılarla kapatıldığından, caminin sadece avluya bakan kuzey cephesi tamamen görünebilmekte, diğer cepheler ise kısmen algılanabilmektedir.

Halil Ağa Camii harim kısmı beden duvarlarında herhangi bir silme bandı görülmemekte, buna karşın harim üzerinden son cemaat mahalli üst örtüsüne bakan yönde, yönü komşu yapıya su vermemesi veya komşu binanın içinde kalmaması amacıyla değiştirildiği düşünülen taş çörten görülmektedir. Bu çörten ile aynı ebat detay ve formda yapıldığı düşünülen ve beden duvarının doğu ve batı yönlerinde üçer adet olmak üzere toplam altı adet taş çörten vasıtası ile harim üzerindeki suyun tahliye edildiği düşünülmektedir*(Resim 4.53).* Son cemaat mahalli üzerindeki çörtenlerden doğu tarafta olanı, halen sağlam ve kullanılır durumdadır. Batı cephesinde yer alan çörtenin ise kökü izlenmekte olup, gagası kırıktır. Bu cephede de doğu cephesi ile aynı detay ve formda bir çörtenin bulunması yüksek bir ihtimaldir. *(Resim 4.54)*

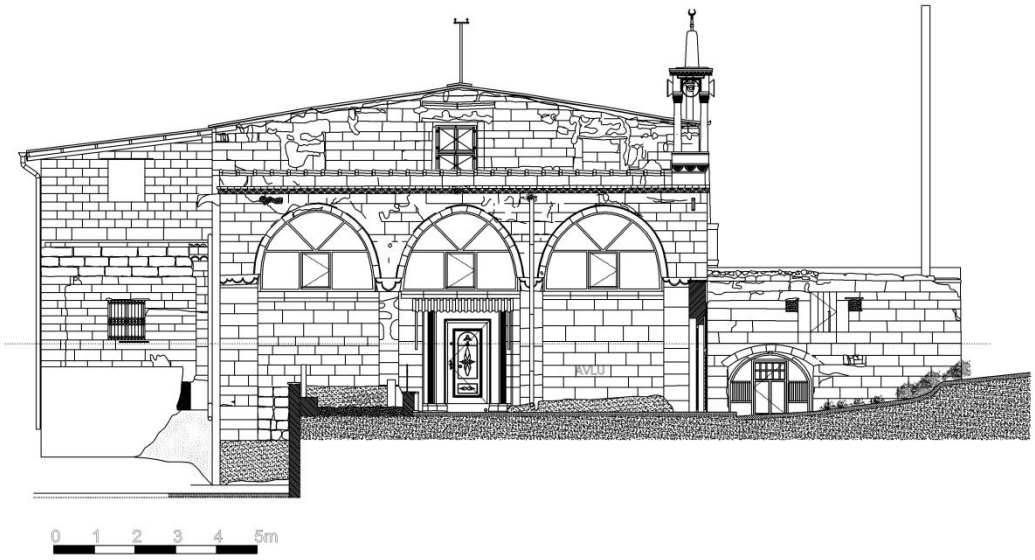

Resim 4.53 Halil Ağa Camii, Harim Üzerinden Son Cemaat Mahalli Üst Örtüsüne Bakan Çörten

Resim 4.54 Halil Ağa Camii Doğu-Batı Cephesindeki Çörtenler

Kuzey cephede, son cemaat yerindeki revakların arasına sonradan örülen duvar ile kemer boşluklarına takılan ahşap pencereler ve giriş kapısı, yapının özgün plan şemasını bozmuştur. Bir bütün halinde avluya bakması gereken son cemaat mahallinin revakları, avlu duvarı batıya kaydırıldığından, doğudaki revak sokak üzerinde kalmıştır. Üç açıklıklı revak araları sivri kemerlerle birbirine bağlanmış, kemer üzengileri ise geometrik bezemelerle süslenmiştir. Son cemaat mahalli kuzey cephe, üzerinde yarım daire şeklinde geometrik süslemelerin bulunduğu bir silme bandı ile bitirilir *(Şekil 4.27), (Resim 4.55-4.56).*

Şekil 4.27 Halil Ağa Camii, Kuzey Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

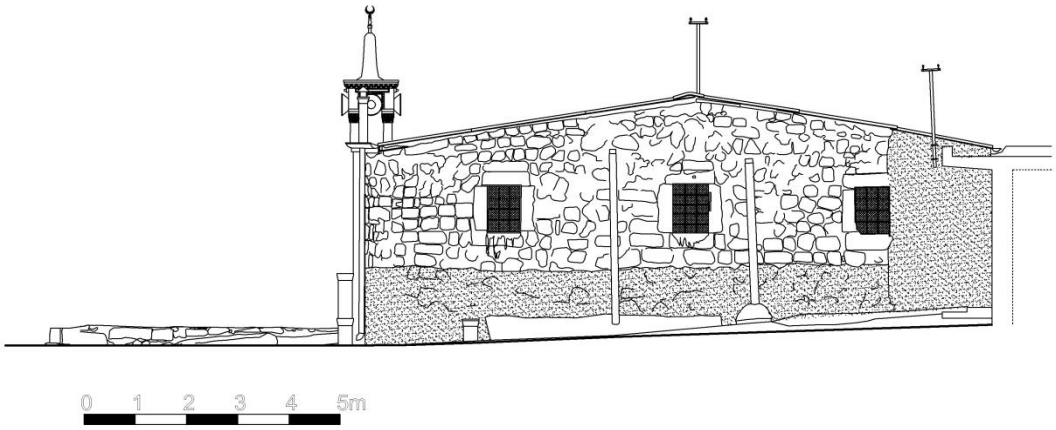
Resim 4.55 Halil Ağa Cami, Kuzey Cephesi

Resim 4.56 Halil Ağa Cami, Kuzey Cephesi, Kemer Üzengisi

Caminin doğu cephesinde, son cemaat mahallinden kullanılan depo mekanı bulunmaktadır. Bu mekanın üzerine briketten yapılan oda, silueti bozduğu gibi camiinin cephesini de büyük oranda kapatmaktadır.

Güney cephede harimi aydınlatan, aynı seviyeye açılmış toplam üç pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen silme kuşağı ile çevrelenmiş pencereler demir şebekelidir. Ayrıca bu cephede yolun altında kalan havalandırma kanalına ait betondan yapılmış hava bacaları görülmektedir *(Şekil 4.28), (Resim 4.57).*

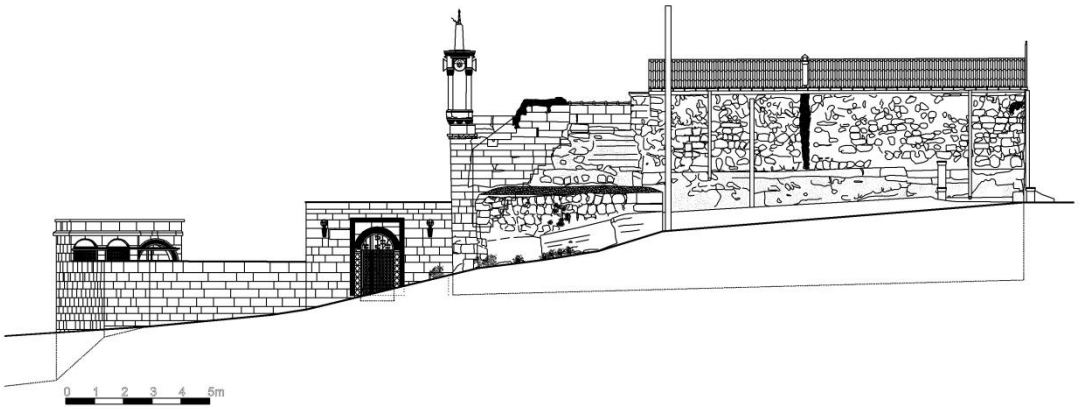

Şekil 4.28 Halil Ağa Camii, Güney Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.57 Halil Ağa Camii, Güney Cephesi

Camiinin batı cephesi tamamen sağır olup herhangi bir mimari öğeye rastlanmaz *(Şekil 4.29), (Resim 4.58).*

Şekil 4.29 Halil Ağa Camii, Batı Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.58 Halil Ağa Cami, Batı Cephesi

Malzeme ve Teknik Özellikleri

Halil Ağa Camii'nde son cemaat mahallinin beden duvarları ile köşk minare kesme taştan, diğer duvarlar ise moloz taştan yapılmıştır. İki yöne eğimli olan harimin üzeri asbest ve çimentodan oluklu levhayla, düz dam olan son cemaat mahallinin üzeri ise çimento şap ile kapatılmıştır. Ahşap malzeme; muhdes harim duvar kaplamalarında, özgün kadınlar mahfilinde, yer döşemesinde, pencere ve özgün kepenklerde kullanılmıştır. Mihrab, vaaz kürsüsü ve minber suni ahşaptan yapılmıştır. Pencerelerdeki özgün geçmeli parmaklıklarda ve harim ile cami giriş kapılarında demir malzeme kullanılmıştır.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

Halil Ağa Camii, sonradan eklenen muhdes ekler ile plan şeması bir miktar değişse de özgün plan şeması okunabilen bir yapıdır, Bu nedenle mekansal anlamda bir restitüsyon sorunu yoktur.

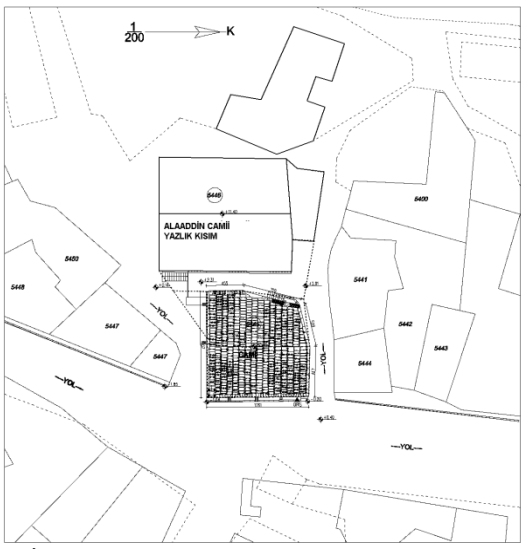
Harimin duvarları yakın tarihte yapılan onarımda ahşap malzemeden lambri şeklinde kaplanmıştır. Mihrab, minber ve vaaz kürsüsü muhdes olup ahşaptan yapılmıştır. Son cemaat mahallinin kuzey cephesini oluşturan üç adet kemer sırasının araları sütun yüksekliği boyunca kesme taştan örülerek kapatılmış sadece kemer yayı açıkta bırakılmış buralara ise ahşap doğramalar takılmıştır. Cami mülkiyetinde olmayan ancak camii tarafından depo olarak kullanılan mekana girebilmek için son cemaat mahallinin güneydoğu köşesine muhdes ahşap kapı yerleştirilmiştir. Özgününde toprak dam olan harimin üzerine iki yöne eğimli ahşap çatı yapılmıştır. Camiinin içinde ve dışında çok yoğun bir çimento uygulaması görülmektedir. Yapının dış kısmında moloz taş duvarların arası bazı yerlerde çimento ile derzlenmiş, bazı yerlerde serpme sıva yapılarak kapatılmıştır. İç kısımda ise duvarların tamamı çimento sıva ile sıvanarak kapatılmış durumdadır. Avluya, yakın zamanda iki kabinden oluşan hela ile bunun hemen yanında yer alan abdest alma mekanı eklenmiştir.

4.4. Alaaddin Camii (Kışlık Bölüm)

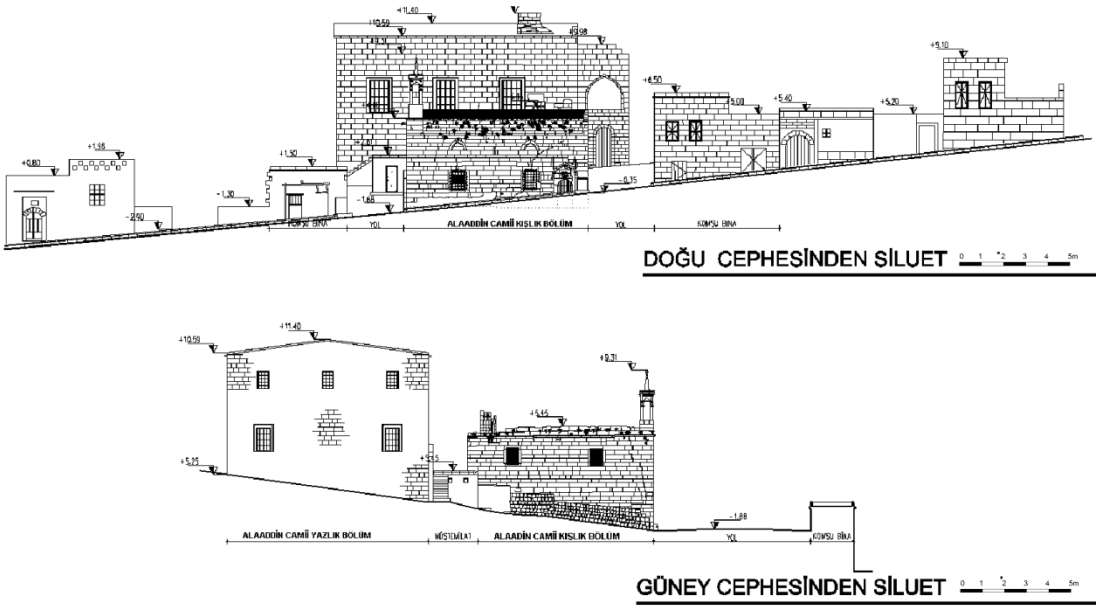
Katalog No : 4
Bulunduğu Yer : Ürgüp İlçesi, Ortahisar Kasabası
Tescil Kararı : T.K.T.V.Y.K. 02.07.1987 -3445
Mülkiyeti : Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler : 4.59-4.73
Şekiller : 4.30-4.37

Yeri ve Bugünkü Durumu

Alaeddin Camii, Ürgüp İlçesi'ne bağlı Ortahisar Beldesi kentsel sit alanı içerisinde, Ortahisar Kalesi'nin eteklerinde vadiye inen Ürgüp Caddesi üzerinde yer almaktadır. Caminin batısında yine aynı isimle anılan Alaaddin Camisi yazlık kısmı bulunmaktadır*(Şekil 4.30-4.31),(Resim 4.59).* Bugün kullanılmamaktadır ve oldukça harap bir durumdadır.

Şekil 4.30 Alaaddin Camii, Vaziyet Planı
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Şekil 4.31 Alaaddin Camii, Siluetler
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.59 Alaaddin Camii ve Çevresi
(Google Earth)

İnşa Tarihi ve Banisi

Kim tarafından yaptırıldığı belirtilmeyen kitabeye göre Camin yapım tarihi H.1256 (M.1840-41) senesidir.

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

Kitabesi

Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede; "Malıma canıma vebil hayr H.1256" yazmaktadır (*Resim 4.60).*

Resim 4.60 Alaaddin Camii, Kitabe

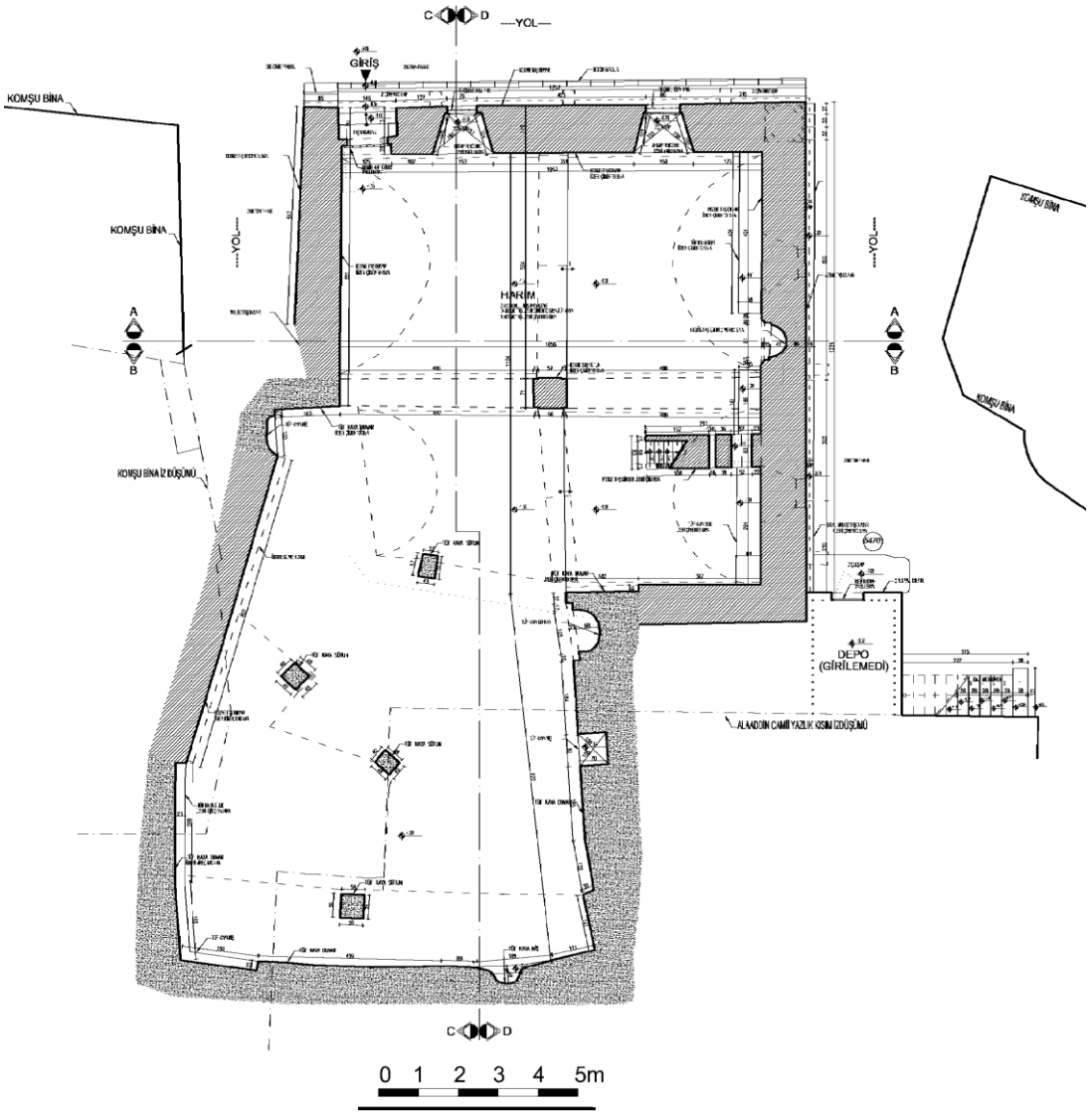
Mimarisi ve Tezyinatı

Alaaddin Camii, kaya oyma ve örme olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kareye yakın bir formda inşa edilen örme bölümün üst örtüsü, iki yöne eğimlidir. Üst örtünün güneydoğu köşesinde köşk minare yer almaktadır. Üst örtüye çıkış doğu cephesinde yer alan taştan yapılmış bir merdivenle sağlanmaktadır. Caminin tüm cepheleri yola bakarken, kaya oyma bölümü çevresindeki yolun ve komşu parsellerin altında kalmaktadır.

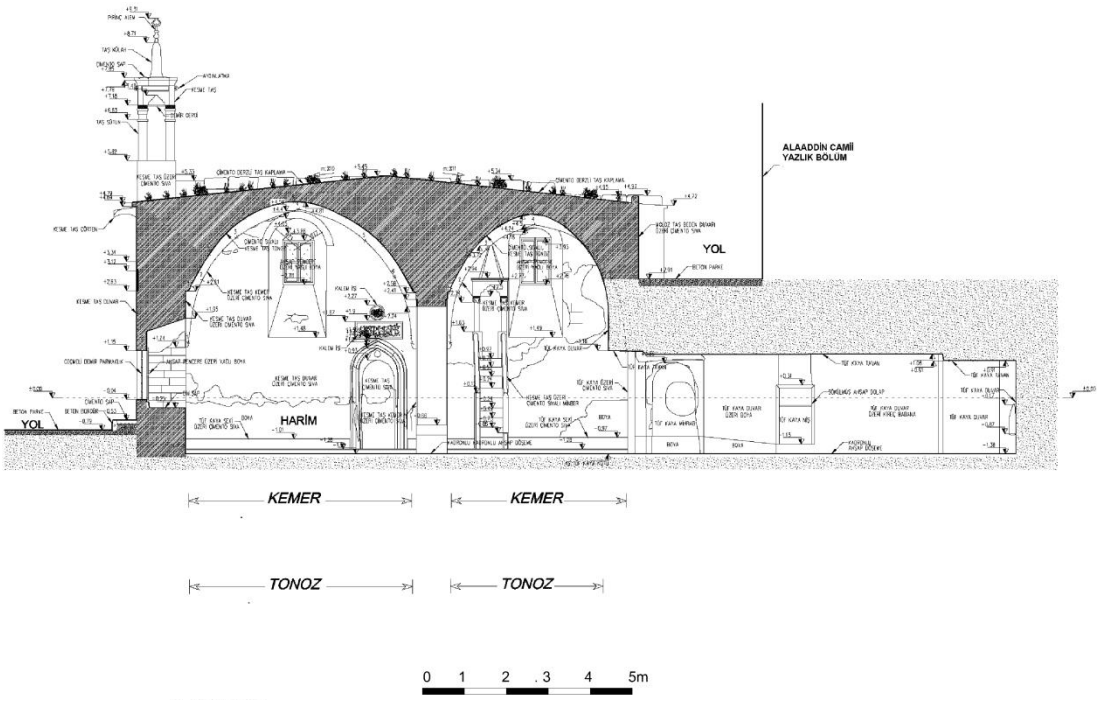
"Cami kaya oyma mekanla taştan yapılmış kagir mekanın kaynaşması bakımından ilginç bir örnek oluşturur. Bu özelliği ile bu yöredeki aynı tip camilerin en erken uygulamasıdır. Caminin dik uzanan sahınları ise bu yöredeki diğer yapılarda görülen plan şemasının farklı bir uygulamasıdır. Bu caminin hemen batısında yapılan ve Alaaddin Camii'nin yazlık bölümü olduğu belirtilen yapının ise başka bir döneme ait yapı olduğu ve bu yapı ile ilişkisinin bulunmadığı kesindir. Sadece yörede kaya oyma camilere kışlık isminin verilmesi nedeniyle bu adla anıldığı anlaşılmaktadır"(Eravşar 1993 s.53).

Üzeri günümüzde kesme taş ile kaplı olan Caminin doğu ve güney cephesinde bulunan çörtenleri çalışmamaktadır. Beşik çatı formundaki üst örtüde su, herhangi bir çörtene aktarılmadan doğrudan tahliye edilmektedir. Ancak caminin özgün üst örtüsünün toprak olduğu, kırma çatı formunda ortası daha yüksek olan toprak örtüde suyun bütün yönlere doğru aktığı ve buralardaki çörtenlerden tahliye edildiği düşünülmektedir.

Harim güney kuzey ekseni boyunca uzanan, üzeri beşik tonozlarla örtülmüş iki adet sahın ile bunların batısında yer alan, kayadan oyma mekandan oluşmaktadır *(Şekil 4.32-4.33).*

Şekil 4.32 Alaaddin Camii, Plan
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

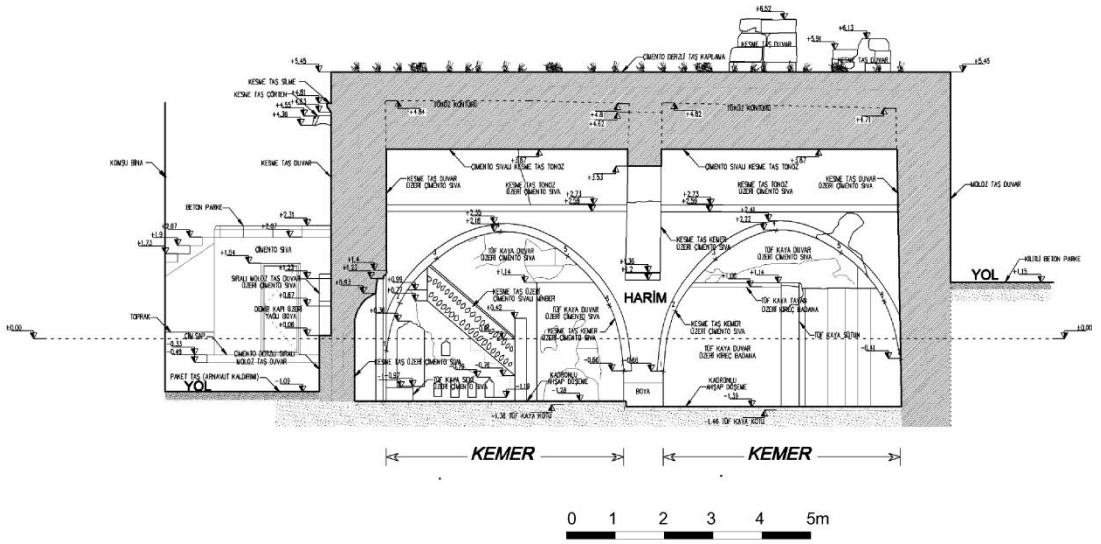

Şekil 4.33 Alaaddin Camii, D-D Kesiti
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Birbirlerinden bir ayak üzerinde taşınan ve kuzey güney ekseninde uzanan iki adet sivri kemerle ayrılan *(Resim 4.61-Şekil 4.34)* bu sahınların üzerindeki tonozlar, ayak hizasında kemerlerle desteklenmiştir *(Resim 4.62).* Mihrabın bulunduğu batı sahını, minberin bulunduğu doğu sahınından daha geniş tutulmuştur.

Resim 4.61 Alaaddin Camii, Harimi Ayıran Kemerler

Şekil 4.34 Alaaddin Camii, B-B Kesiti
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

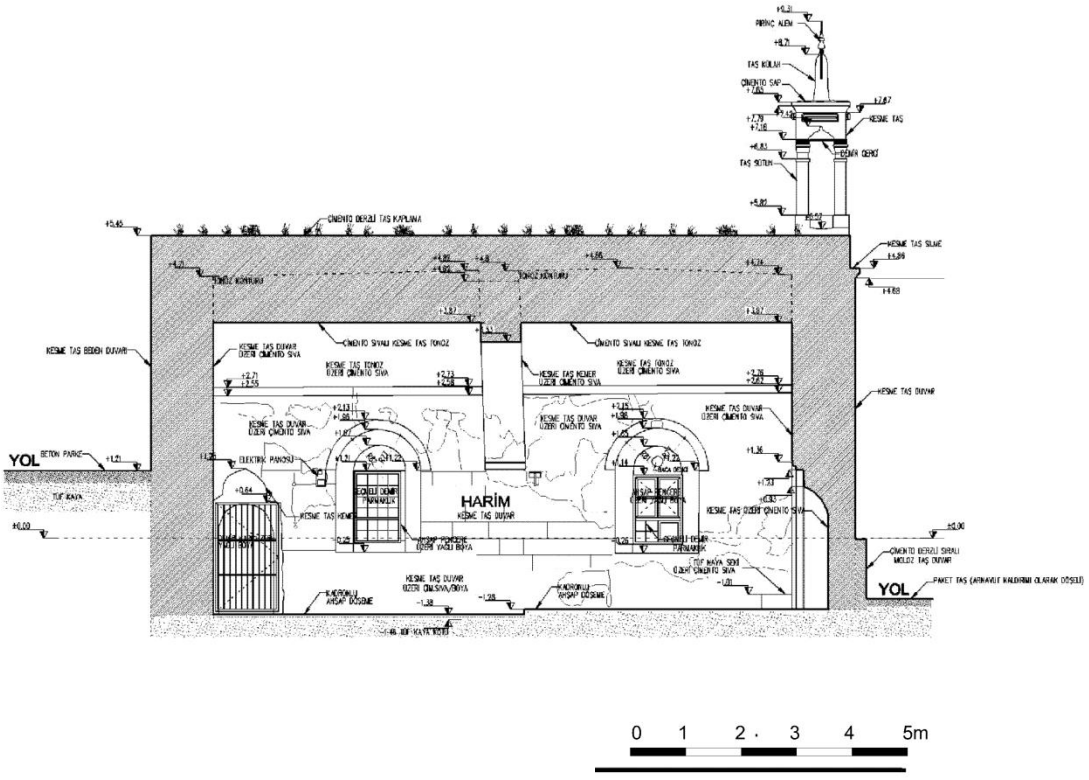

Resim 4.62 Alaaddin Camii, Tonoz Destek Kemeri

Doğu sahınının kuzey ucunda yer alan basık kemerli bir kapıdan geçilerek harime girilmektedir. İçerisi, ikisi doğu cephede zemin seviyesine açılmış beşik kemerli düz pencere, ikisi de güney cephede sahınların merkezine gelecek şekilde üst seviyeye yerleştirilen beşik kemerli mazgal pencereler tarafından aydınlatılmaktadır. (*Resim 4.63),(Şekil 4.35)*

Resim 4.63 Alaaddin Camii, Doğu Cephede Yer Alan Pencereler

Şekil 4.35 Alaaddin Camii, A-A Kesiti
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Mihrab, doğuda yer alan sahının güney duvarına yerleştirilmiştir. Etrafı kaş kemerli profilli bir çerçeve içerisine alınmış olan mihrabın gövdesi yarım daire formunda olup, çeyrek küre formundaki kavsarası da oldukça sadedir. Mihrabın hemen üzerinde nesih yazı ile yazılmış ayet ve besmele bulunmaktadır *(Resim 4.64).*

Batı sahının güney duvarına yerleştirilen ve tamamen kesme taştan yapılmış minber, süpürgeliği bulunmayan taş bir kaide üzerine oturmaktadır. Dolap bölümü yekpare taştan kemer formludur. Korkulukları ise baklava dilimi şeklindedir. Birbirlerine üzerinde geometrik bezemeler bulunan üç adet kemerle bağlanan ve dört adet masif sütundan oluşan köşk bölümü, üst kısmı profilli bir silme ve bunun üzerine yerleştirilmiş taş bir külah ile son bulmaktadır. Minberin giriş kapısının üzeri, kapının sağındaki söve ve sağ tarafındaki korkuluğu kırılmıştır *(Resim 4.65).*

Resim 4.64 Alaaddin Camii, Mihrab

Resim 4.65 Alaaddin Camii, Minber

Harimin kayadan oyma kısmı, mekanın batısında yer almaktadır. Dört adet tüf kaya sütun ile taşınan bu mekanın *(Resim 4.66)* güney duvarında kayadan oyma çok basit formlu bir mihrab ile bunun hemen yanında kayadan oyma bir dolap nişi bulunmaktadır *(Resim 4.67)*. Kaya oyma mekanın kuzey duvarı, üzerinde basit bir silme bulunan kesme taş duvar ile kapatılmıştır.

Resim 4.66 Alaaddin Camii, Kaya Oyma Mekan

Resim 4.67 Alaaddin Camii, Kaya Oyma Mekan İçindeki Mihrab Nişi

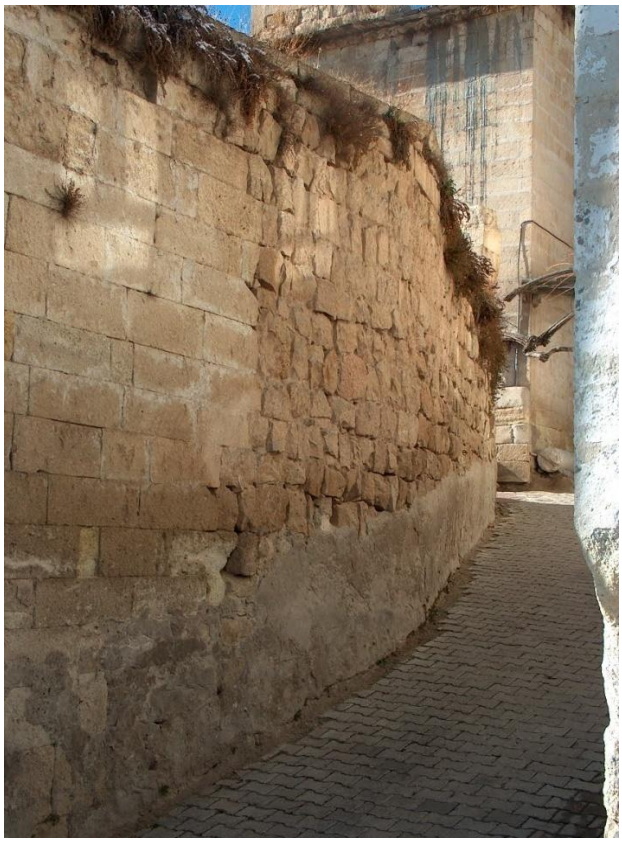
Harim içerisi kaya oyma mekan hariç tamamen çimento ile sıvanmıştır. Üst örtünün gerekli su yalıtımı yapamaması nedeniyle tonoz ve beden duvarı üzerindeki çimento sıvalar dökülmüştür. Zemindeki kadronlu ahşap döşemede nem ve su nedeniyle büyük ölçüde çürümüş ve sökülmüştür.

Üzeri tamamen kesme taşla kaplı olan üst örtünün güneydoğu köşesinde köşk minare yer almaktadır. Minareye batı yüzünde yer alan 2 adet basamakla çıkılır. Köşk minare, üzerinde geometrik bezemeler bulunan dilimli kemerlerle birbirine bağlanan dört sütun üzerine yerleştirilmiş bir külahtan oluşmaktadır. Külah üzerine hilal formlu kurşun alem yerleştirilmiştir. Sütunlar dairesel kesitli olup üstlerinde bilezik ve bunun üzerinde profilli bir başlık yer almaktadır. Kemer araları metal gergilerle desteklenmiştir *(Resim 4.68).*

Resim 4.68 Alaaddin Camii, Köşk Minare

Herhangi bir süsleme ve mimari öğeye rastlanılmayan caminin kuzey cephesi kesme taş ve moloz taş beraber kullanılarak eğimli arazinin topoğrafik yapısına uygun şekilde yapılmıştır *(Resim 4.69).*

Resim 4.69 Alaaddin Camii, Kuzey Cephesi

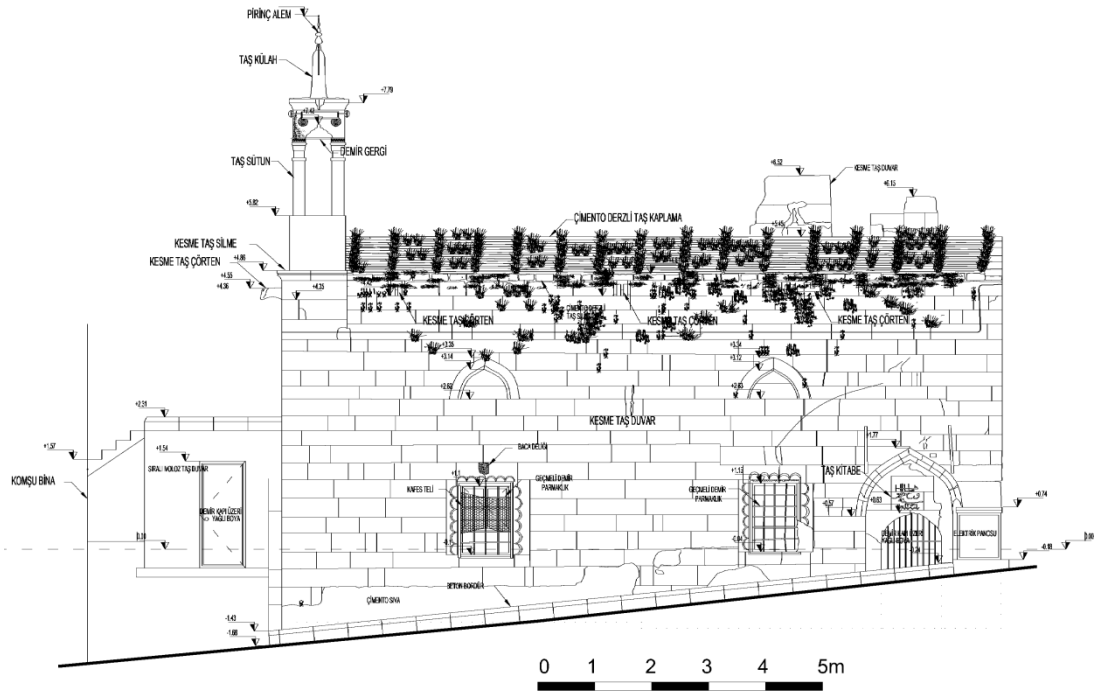
Tamamen kesme taştan yapılmış doğu cephesi diğer yönlere göre daha hareketli olup bu cephede etrafında geometrik bezemeler bulunan iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Geçmeli demir parmaklıkları bulunan bu pencerelerin yaklaşık 1,5 m kadar üzerlerinde iki adet boşaltma kemeri (sağır kemer) yer almaktadır. Bu cephenin kuzey ucunda yer alan sivri kemerli giriş portalinin içerisine yerleştirilmiş basık kemerli bir kapıdan geçilerek harime girilir. Giriş kapısının üzerinde taştan yapılmış kitabe bulunmaktadır. Beden duvarı üst örtüsünü oluşturan taş kaplamanın, silme şeklinde bir çıkıntı yapmasıyla sonlandırılan bu cephede çalışmayan üç adet taş çörten yer almaktadır *(Resim 4.70-4.71),(Şekil 4.36).*

Resim 4.70 Alaaddin Camii, Doğu Cephesi

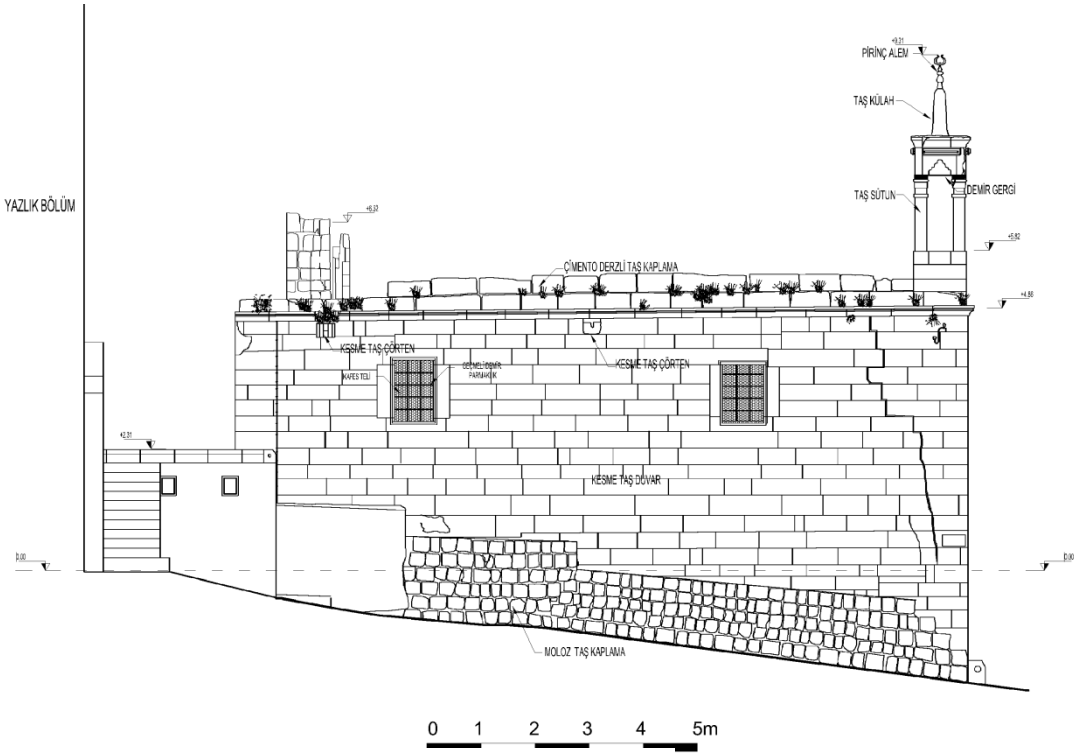
Resim 4.71 Alaaddin Camii, Doğu Cephesindeki Taş Çörten

Şekil 4.36 Alaaddin Camii, Doğu Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Güney cephede, üst kotta sahınların merkezine açılan iki adet dikdörtgen formlu pencere yer alır. Etrafında herhangi süsleme bulunmayan bu pencerelerin dış kısımlarında geçmeli demir parmaklıklar bulunmaktadır. Beden duvarının alt kısmı yerden 1m yükseklikte siyah renkli sıralı moloz taşla bir sıra halinde örülerek kapatılmıştır. Bu cephede de doğu cephesinde olduğu gibi çalışmayan iki adet taş çörten göze çarpmaktadır. Beden duvarı profilli bir silme sonlandırılmıştır. Silme üzerinde, beşik çatı formundaki üst örtünün alnını kapatmak için son taş sırasının üzerine bir sıra daha taş örülmüştür *(Şekil 4.37), (Resim 4.72)* .

Caminin güney cephesinde köşk minarenin altında bulunan silme ile aynı formda bir silme bandının, doğu cephesinde de dolaşması gerektiği, bu silmenin kuzey duvarında kesme taş örgü sınırına kadar devam ettiği ve bu silme bandının üzerinde bir sıra halinde taş örgüsünün bulunduğu düşünülmektedir.

Şekil 4.37 Alaaddin Camii, Güney Cephesi
(Y.Mimar E.Altundağ-Mimar B.Yiğit)

Resim 4.72 Alaaddin Camii, Güney Cephesindeki Taş Çörtenler

Caminin batı cephesi tamamen sağır olup kuzey ucunda üst örtüye çıkmak için merdiven bulunmaktadır. Üst örtüye çıkışta bir kısmı yıkıldığı için formu tam olarak anlaşılmayan kesme taştan yapılmış bir duvar ve kapı boşluğu yer almaktadır. *(Resim 4.73)*

Resim 4.73 Alaaddin Camii, Batı Cephesinde Üst Örtüye Çıkan Merdiven

Malzeme ve Teknik Özellikleri

Alaaddin Camii kesme taş ve moloz taş beraber kullanılarak inşa edilmiştir. Harimin batısında yer alan kaya oyma mekan ise tüf kaya oyularak yapılmıştır. İç kısımdaki beden duvarları ve tonozların üzeri çimento ile sıvanmıştır. Beden duvarının güney yüzü zemin hizasından yaklaşık 1m yüksekliğe kadar siyah renkli taşla örülerek kapatılmıştır. İki yöne eğimli caminin üst örtüsü tamamen kesme taş ile kaplanmıştır. Harim girişinde muhdes parmaklıklı demir kapı ile pencerelerde özgün geçmeli demir parmaklıklar yer almakta olup pencerelerin içlerine ahşap doğramalar takılmıştır.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

Alaaddin Camii, yapısal olarak sağlam ve mimari biçimlenmesi okunan yapılar arasında sayılabilir. Bu nedenle mekansal anlamda bir restitüsyon sorunu yoktur. Ancak özellikle üçüncü boyutta ve mimari eleman bazında bugün izlenemeyen ve restitüsyona yönelik etüt gerektiren bölümleri vardır.

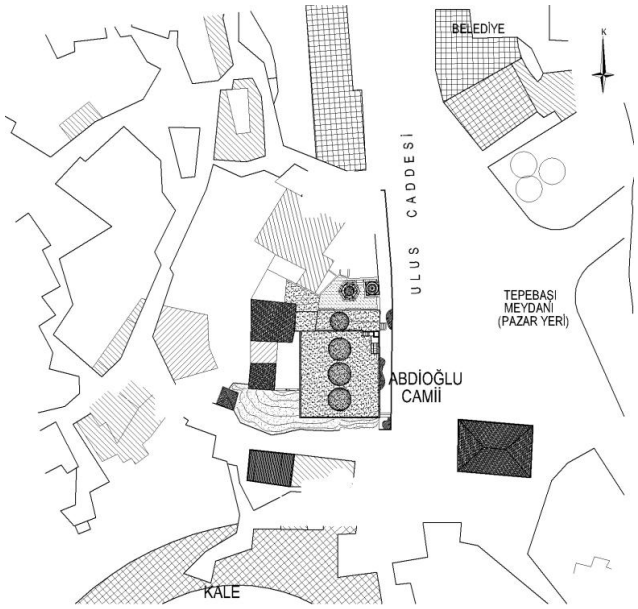
Caminin hangi tarihlerde onarım gördüğüne dair yazılı bir kaynak bulunamamıştır. Bölge halkı tarafından; 1960'lı yıllarda toprak olan üst örtünün taş ile kaplandığı bu kaplama üzerinde mahalle kadınlarının zahire-bulgur kuruttukları üst örtüye çocuk veya hayvan çıkmaması için ise 1980'lerde merdiven çıkışına kesme taştan duvar örüldüğü bilgisi aktarılmıştır.

4.5. Ortahisar Abdioğlu Camii

Katalog No : 5
Bulunduğu Yer : Ürgüp İlçesi, Ortahisar Kasabası
Tescil Kararı : T.K.T.V.Y.K. 02.07.1987 -3445
Mülkiyeti : Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler : 4.74-4.84
Şekiller : 4.38-4.47

Yeri ve Bugünkü Durumu

Abdioğlu Camii, Ürgüp İlçesi'nin yaklaşık 7 km güney batısında yer alan Ortahisar Beldesi kentsel sit alanı içerisinde Ortahisar Kalesine çıkan Ulus Caddesi üzerinde bulunan Tepebaşı Meydanı'nda, 29 pafta, 5234 parselde yer almaktadır *(Şekil 4.38),(Resim 4.74).* Günümüzde oldukça iyi durumdadır ve ibadete açıktır.

Şekil 4.38 Abdioğlu Camii ve Çevresi
(Y.Mimar Ö.Barut)

Resim 4.74 Abdioğlu Camii ve Çevresi
(Google Earth)

İnşa Tarihi ve Banisi

"Cami harim giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre H. 1258 (M. 1842-1843) tarihinde inşa edilmiştir. Caminin son cemaat mahallinde bulunan mezar da aynı tarihi vermektedir. Banisi Abdizade Hacı Mehmet'tir. 1909 yılında onarım geçirmiştir" (Eravşar 1993 s.58-59). Avlunun kuzeybatısında cami bünyesinden ayrı yükselen taş kaideli minaresi ise 1973 yılında yapılmıştır.

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

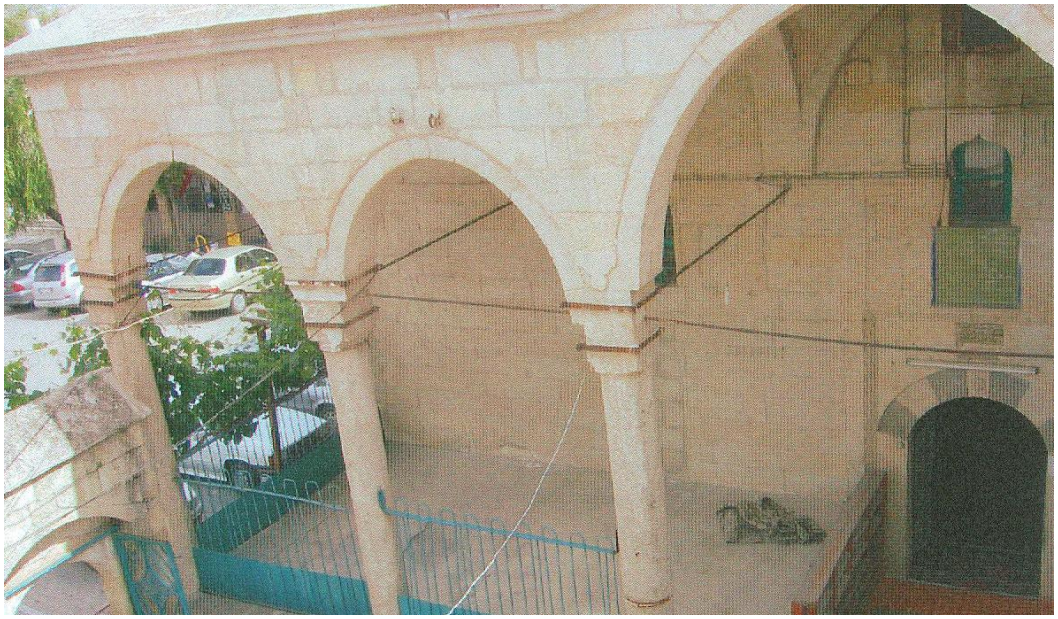
Kitabesi

Caminin biri avlu giriş kapısı, diğer ikisi ise harim giriş kapısı üzerinde olmak üzere üç kitabesi vardır. Harim giriş kapısının üzerinde bulunan büyük mermer kitabede şunlar yazılıdır *(Resim 4.75)*;

"Bu hayratı hiser orta ecre hak gina etti
Ke Abdizade el-Hacı Mehmeddir bina etti
Bu yolda çok meşakkatle nice derde elem çekti
Hitamında meserretle hakka şükür ile hamdetti
Hüda hayrın kabul ede nemandergah-ı izzette
Rızaye bezi mal edüp hezatan sim ü zer döktü
Kılıp mümin olan ihvan selatı hamseyi bunda
Bila şekkin vela şüphe hüda boynuna farz etti
Bu rana camiin tarihi ediyim size tarif
Sene bin ikiyiz elli ve hem dahi sekiz etti
İlahi dilerim senden bu İbrahim kulun dahi
Bu hayrın defterinde kaydını senden niyaz etti
1258/17." (Eravşar 1993 s.58)

Yine harim giriş kapısının üzerinde yer alan ikinci kitabede ise;
"Yapılmış bir güzel cami bulunmaz misli sanis
Ki Abdizade el hacı mehmed ağa banisi
Düşürsün medet isminde şöyle sadıkı tarih
Yarın ol ruzu mahşerde ola nacı bu cami
1258/17." yazmaktadır (Eravşar 1993 s.59).

Avlu giriş kapısının üzerinde bulunan üçüncü kitabe ise "H.1324" (M. 1909) bilgisini içermektedir.

Resim 4.75 Abdioğlu Camii, Harim Giriş Kapısı

Mimarisi ve Tezyinatı

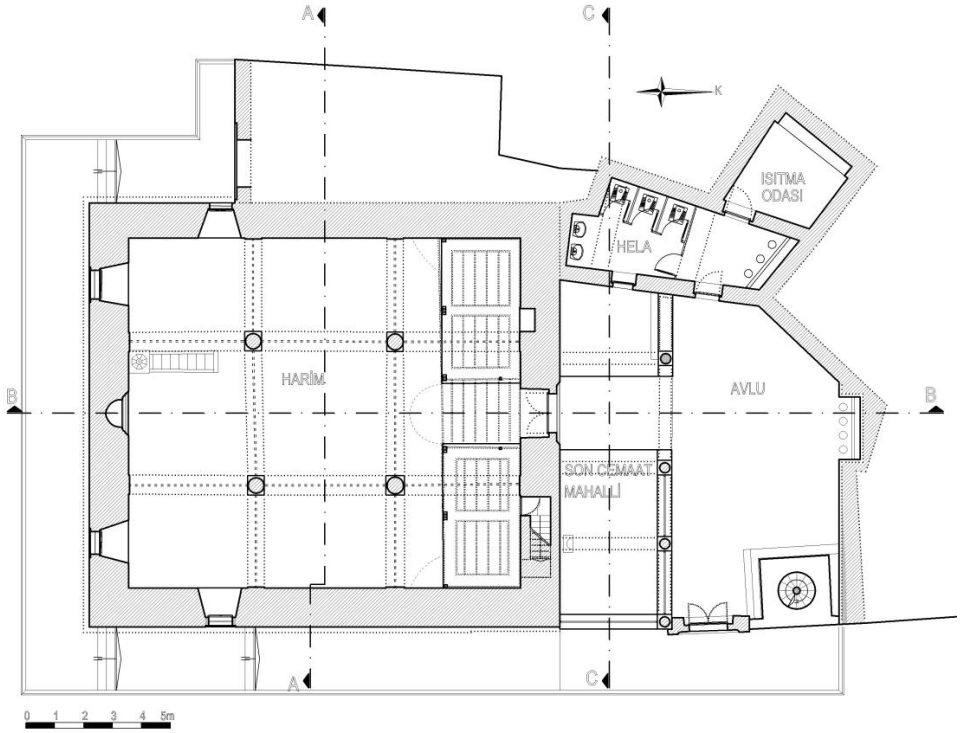
2008 yılı içerisinde restorasyon çalışmaları tamamlanan Abdioğlu Camii, düzgün kesme taştan kagir olarak inşa edilmiştir. Orta sahının üzeri kubbe ile örtülürken yan sahınların üzeri eğimli dam olarak örtülmüştür. Üst örtüdeki su, cepheleri çepeçevre dolanan taş silme bandının hemen altına yerleştirilen taş çörtenler vasıtasıyla tahliye edilmektedir. Mihraba dik üç sahınlı camii tipinde kare formlu plan şemasına sahip olan yapı; harim, son cemaat mahalli ile içinde abdest alma mekanı, özgün olmayan minaresi, hela ve ısıtma odası olarak kullanılan müştemilatı bulunan bir avludan oluşmaktadır. Avluya, doğusunda yer alan kemerli bir kapı ile girilmektedir. Eğimli bir alanda inşa edilen camide mimariye fazla yansıtılmasa da cepheler arasında kot farkları bulunmaktadır. Caminin güney ve batı cephesi yol cephesine, doğu cephesi komşu parsele (bitişik), kuzey cephesi ise avluya bakmaktadır. Özgün plan şeması okunabilen Cami'nin plan şeması, bölgedeki diğer camilerin plan şemaları ile benzerlik gösterirken, orta sahının kubbe ile örtülmesi, diğerleri ile arasındaki farklı özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Harim, orta bölümü iki yan bölümden daha geniş ve yüksek, mihraba dik uzanan üç sahından oluşmakta, beden duvarları ve merkezde yer alan dört adet kare kaide üzerine oturan dairesel sütunlar tarafından taşınmaktadır. Harimin orta sahını, birbiri ardınca sıralanan üç kubbe ile yan sahınları ise kuzey-güney yönünde beşik tonozla örtülmüştür. Sütunlar birbirlerine ve beden duvarına sivri kemerlerle mihrab yönünde bağlanmış aralarına da gergiler yerleştirilmiştir. Tonozlar, sütunların hizasında enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir. "Kubbeye geçiş elemanı olarak pandantifler kullanılmıştır. Kubbeler kasnak olmaksızın doğrudan beden duvarlarına ve geçiş elemanlarına oturmaktadır"(Eravşar 1993 s.60), *(Resim 76),(Şekil 4.39-4.40-4.40).*

Harime, kuzey beden duvarının merkezinde yer alan iki kanatlı ahşap kapı ile girilmektedir. Girişin hemen sağında müezzin mahfili yanında da imam odası bulunmaktadır. Yine girişin sol tarafı da korkuluklarla çevrilerek mahfil şeklinde düzenlenmiştir. Buradan kuzey beden duvarı içerisine yerleştirilmiş bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılmaktadır.

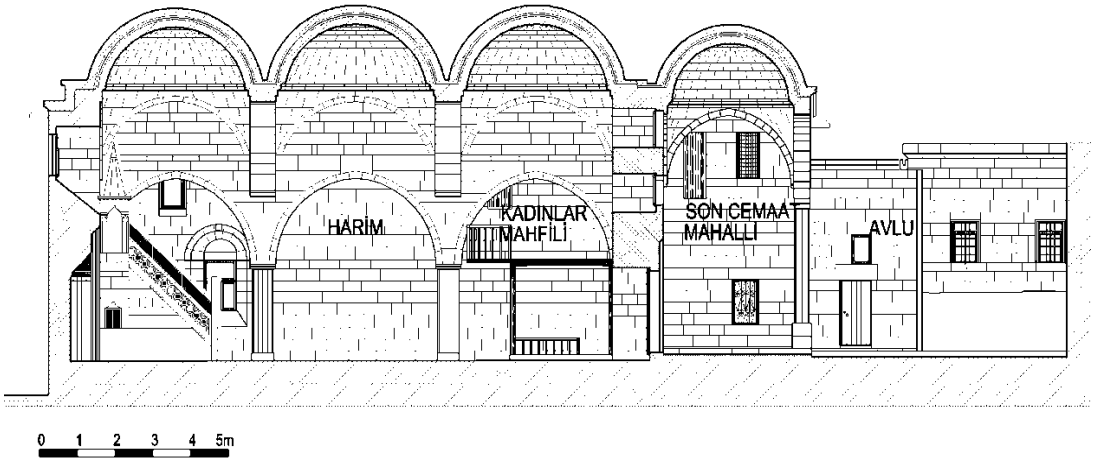
Resim 4.76 Abdioğlu Camii, Harim

Şekil 4.39 Abdioğlu Camii, Plan
(Y.Mimar Ö.Barut)

Şekil 4.40 Abdioğlu Camii, A-A Kesiti
(Y.Mimar Ö.Barut)

Şekil 4.41 Abdioğlu Camii, B-B Kesiti (Y.Mimar Ö.Barut)

Harim, zemin kat seviyesinde dört adet beşik kemer formlu mazgal pencereler ile üst seviyelere açılmış kaş kemer ve sivri kemer formlu tepe pencereler tarafından aydınlatılmaktadır. Mihrabın üzerindeki tepe penceresi, diğer tepe pencerelerinden daha büyük olup mazgal şeklindedir *(Resim 4.77).*

Resim 4.77 Abdioğlu Camii, Harim İçerisindeki Pencereler

Oldukça sade özellikler yansıtan ve taştan yapılan mihrab, süsleme özelliği bulunmayan beş dairesel kenar bordürle çevrelenmiştir. Kaş kemer formunda olan mihrab kavsarası, dört sıra mukarnas dizisinden oluşmakta ve istiridye kabuğu motifi ile son bulmaktadır. Kavsaranın üzerine üç adet gülbezek motifi oyulmuştur *(Resim 4.78).*

Ahşap olan giriş kapısı ve merdiven korkulukları dışında tamamı taştan yapılan minber, caminin özgün minberidir. Kemer formundaki dolap bölümü yekpare taştan oyulmuştur. Yan aynalıkları sade olan minberin süslemeli taş korkuluklarının üzerinde, ayrıca ince çıtalardan oluşturulmuş ahşap korkuluk bulunmaktadır. Minberin köşk bölümü dört taş sütunun yükseltilmesi ve sütunların birbirlerine dilimli kemerlerle bağlanmasıyla ve üzerine taştan yapılmış koni biçimli külahın yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur *(Resim 4.78).*

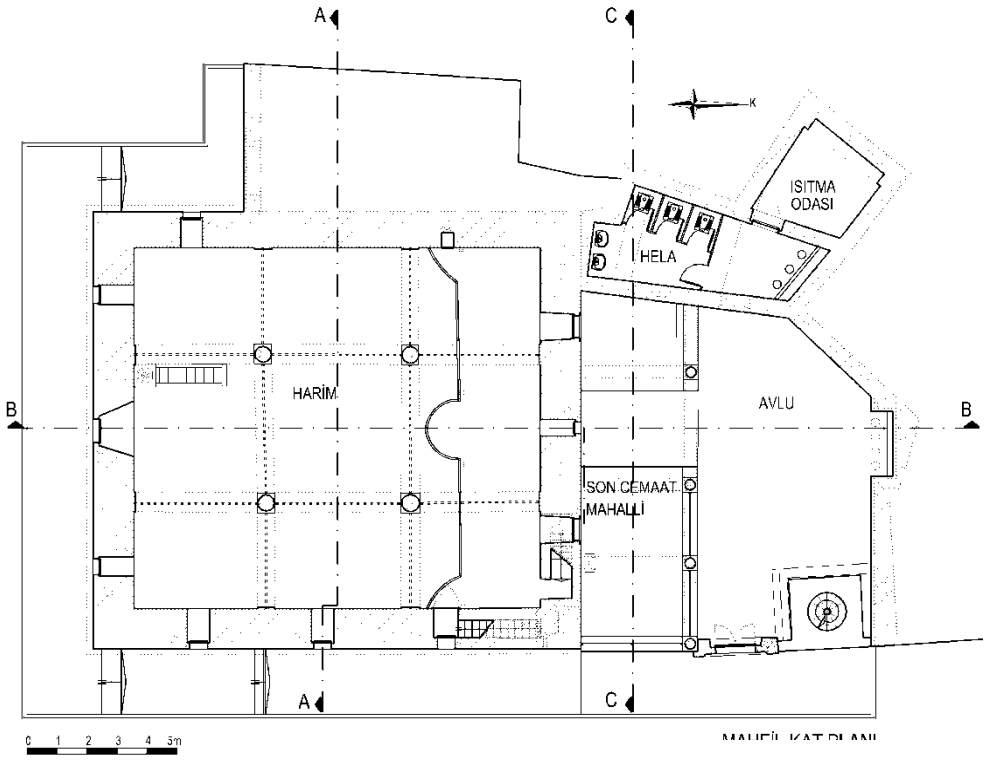
Resim 4.78 Abdioğlu Camii, Mihrab

Resim 4.79 Abdioğlu Camii, Minber

Eravşar'ın adı geçen tezinde vaiz kürsüsünden bahsedilse de günümüzde vaiz kürsüsüne rastlanılmamıştır.

Tamamen ahşaptan yapılmış olan kadınlar mahfili harimin kuzeyinde yer almaktadır (*Şekil 4.42)*. Önünde orta sahına doğru uzayan dairesel formlu bir balkonu bulunan mahfile, giriş kapısının hemen sağında beden duvarı içerisine yerleştirilmiş merdivenle çıkılmaktadır. Mahfil sekiz adet ahşap direk tarafından taşınmaktadır *(Resim 4.80)*. Direklerin üzerlerinde profilli ahşap yastıklar bulunmaktadır. Mahfil kısmındaki ahşap korkuluklar, mahfili bulunan bölgedeki diğer camilerinkine oldukça benzemektedir. Mahfilin doğusunda yer alan kapıdan beden duvarı içerisine yerleştirilmiş merdivenle üst örtüye, buradan da köşk minareye ulaşılmaktadır.

Şekil 4.42 Abdioğlu Camii, Mahfil Kat Planı
(Y.Mimar Ö.Barut)

Resim 4.80 Abdioğlu Camii, Kadınlar Mahfili

Camide iki minare vardır. Bunlardan özgün olanı, camin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesine konumlandırılmış Nevşehir ve çevresinde sıkça görülen köşk minaredir. Birkaç merdivenle çıkılan ve kare kaide üzerine dört taş sütun yükseltilerek oluşturulan minare, piramidal biçimli taş külah ve metal alemle sonlanmaktadır. Sekizgen planlı sütunlar arasındaki açıklıklar dilimli kemerlerle geçilmiş aralarına da metal gergiler yerleştirilmiştir. Kemerlerin üzerinde yarım daire şeklinde süslemeleri bulunan çift sıra silme bandı bulunmaktadır. Minareye kadınlar mahfilinden beden duvarı içerisine yerleştirilmiş bir merdivenle çıkılmaktadır *(Resim 4.81).*

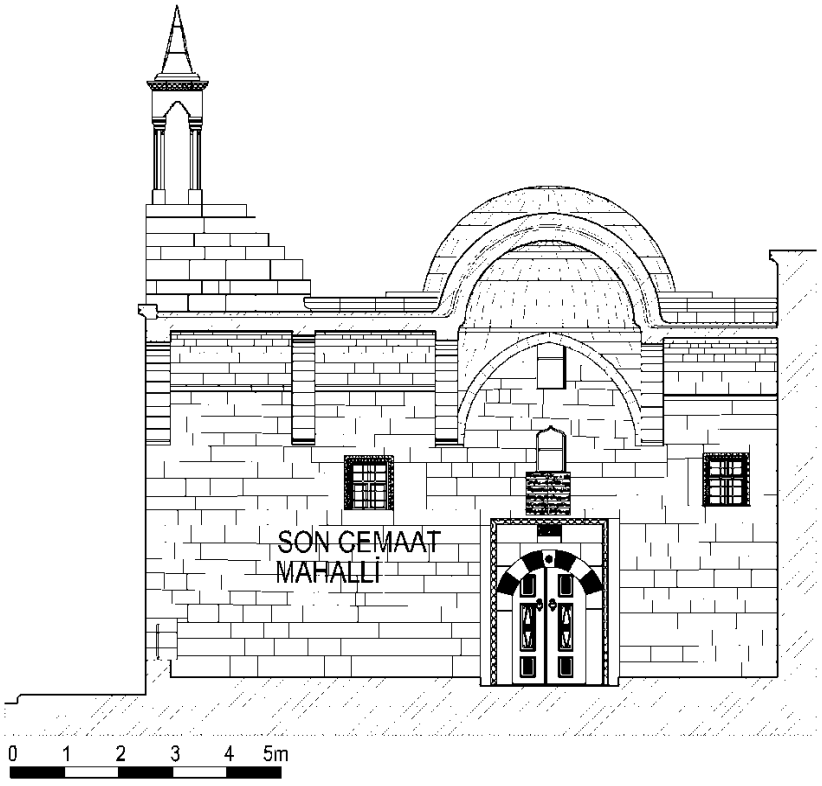
Avlu içerisinde yükselen ve 1973 yılında yapılmış olan betonarme minare ise kare kaide üzerine silindirik gövdeli ve çift şerefeli olup külah ve alemiyle bilinen tipik minare biçimindedir.

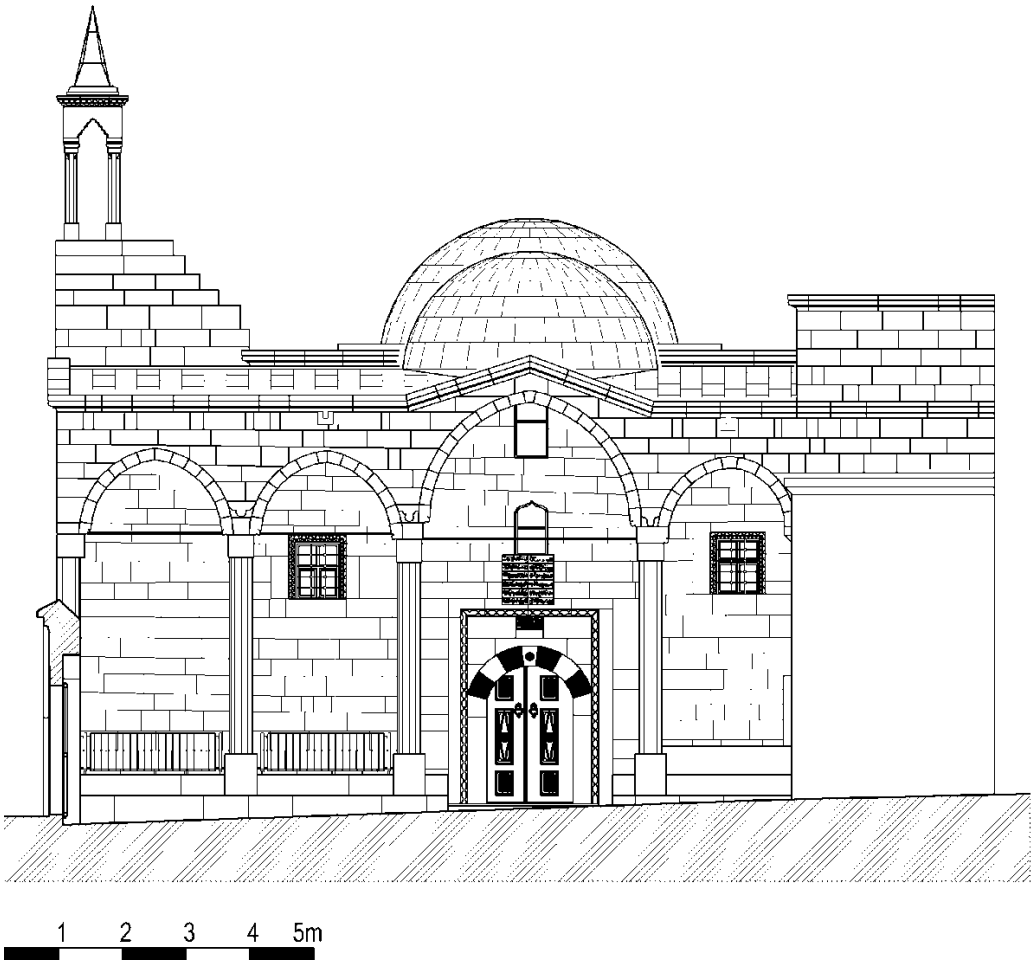
Resim 4.81 Abdioğlu Camii, Köşk Minare

Kuzey cephenin hemen önünde, dört adet dairesel sütun tarafından desteklenen, dört bölüme ayrılmış revak bölümü bulunmaktadır. Bu bölüm son cemaat mahalli olarak inşa edilmiştir. Revağın doğu bölümü sağır duvarla kapatılmıştır. Sütunlar sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmış, aralarına ve beden duvarlarına dik yerleştirilen metal gergilerle mesnetlenmiştir. Harimin orta sahın aksına (cami girişi) denk gelen kemer diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Revağın giriş bölümü kubbeyle, yan bölümleri ise doğu-batı yönünde beşik tonozla örtülmüştür. Tonozlar, sütunların hizasında enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir *(Şekil 4.43).*

Caminin kuzey cephesinde bulunan ve iki renk taşın birbiri ardınca örülmesiyle oluşturulmuş beşik kemer formundaki harim giriş kapısının çevresi zincirek motifi (Eravşar 1993 s.60) ile süslenmiştir. Kapının üzerindeki pencereler kaş kemer formlu, doğu ve batısındaki pencereler ise dikdörtgen formlu olup çevresinde geometrik süslemeler görülmektedir *(Şekil 4.44).*

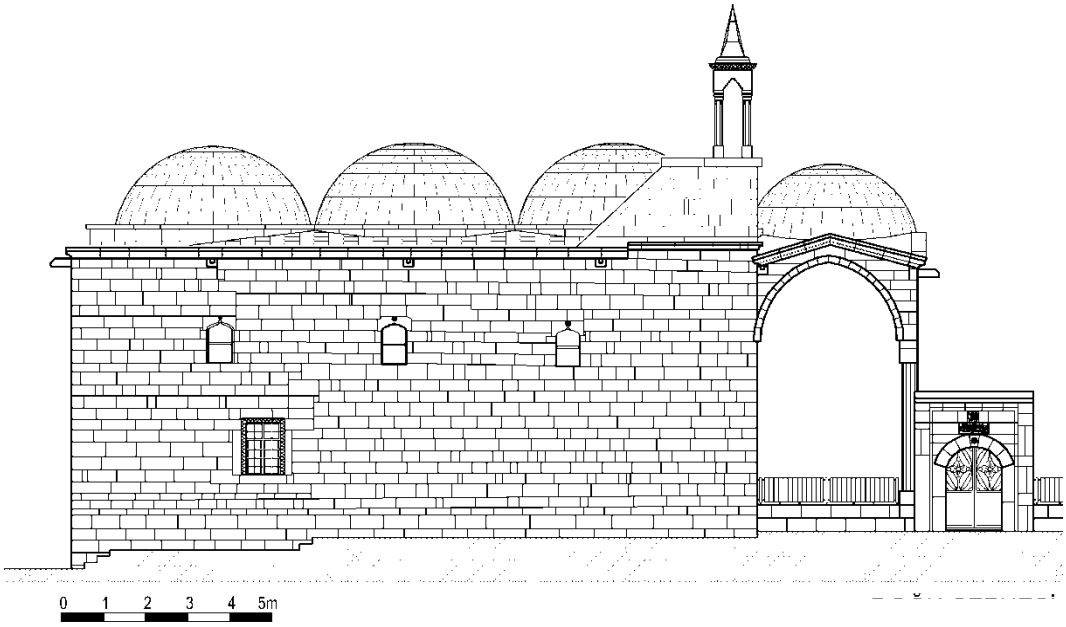

Şekil 4.43 Abdioğlu Camii, C-C Kesiti
(Y.Mimar Ö.Barut)

Şekil 4.44 Abdioğlu Camii, Kuzey Cephe (Y.Mimar Ö.Barut)

Eğim farkının hissedildiği ve avluya girişin sağlandığı doğu cephede, harimi aydınlatan, üst seviyeye aynı hizada açılmış üç adet kaş kemer formlu pencere ile onlardan daha aşağıda, dikdörtgen formlu, çevresi süslemeli ve demir şebekeli bir pencere bulunmaktadır. Çörtenler harimi örten kubbelerin merkez akslarına gelecek şekilde taş silme bandının hemen altına yerleştirilmiştir. Yükselen köşk minare kaidesinin altındaki silme bandı cephe boyunca uzanan silme bandından biraz daha yüksekte tutulmuştur *(Şekil 4.45)(Resim 4.82-4.83).*

Şekil 4.45 Abdioğlu Camii, Doğu Cephesi (Y.Mimar Ö.Barut)

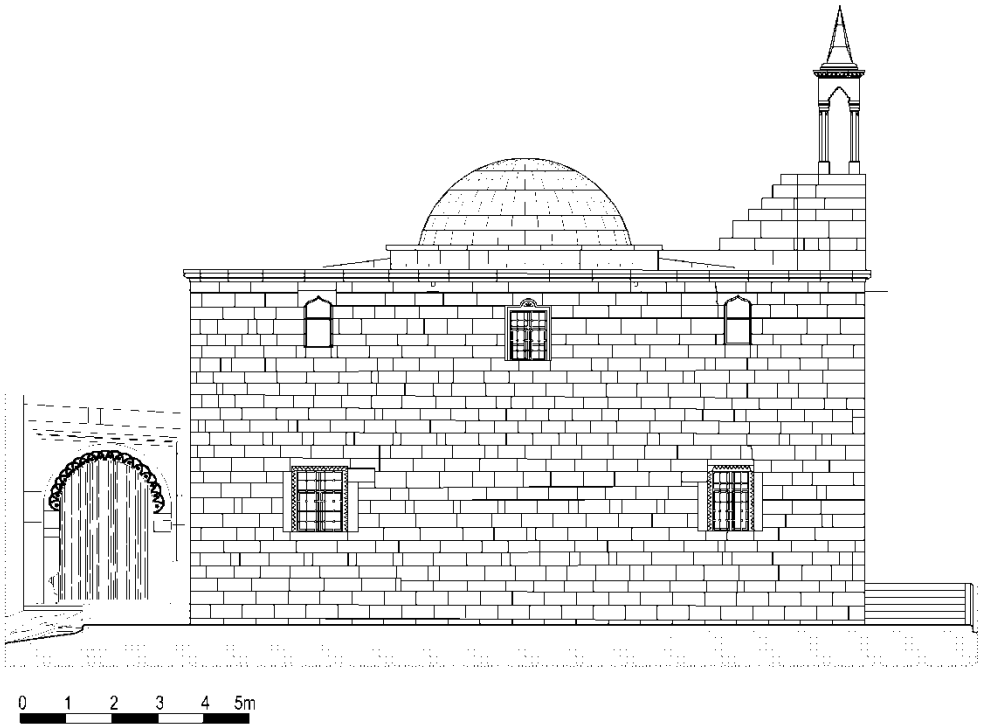
Resim 4.82 Abdioğlu Camii, Genel Görünüm

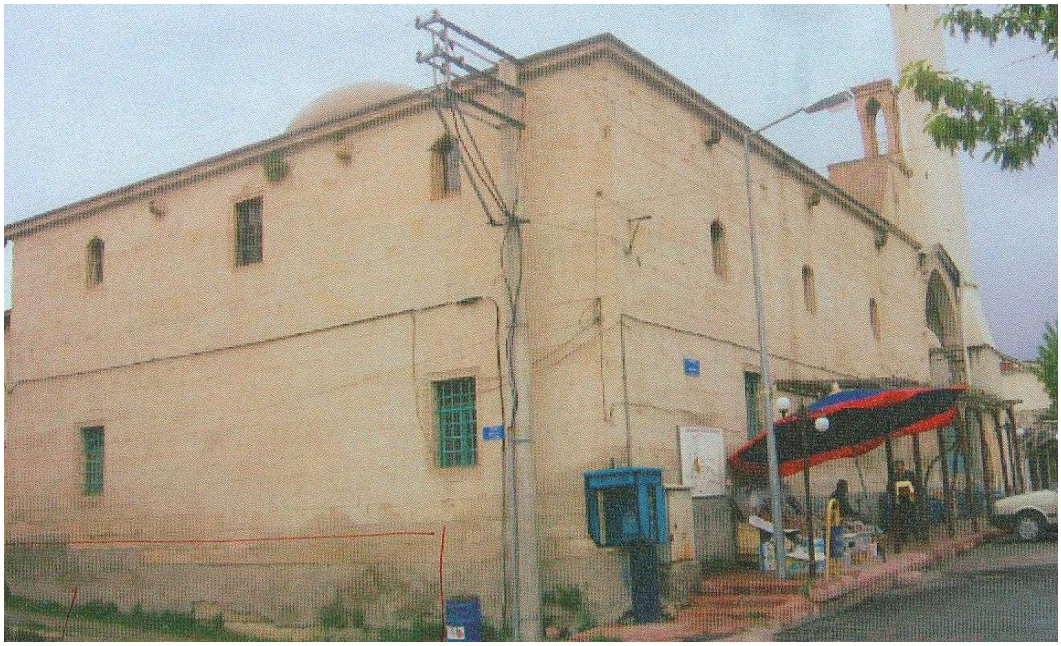
Resim 4.83 Abdioğlu Camii, Doğu Cephesi

Simetrik cephe anlayışının hissedildiği güney cephede iki sıra pencere dizisi yer almaktadır. Alt sırada yer alan pencereler harimin yan akslarına açılan pencerelerdir. Süslemeli dikdörtgen silme kuşağı ile çevrelenmiş bu pencerelerin üst sırasına kaş kemer formlu tepe pencereleri ile bu ikisinin ortasına dikdörtgen formlu bir pencere daha yerleştirilmiştir. Orta sahını örten kubbelerin yan çeper hizalarına gelecek şekilde yerleştirilmiş iki adet çörtenin üzerindeki silme bandı ile tamamlanan cephenin hemen yanında komşu binanın kapısı görülmektedir *(Şekil 4.46),(Resim 4.84).*

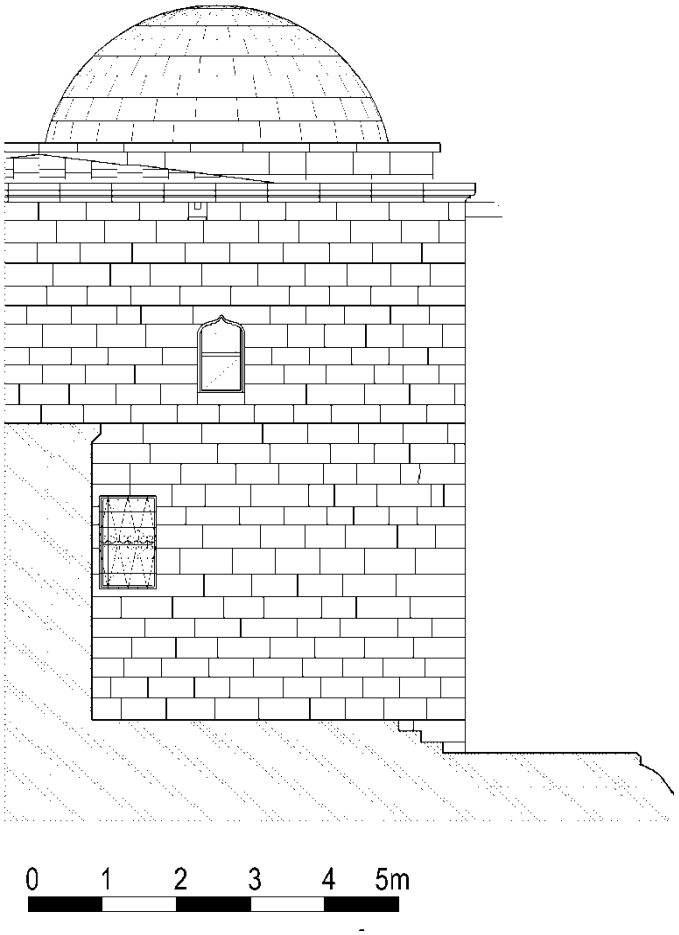
Batı cephenin büyük bir kısmı bitişik parseldeki bina ile kapatıldığından devem ettirilen silme bandının hemen altına bir adet çörten yerleştirilebilmiştir. Cephede, üst seviyede açılmış kaş kemer formlu bir pencere ile alt seviyede açılmış dikdörtgen formlu bir pencere bulunmaktadır *(Şekil 4.47).*

Şekil 4.46 Abdioğlu Camii, Güney Cephesi (Y.Mimar Ö.Barut)

Resim 4.84 Abdioğlu Camii, Güney Cephesi

Şekil 4.47 Abdioğlu Camii, Batı Cephesi
(Y.Mimar Ö.Barut)

Malzeme ve Teknik Özellikleri

Caminin bütün beden duvarları, minaresi, yer döşemesi, üst örtüsü, minberi ve mihrabı düzgün kesme taştan yapılmıştır. Kullanılan taş iklim şartlarına mukavemeti olmayan çabuk eriyip aşınabilen bölgeye ait Nevşehir taşıdır. Dairesel taş sütunlar, kare taş kaidelerin üzerine oturmaktadır. Ahşap malzeme, pencere-kapı kasaları ile kanatlarında, minber korkuluklarında, vaiz kürsüsünde ve kadınlar mahfilinde kullanılırken, pencerelerdeki özgün geçmeli parmaklıklarda ve son cemaat mahallinin korkuluklarında ise demir malzeme kullanılmıştır.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

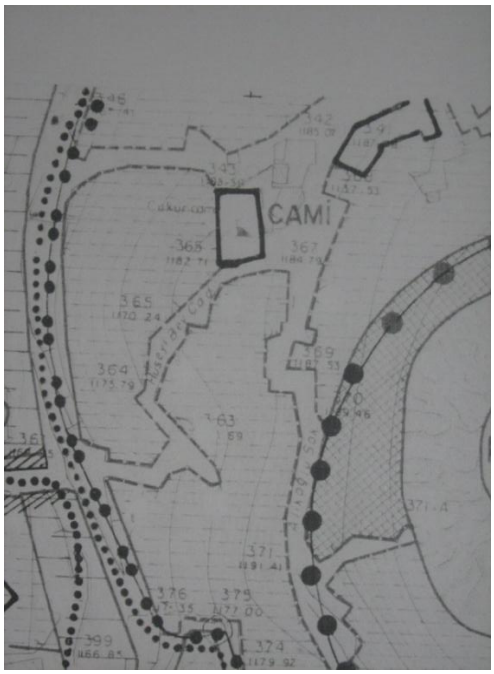
Abdioğlu Camii 2008 yılı içerisinde projesine uygun olarak restore edilmiştir. Restorasyon çalışmaları esnasında son cemaat mahalli askıya alınarak taşıyıcı sütun ve sütun başlıkları yenilenmiştir. Mozaik kaplama olan üst örtüsü kesme yonu taş ile kaplanmıştır. Yapının beden duvarlarında meydana gelen oksitlenmeler ve yosunlamalar granür püskürtme yöntemiyle temizlenmiştir. Temizlenen cephelerde taşlar arasında meydana gelen kayıplar horasan harcıyla derzlenmiştir. Yine beden duvarlarında meydana gelen taş çatlakları dikiş yöntemiyle sağlamlaştırılmıştır. Yapıda işlevini yitirmiş olan kapı-pencere ahşap doğramaları çam kereste ile özgün yapısı ve birleştirme detaylarına uygun olacak şekilde yeniden yapılmıştır. Avlu zeminindeki mozaik kaplamalar sökülmüş yerine taş kaplama yapılmıştır. Avluda bulunan muhdes şadırvan kaldırılmış yerine abdest alma mekanı yapılmıştır. Külahı bulunmayan köşk minare bölgedeki örneklerine uygun olarak tamamlanmıştır. Restorasyon projesinde kaldırılması önerilen 1973 yılında yapılmış olan minaresi ise bölge halkının baskıları sebebiyle yıkılamamıştır.

4.6. Çukur Camii

Katalog No : 6
Bulunduğu Yer : Ürgüp İlçesi, Ortahisar Kasabası
Tescil Kararı : T.K.T.V.Y.K. 02.07.1987 -3445
Mülkiyeti : Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler : 4.85-4.104
Şekiller : 4.48-4.61

Yeri ve Bugünkü Durumu

Çukur Camii, Ürgüp İlçesi'ne bağlı Ortahisar Beldesi kentsel sit alanı içerisinde, Ortahisar Kalesi'nin eteklerindeki Selimbağ Deresi adıyla da anılan Hüseyin Bey Caddesi üzerinde yer almaktadır. Cami yol seviyesinin altında kalması nedeniyle bu adı almıştır *(Şekil 4.48),(Resim 4.85).* Strüktürel anlamda ayakta olan yapı, günümüzde kullanılmayan ve kendi haline terk edilmiş vaziyettedir.

Şekil 4.48 Alaaddin Camii, Haritadaki Yeri (İmar Planı)

Resim 4.85 Çukur Camii ve Çevresi
(Google Earth)

İnşa Tarihi ve Banisi

Yapının kesin olarak hangi tarihte yapıldığı belli değildir. Eravşar'ın adı geçen tezinde; "…Cami içerisinde kaya oyma sıbyan mektebinin yapılışının ilk defa Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nde (H.1139/M.1726-27) görülmesi sebebiyle caminin 18. yüzyıla tarihlendirilebileceği…" belirtilmektedir (Eravşar 1993 s.65). Ancak yine Eravşar'ın aynı tezinde, daha önce incelediğimiz Alaaddin Camii ile ilgili olarak (H.1256/M.1840-41) ; " …kaya oyma mekanla, taştan yapılmış kagir mekanın kaynaşması özelliğinin bu yöredeki aynı tip camilerinin en erken uygulaması…" olduğu ifade edilmiştir (Eravşar 1993 s.53). Alaaddin Camii ile Çukur Camii'nin, iki sahınlı plan sisteminin kaya oyma mekanla birlikte kullanılması özelliğinin aynı olması nedeniyle Çukur Camii'nin Alaaddin Camii'nden daha sonra yapılmış olması gerekmektedir. Bu sebeple Çukur Camii'nin yapım tarihi, Nevşehir kültür envanteri kayıtlarına da 19. yy. sonu olarak geçmiştir. Caminin banisi ise bilinmemektedir.

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

Kitabesi

Caminin kitabesi bulunmamaktadır.

Mimarisi ve Tezyinatı

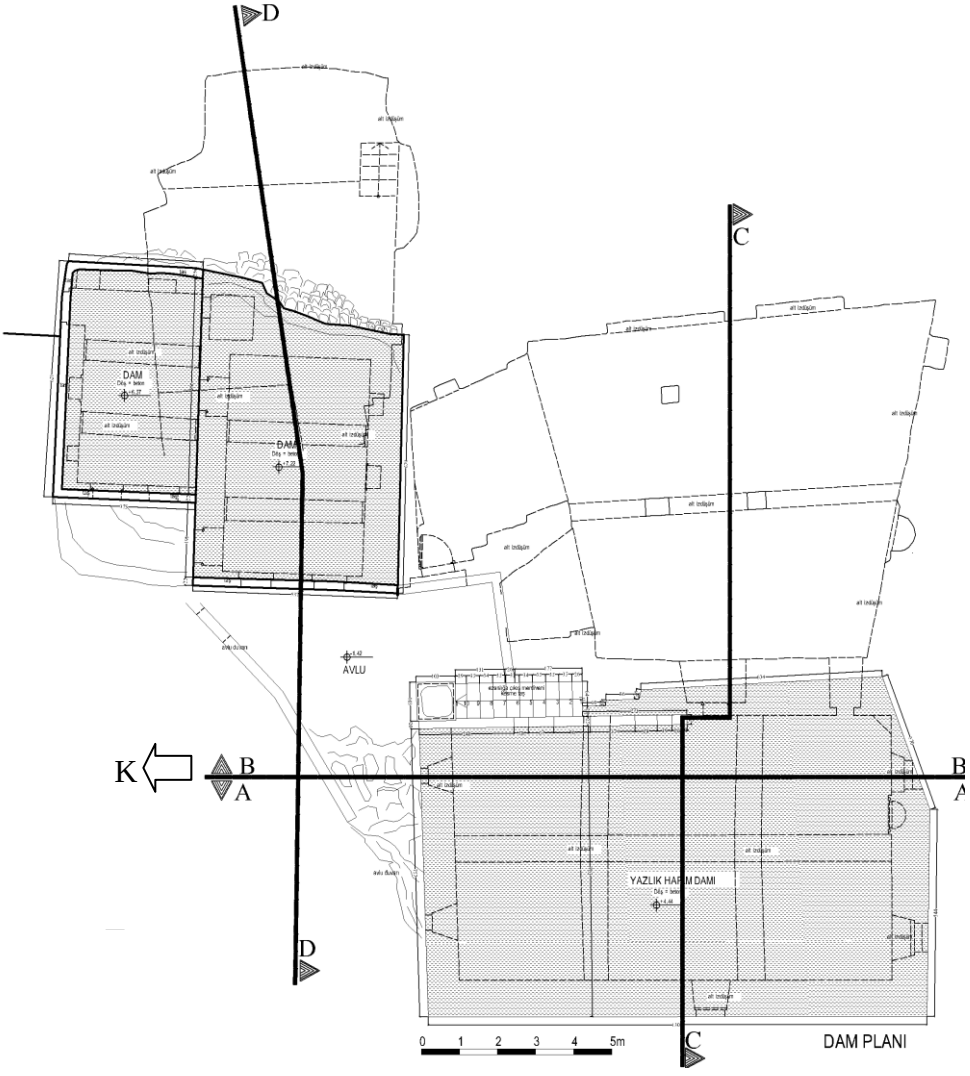
Bölgenin topoğrafik yapısından dolayı, kaya oyma mekan ve önüne eklenerek kesme taş malzemeden yapılan dikdörtgen formlu kütle şeklindeki konut yapılanma biçimi, cami yapım sistemine de yansımıştır. Benzer örneklerine sadece bu bölgede rastlayabileceğimiz cami tipidir. Ortahisar'da benzer biçimde yapılmış, Alaaddin Camii (1840-41) ile Ali Reis Camii (1902) bulunmaktadır.

Özgününde yazlık ve kışlık olarak planlanmış ayrı iki kütleden oluşan caminin bu iki kütle arasına, üzeri kemerle örtülmüş merdivenli bir geçiş verilmiştir. Yazlık olan bölüm dikdörtgen formda, kışlık olan bölüm ise kaya oyma amorf yapıdadır. Daha sonraki dönemlerde müştemilatı şeklinde üçüncü bir kütle eklenmiştir. İmam evi olarak kullanılmış bu bölümün zemin katı kaya, üst kat ise kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Dikdörtgen plan şemasına sahip bu yapı, bitişik iki odadan oluşmaktadır. Eravşar'ın adı geçen tezinde bu bölüm sıbyan mektebi olarak tanımlanmıştır (Eravşar 1993 s.63). Ancak burasının sıbyan mektebi olarak kullanıldığına ilişkin başka kaynaklardan herhangi bir yazılı ve sözlü bilgiye ulaşılamamıştır. İmam evinin üst kat iki odası yaşama mekanı, alt kat kaya oyma mekan ise ıslak hacim ihtiyaçları için düşünülmüştür. Cepheler günümüze özgün haliyle gelmiştir.

Bu üç ayrı bölümden oluşan kütleler, üçgen formda küçük bir avlu etrafında düzenlenmiştir *(Şekil 4.49).* Avluya güney ve kuzey yönünden iki giriş verilmiştir. Güney yönündeki girişin avlu kotundan oldukça yüksekte olması sebebiyle, üzeri tonoz örtü ile kapatılarak oluşturulmuş kesme taş basamaklı merdivenle avluya geçiş

sağlanmıştır *(Resim 4.86-4.87).* Kuzey yönündeki giriş ise merdivenli sokaktan geçilerek girilen avlu kotundaki kapıdan sağlanmaktadır *(Resim 4.88).*

Üzeri günümüzde çimento şap kaplı düz dam olan caminin kuzeydoğu köşesine köşk minare yerleştirilmiştir. Ancak benzer örneklerine baktığımızda üst örtünün, özgününde beşik çatı, üzeri kesme taş kaplama olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 4.49 Çukur Camii. Dam Planı
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.86 Çukur Camii, Üzeri Tonozlu Geçit

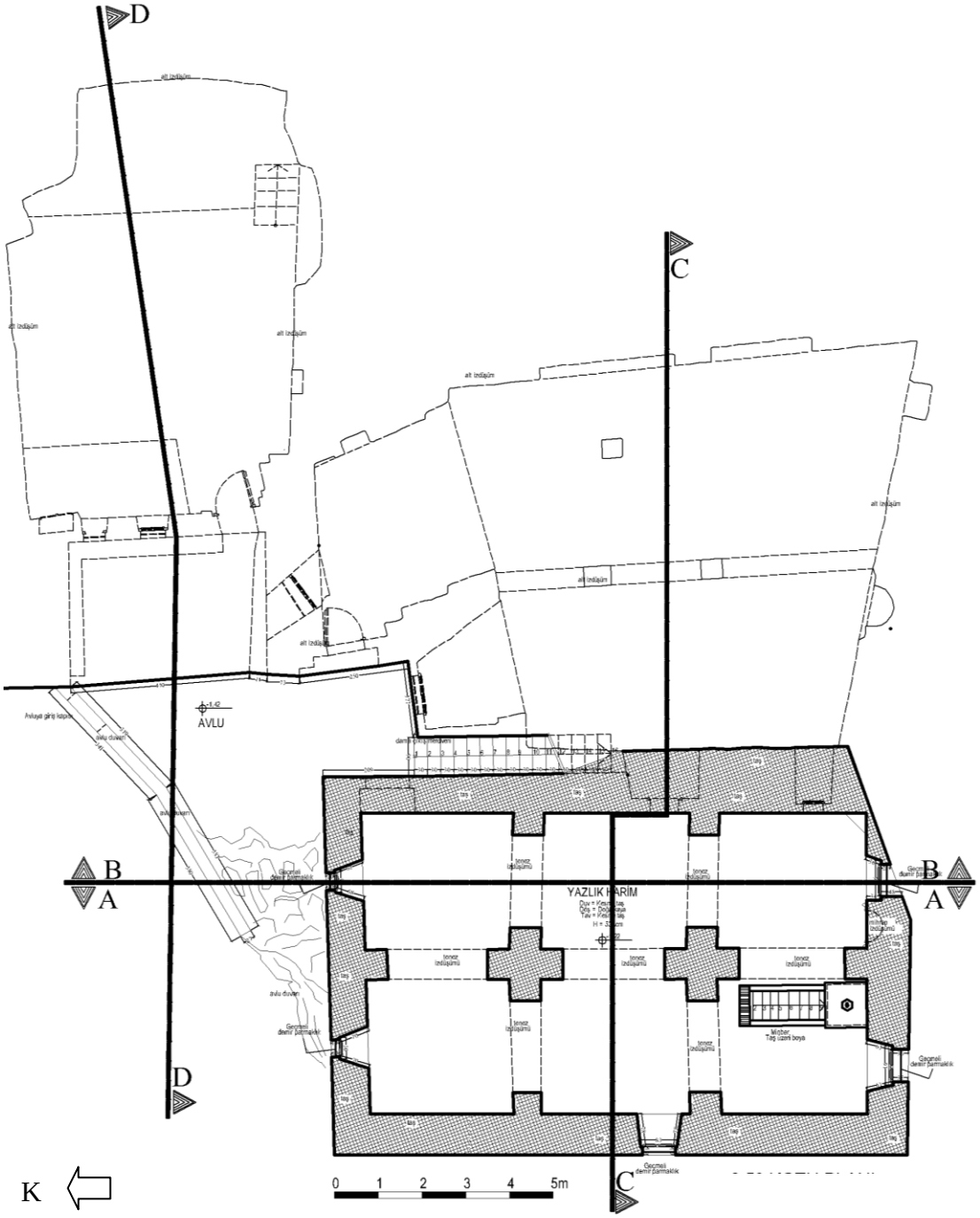
Resim 4.87 Çukur Camii, Tonozlu Geçitin Avludan Görünüşü

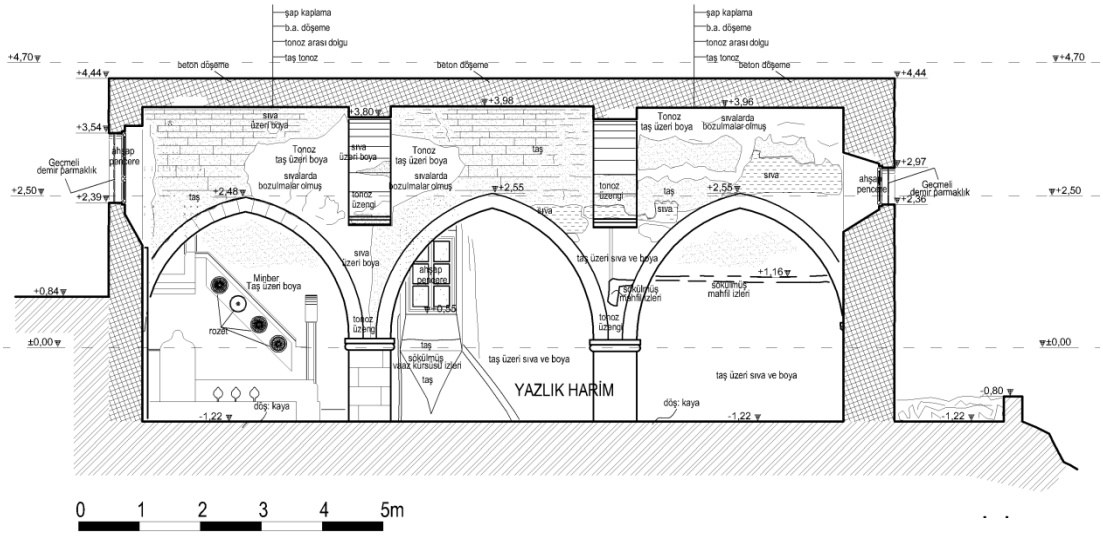
Resim 4.88 Çukur Camii, Avluya Kuzeyden Giriş

Dikdörtgen formlu yazlık harim; mihraba dik uzanan üç bölümlü iki sahından oluşmakta, beden duvarları ve orta aksta yer alan iki ayak tarafından taşınmaktadır. Kare ayaklar kuzey-güney ekseninde birbirlerine ve beden duvarlarına sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerleri taşıyan ayakların dörtkenarı pahlanmış, başlıkları ise geometrik formda şekillendirilerek sonlandırılmıştır. Harimin örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozlardır. Tonozlar, ayak hizalarında enlemesine atılan kemerlerle desteklenmiştir.

Yazlık harime; avlu içersindeki merdivenli geçişin hemen çıkışında yer alan beden duvarının köşesindeki basık kemerli ahşap kapıdan girilmektedir Bu kapının hizasında merdivenin altına denk gelen ve yazlık harimden kışlık harime geçişi sağlayan iki adet kapı daha bulunmaktadır. Harim içerisi, her iki sahının kuzey ve güney duvarına açılmış dikdörtgen formlu mazgal tepe pencereleri ile batı duvarına açılmış beşik kemer formlu pencere tarafından aydınlatılmaktadır. Kuzey duvarına açılan tepe pencereleri, güney duvarına açılan tepe pencerelerinden daha küçük tutulmuştur *(Şekil 4.50-4.51-4.52)(Resim 4.89-4.90-4.91).*

Şekil 4.50 Çukur Camii. +2.50 Kotu Planı
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.51 Çukur Camii. A-A Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.52 Çukur Camii. B-B Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.89 Çukur Camii, Harimin Kuzeyine Bakış

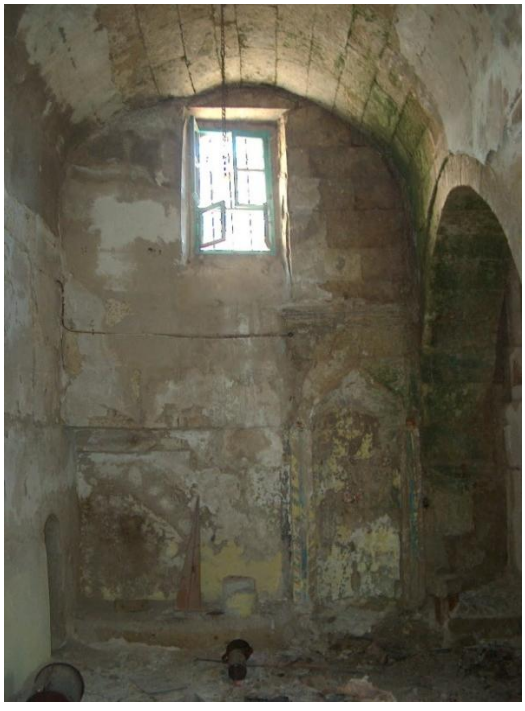
Resim 4.90 Çukur Camii, Batı Sahını

Resim 4.91 Çukur Camii, Doğu Sahını

Harimin güney duvarında, kemere bitişik batı sahında mihrab, yine kemere bitişik doğu sahında ise taş minber yer almaktadır. Kesme taş malzemeden yapılmış olan mihrab oldukça sadedir. Ana duvardan çıkma yapmış olan kısımları spiral kıvrımlarla şekillendirilmiş olan mihrabın istiridye kabuğu şeklindeki kavsarası ve pahlanarak sonlandırılmış silmesi bulunmaktadır *(Resim 4.92).*

Kesme taş minber, bölgede çok kullanılan taşlara işlenen bitkisel motiflerle bezenmiştir. Zeminde küçük bir süpürgeliği vardır. Dolap bölümü kaş kemerlidir. Minber girişi; kare planlı ayaklar üzerine dört köşesi pahlanmış sütunların birbirine dilimli kemerle bağlanması ile oluşturulmuştur. Kemerin alın kısmına iki adet bitkisel rozet yerleştirilmiştir. Köşk bölümü, dilimli kemerler ile bağlanmış yek pare sütunların taşıdığı taştan yapılmış altıgen formda külahla sonlanmaktadır. Külahın üzerine taştan yapılmış hilal şeklinde alem yerleştirilmiştir. Yan cephesinde kesme taş korkuluk üzerine dört adet daire formunda rozetler dikkat çekmektedir *(Resim 4.93-4.94).*

Resim 4.92 Çukur Camii, Mihrab

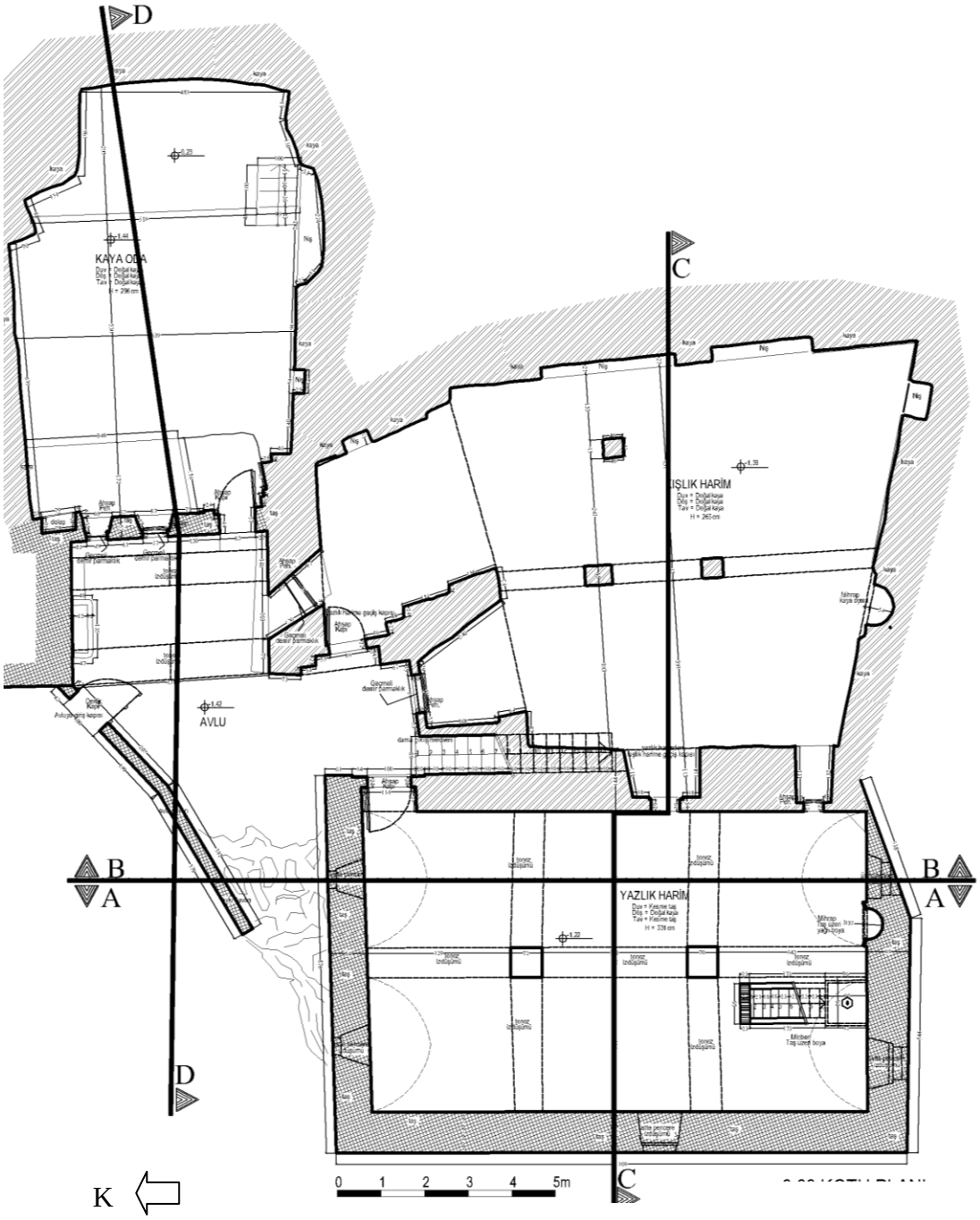
Resim 4.93 Çukur Camii, Minber

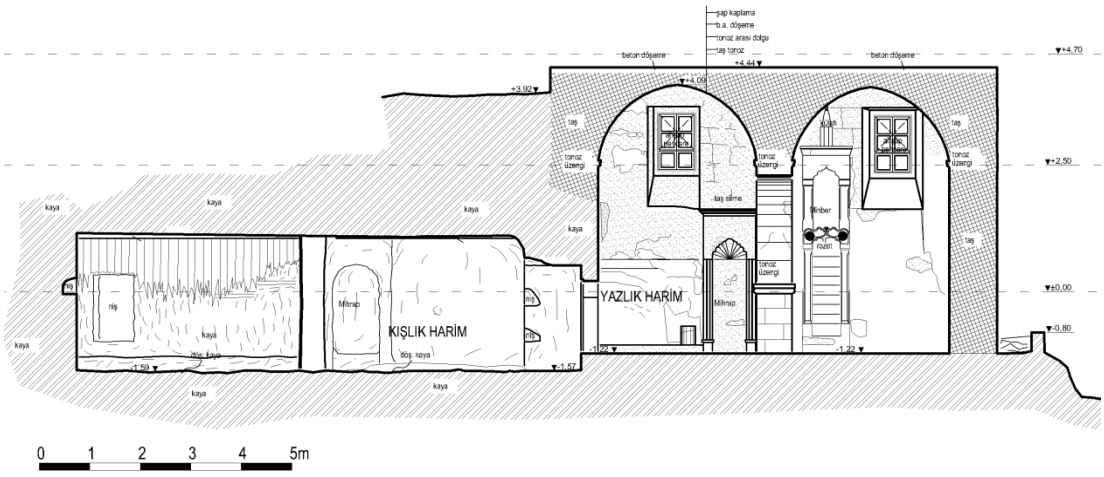
Resim 4.94 Çukur Camii, Minber

Yazlık harimin doğu duvarına açılan kapıdan geçilen kışlık harim bölümü tamamen kaya oyma mekan olarak yapılmıştır. Güney duvarında kayadan oyma mihrab yer almaktadır. Mihrabın yan duvarları ve tavandaki ahşap kaplamalar sökülmüştür. Kışlık harimin ikinci bir girişi de yazlık harimin tam karşısında, avludan kemerli ahşap kapı ile yapılan giriştir. Bu girişin hemen yanına iki adet ahşap pencere açılmıştır. Yazlık harimden daha düşük kotta yer alan kışlık harimin orta kısımlarında destek amaçlı üç adet kaya sütun bulunmaktadır. Eravşar'ın adı geçen tezinde, bu bölümde de minber olduğundan bahsedilse de günümüzde böyle bir minbere rastlanılmamıştır (Eravşar 1993 s.65),*(Şekil 4.53-4.54), (Resim 4.95-4.96).*

Avlunun doğusunda imam evinin üzerine inşa edildiği kaya oyma mekan bulunmaktadır. Bu kaya oyma mekanın önündeki kemerli eyvanın bir duvarına musluklar takılmış, abdest alma yeri olarak da kullanılmıştır. Demir parmaklıklı yan yana açılmış dikdörtgen formlu iki pencere ile aydınlatılan kaya mekanın içerisinde değişik seviyede kademelenmiş sekiler bulunmaktadır *(Resim 4.97).*

Şekil 4.53 Çukur Camii, 0.00 Kotu Planı
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.54 Çukur Camii. C-C Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.95 Çukur Camii, Kışlık Harim, Mihrab Nişi

Resim 4.96 Çukur Camii, Kışlık Harim, Kaya Sütunlar

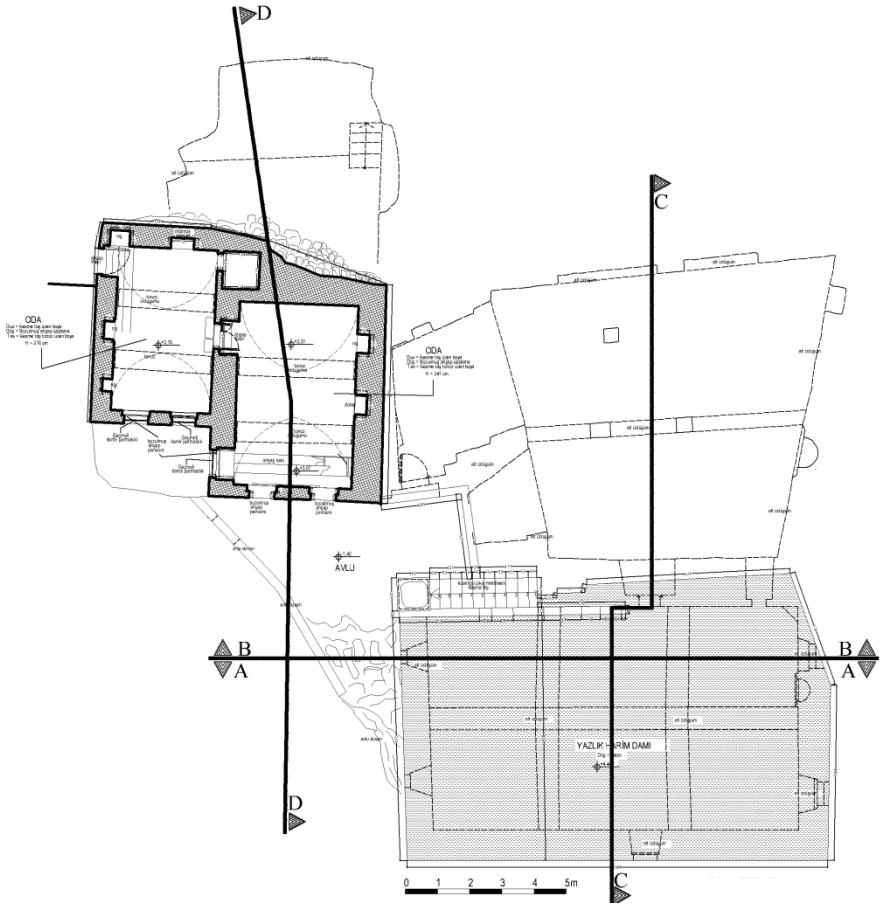
Resim 4.97 Çukur Camii, İmam Evinin Altındaki Kaya Oyma Mekan

Bir zamanlar imam evi olarak kullanılmış yapının üst katına giriş, kuzeydeki merdivenli sokağın başlangıç noktasından yapılmaktadır. Burası yan yana bitişik iki odadan oluşmaktadır. Ahşap giriş kapısının üzerine simetrik taş payandalarla oluşturulmuş kemerli bir niş ile çıkma yapılmıştır *(Resim 4.98).*

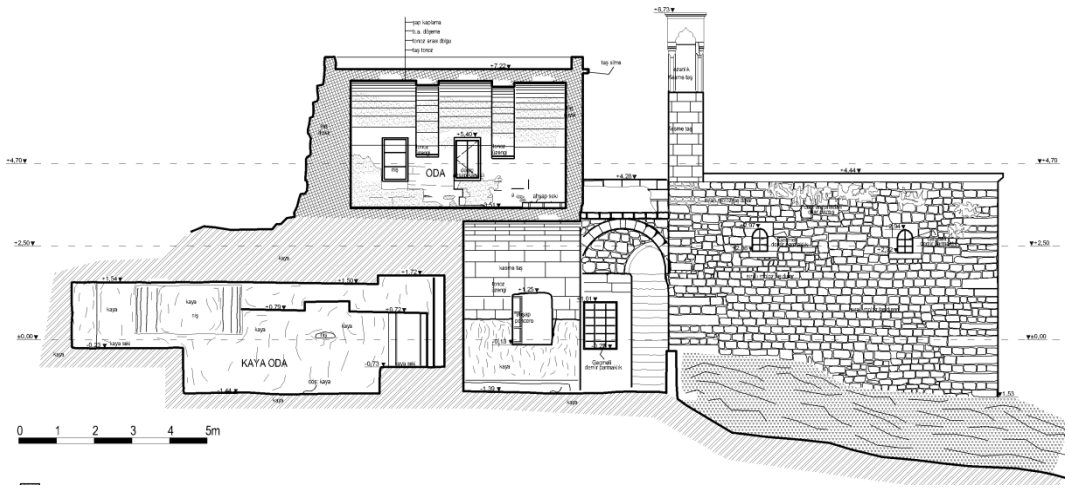
Girişteki odanın batı yönüne bakan iki adet penceresi vardır. Pencere kanatları ve kasalar sökülmüş, harap durumdadır. Odanın güneyine açılmış ahşap iki kanatlı kapı ile diğer odaya geçilmektedir. Batı ve kuzey cephelere açılan pencereler ile aydınlatılan odanın güney duvarında iki adet ahşap kapaklı nişler bulunmaktadır. Her iki odanın taban döşemesi ahşap, tavanı ise takviye kemerli tonozdur. Duvarlar kesme taş üzeri kireç badana yapılmıştır *(Şekil 4.55-4.56).*

Resim 4.98 Çukur Camii, İmam Evinin Üst Kat Girişi

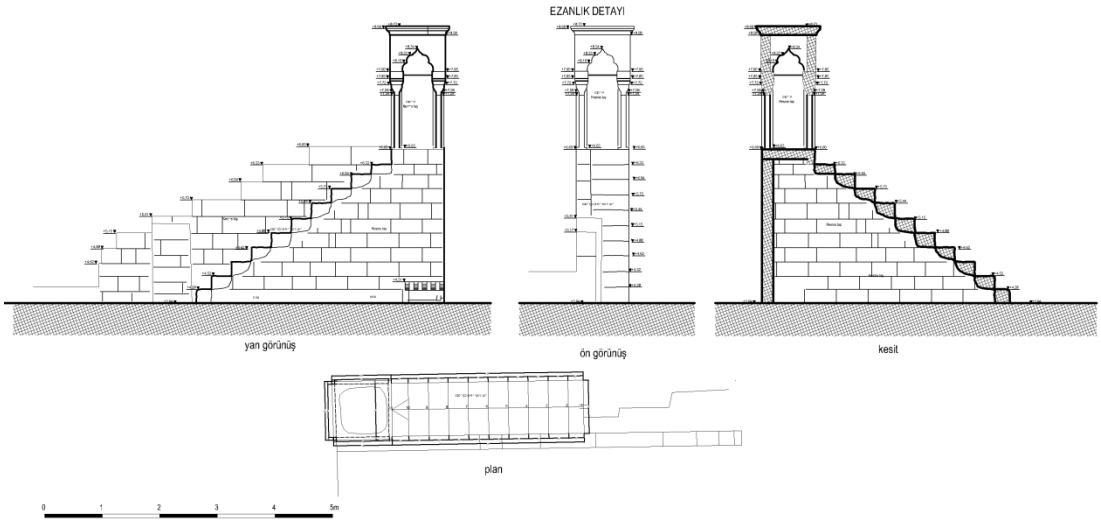

Şekil 4.55 Çukur Camii. +4.70 Kotu Planı
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.56 Çukur Camii, D-D Kesiti
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Yazlık harimin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesinde yer alan köşk minareye, güneyden avluya verilen girişin üst örtüsünden çıkan taş basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Yerinde tespit edilen izlerden, sonradan korkuluk niteliğinde düşünülmüş kenar duvarı eklenmiştir. Kare kaide üzerine dört taş sütun yükseltilerek oluşturulan minarenin sekizgen planlı sütunlar arasındaki açıklıkları dilimli kemerlerle geçilmiş aralarına da metal gergiler yerleştirilmiştir. Kemerlerin üzerinde tek sıra silme bandı bulunmaktadır. Minarenin külah kısmı yıkılmıştır *(Şekil 4.57) (Resim 4.99).*

Şekil 4.57 Çukur Camii, Köşk Minare
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

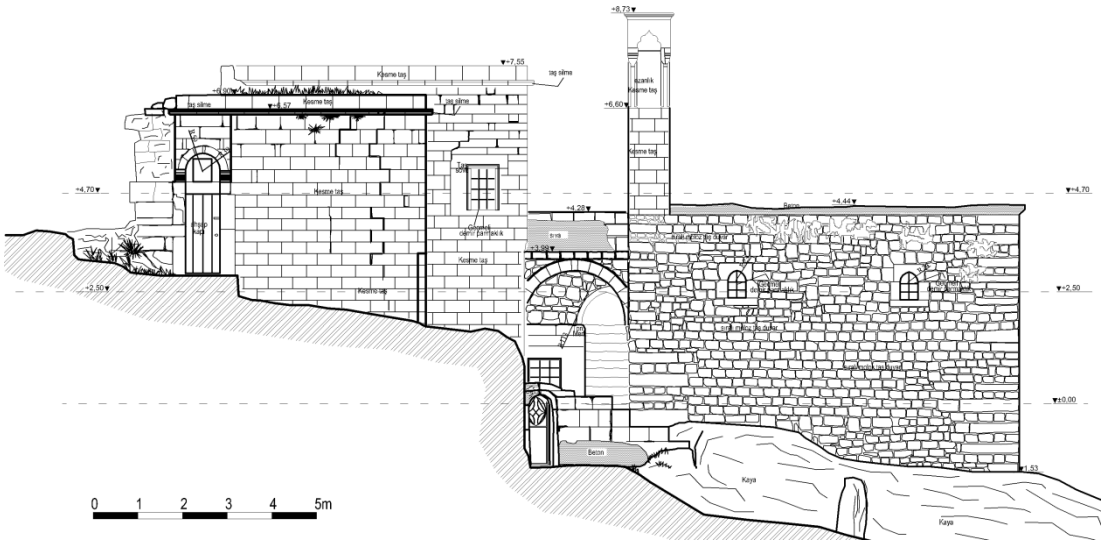
Resim 4.99 Çukur Camii, Köşk Minare

Avlu girişinin bulunduğu kuzey cephede, avlu giriş kapısı kemerli olup, avlu duvarı kesme taştan örülmüştür. Düzgün moloz taş örgülü yazlık harimin beden duvarında, iki adet kemerli, geçmeli demir parmaklıklı, ahşap pencere yer almaktadır. Köşk minare oldukça yükseltildiğinden dikkat çekmektedir. Üzeri tonozla kapatılmış merdivenli geçitin hemen altında, merdivene bitişik kışlık harime ait kesme taş örülmüş duvarın, dikdörtgen formlu penceresi bulunmaktadır. Yine bu cephenin doğusunda imam evinin üst kat giriş kapısının üzerinde, özenle yapılmış, kesme taş payanda çıkmalı, kemerli niş göze çarpmaktadır. Üst örtüsü toprak dam olan imam evinin üst bölümüne silme bandı geçilerek tek sıra taş sırası örülmüştür. Bu cephede yol oldukça eğimlidir *(Resim 4.100),(Şekil 4.58).*

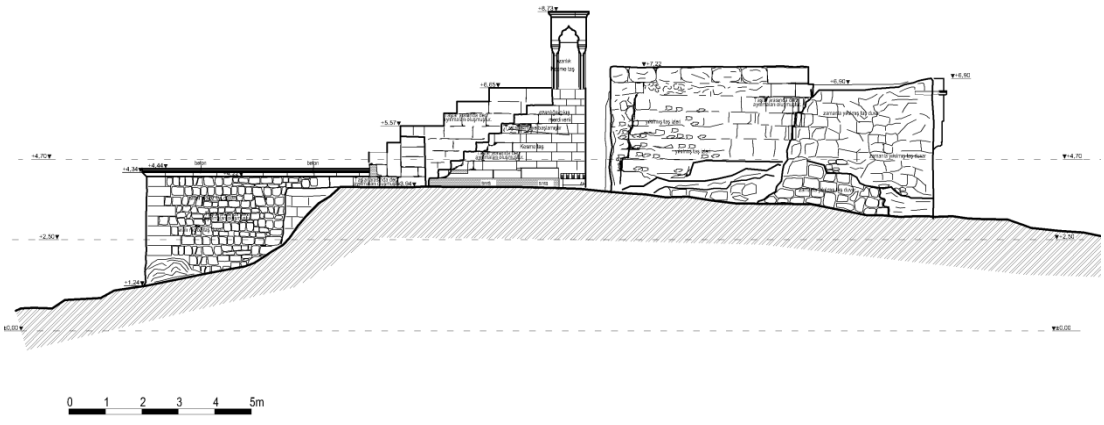

Resim 4.100 Çukur Camii, Kuzeyden İmam Evi ve Caminin Görünümü

Doğu cephesinde, imam evinin sokağa bakan sağır cephesi yer almaktadır. Duvarların büyük bölümü yıkılmıştır. İmam evinin arkasında kalan yazlık harime ait cephenin bir bölümü görünmektedir. Yol eğiminden dolayı, cephenin büyük kısmı yol kotunun altında kalmıştır. Bu sebeple köşk minareye bu cepheden rahatça çıkılmaktadır *(Şekil 4.59),(Resim 4.101).*

Şekil 4.58 Çukur Camii, Kuzey Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.59 Çukur Camii, Doğu Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Resim 4.101 Çukur Camii, İmam Evinin Doğu Cephesi

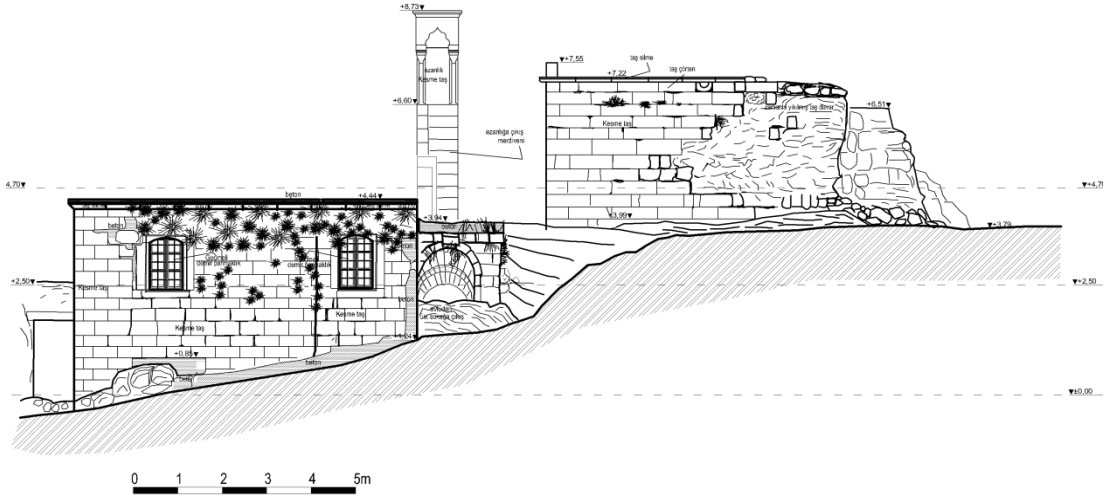
Güney cephesi; ana yola bakan cephedir. Yol kotu oldukça yüksek olduğundan cami bu cepheden basık görünmektedir. Kesme taş malzeme ile örülmüş yazlık harim duvarına, iki adet kemerli, ahşap, geçmeli demir parmaklıklı pencere simetrik olarak yerleştirilmiştir. Beden duvarı, mevcutta büyük bir bölümü sökülmüş pahlı silme ile sonlandırılmıştır. Yazlık harime bitişik tonozlu geçitin yer aldığı giriş bu cephededir. Yine bu mekanın hemen paralelinde imam evinin sağır cephesi bulunmaktadır. Bu duvar oldukça harap durumdadır. Kesme taştan örülmüş duvarın taşlarının büyük bir bölümü sökülmüştür. Diğer cephelerde dolanan silme burada da devam ettirilmiştir. Silmenin hemen altında taş çörten bulunmaktadır. Bölgedeki diğer camilere bakıldığında, bu taş çörtenin caminin diğer bütün cephelerinde de bulunduğu, ancak zamanla söküldüğü ve üst örtüdeki suyun buralardan tahliye edildiği düşünülmektedir *(Resim 4.102-4.103), (Şekil 4.60).*

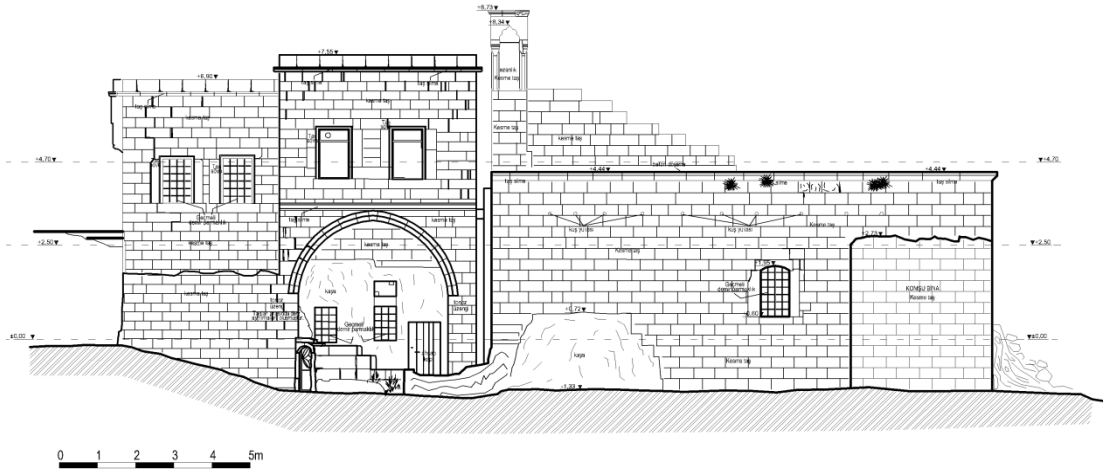
Resim 4.102 Çukur Camii, Yazlık Harim Güney Cephe

Resim 4.103 Çukur Camii, İmam Evi ve Tonozlu Geçit, Güney Cephe

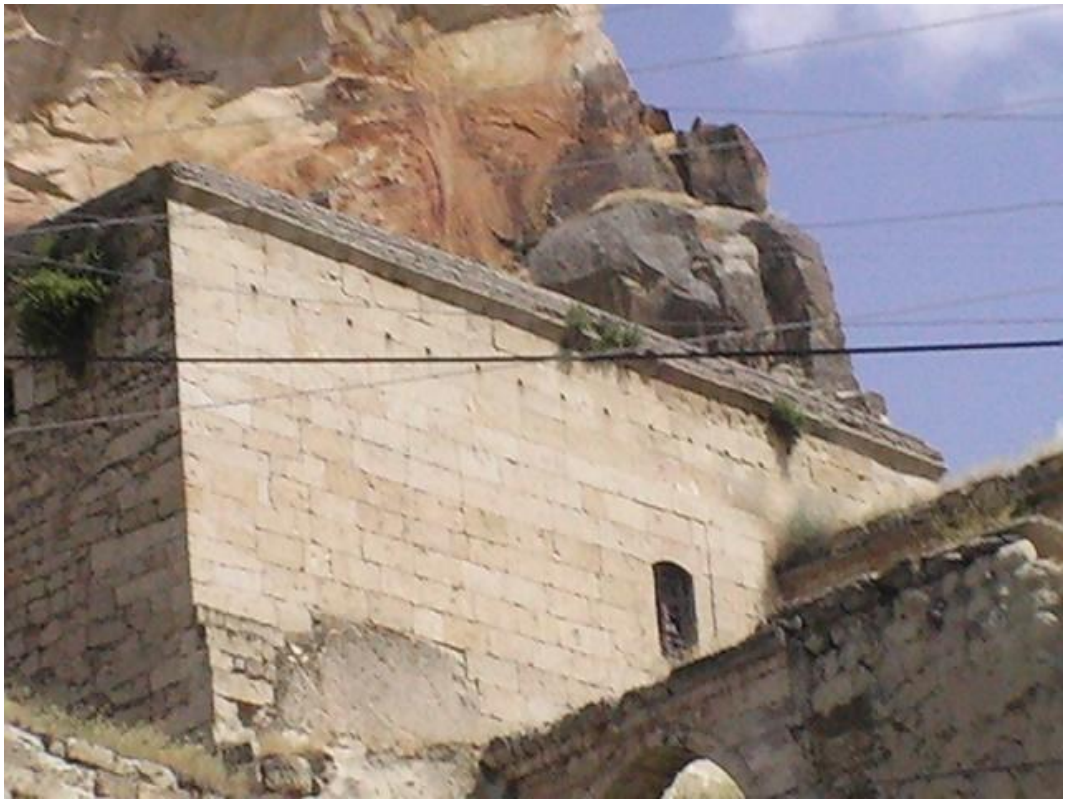

Şekil 4.60 Çukur Camii, Güney Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Şekil 4.61 Çukur Camii, Batı Cephesi
(Y. Mimar Ülkünur Demir)

Batı cephesi vadiye bakan cephe olduğu için kesme taştan örülmüştür. Yazlık harim beden duvarı pahlanmış silme bandı ile tamamlanmıştır. Bir adet kemerli ahşap pencerenin bulunduğu yazlık harim beden duvarının güney ucuna bir başka yapı camiye bitişik inşa edildiğinden cephe bir miktar kapanmıştır. Daha geride imam evi görünmektedir. Zemin katta önü eyvan şeklinde taş kemerli açıklığın üzerinden silme bandı geçirilmiş, üzerine yaşama mekanın pencereleri yerleştirilmiştir *(Şekil 4.61), (Resim 4.104).*

Resim 4.104 Çukur Camii, Yazlık Harim Batı Cephesi

Malzeme ve Yapım Tekniği

Çukur Camii'nin yazlık harim kısmı moloz taş ve kesme taştan, imam evi olarak kullanılmış kısmın üst katı ise kesme taştan inşa edilmiştir. Yazlık harimin doğusunda yer alan kışlık mekan ile imam evinin alt katı ise tüf kaya oyularak yapılmıştır. Harimin iç yüzeyleri çimento ile sıvanmış üzerleri boyanmıştır. Yazlık harimin üst örtüsü çimento şap ile kaplanmıştır. Bir dönem imam evi olarak kullanılmış yapının üst örtüsü topraktır. Minber, mihrab, köşk minare tamamen taştan yapılmıştır. Pencere-kapı kasaları ile kanatlarında ahşap malzeme, pencerelerdeki özgün geçmeli parmaklıklarda ise demir malzeme kullanılmıştır. Geçmeli demir parmaklıkların üzerinde herhangi koruyucu olmadığından paslanmış durumdadırlar.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

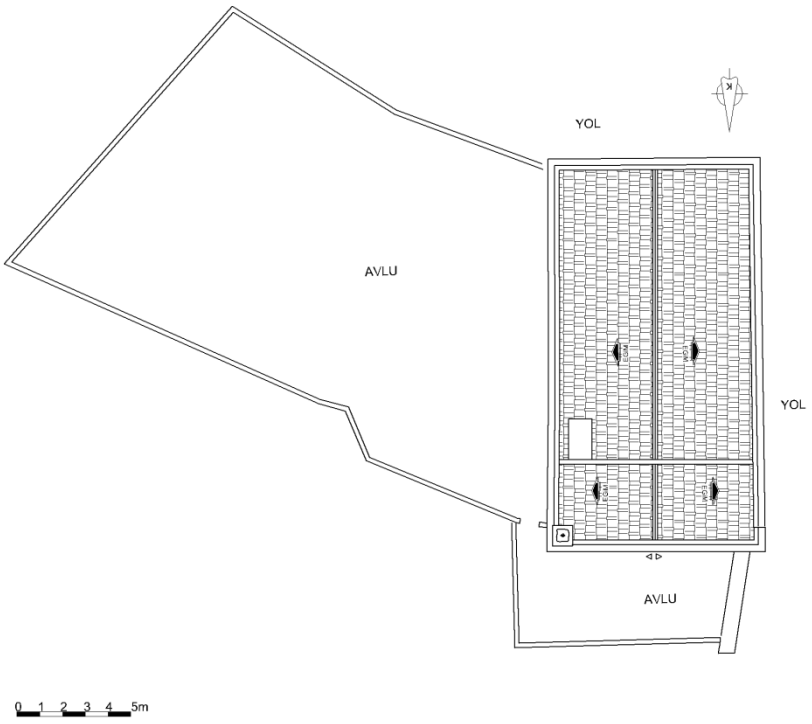
Çukur Camii'ne kapsamlı bir müdahalede bulunulmamış. Ancak yapıyı ayakta tutabilmek adına kısmi onarımlar yapılmıştır. Yazlık harimin iç yüzeyi çimento esaslı malzeme ile sıvanmış ve üzeri boyanmıştır. Yazlık harimin ve avluya iniş merdiveninin üst örtüsü çimento şapı ile kaplanmıştır. İmam evinin eyvanında duvara bitişik beton sekiler yapılmıştır. Kaya oyma harimin kaya duvarları çimento ile sıvanmış ve üzerine badana yapılmıştır.

4.7. Göreme Aydınlı Camii

Katalog No : 7
Bulunduğu Yer : Nevşehir İli, Göreme Kasabası
Tescil Kararı : Kayseri K.T.V.K.B.K. 01.03.1989-372
Mülkiyeti : Vakıflar Genel Müdürlüğü
Resimler : 4.105- 4.119
Şekiller : 4.62- 4.70

Yeri ve Bugünkü Durumu

Nevşehir Merkez, Göreme Kasabası kentsel sit alanı içerisinde 3 pafta, 263 parsel üzerinde inşa edilen Cami, kentin özgün konut dokusu içerisinde yer almaktadır *(Şekil 4.62), (Resim 4.105).* Cami iyi durumda olup halen ibadete açıktır.

Şekil 4.62 Aydınlı Camii, Vaziyet Planı
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Resim 4.105 Aydınlı Camii, Kentsel Doku İçerisindeki Konumu

İnşa Tarihi ve Banisi

Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün arşiv kayıtlarında ve avlu giriş kapsının üzerindeki kitabeye göre M.1883 yılında yapıldığı belirtilmektedir *(Resim 4.106)*. Caminin kuzey cephesinde özgün giriş kapısının üzerindeki ikinci kitabe ise "Aydınlı Camii, Halk Tarafından Yapılmıştır, Ustası Rum, Yapılışı 1303" bilgisini içermektedir *(Resim 4.107)*. Bu tarihin rumi yıl olduğu varsayılırsa, yapım tarihi M.1887-1888 yıllarına, hicri yıl olduğu varsayılırsa, yapım tarihi M.1885-1886 yıllarına denk gelmektedir. Dolayısıyla bu üç tarihin birbirine çok yakın tarihler olmaları nedeniyle caminin 1883-1888 yılları arasında yapılmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Caminin banisi ise bilinmemektedir.

Resim 4.106 Aydınlı Camii, Avlu Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Resim 4.107 Aydınlı Camii, Harim Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Mimarı ve Ustaları

Mimarı ve ustaları bilinmemektedir.

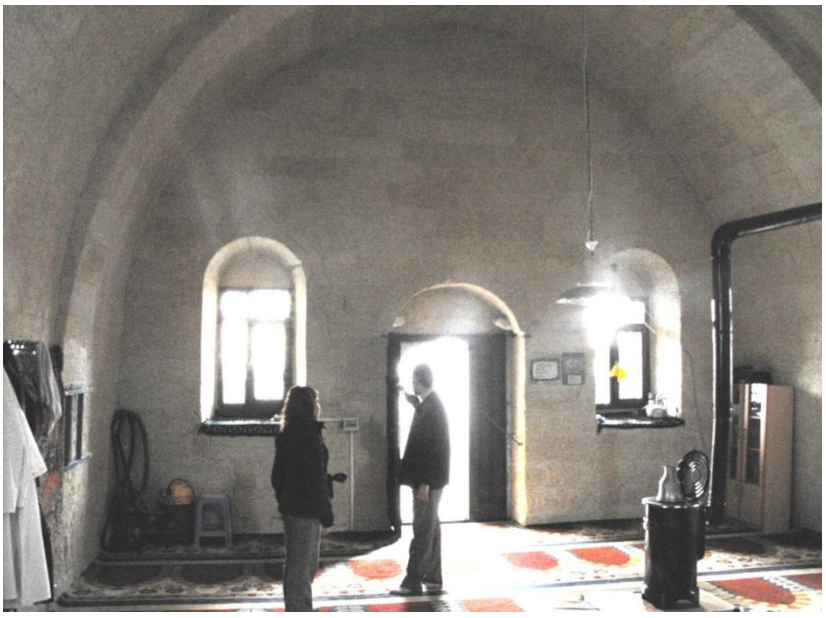
Kitabesi

Caminin orijinal kitabesi ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Günümüzde mevcut her iki kitabe de Türkçe yazılmış olup yakın tarihlere aittir.

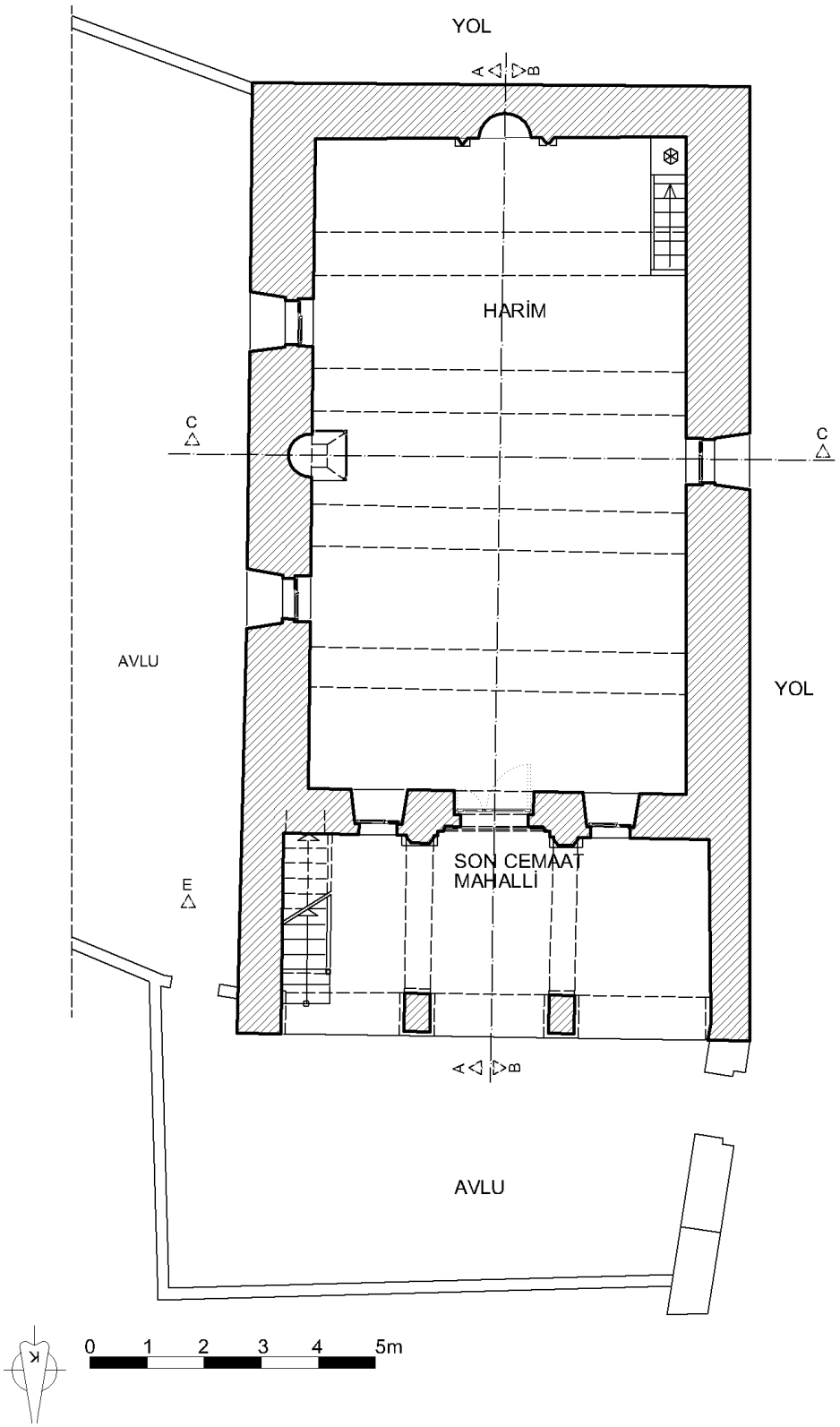
Mimarisi ve Tezyinatı

Göreme'nin topoğrafik yapısına uygun olarak eğimli bir alanda inşa edilen camide, mimariye fazla yansıtılmasa da cepheler arasında 1.30 m.ye yaklaşan kot farkları bulunmaktadır. Mihraba dik tek sahından oluşan Cami; ibadet mekânı (harim), üç bölümlü son cemaat mahalli, köşk minaresi ile iki avludan oluşmaktadır. Kotu yoldan daha düşük olan avluya, batısında yer alan ve üzerinde bitkisel rozetler bulunan kemerli bir kapı ile girilir. Caminin, batı ve güney cepheleri yola bakarken, doğu ve kuzey cepheleri ise avluya bakmaktadır. Cami, iki yöne eğimli beşik çatıyla örtülmüştür. 2006 yılında restore edilen Cami, Nevşehir ve çevresinde sıkça görülen tek tonozlu camilerin tipik bir örneğidir. Özgün plan şeması okunabilen Cami'nin mekansal anlamda bir restitüsyon sorunu yoktur.

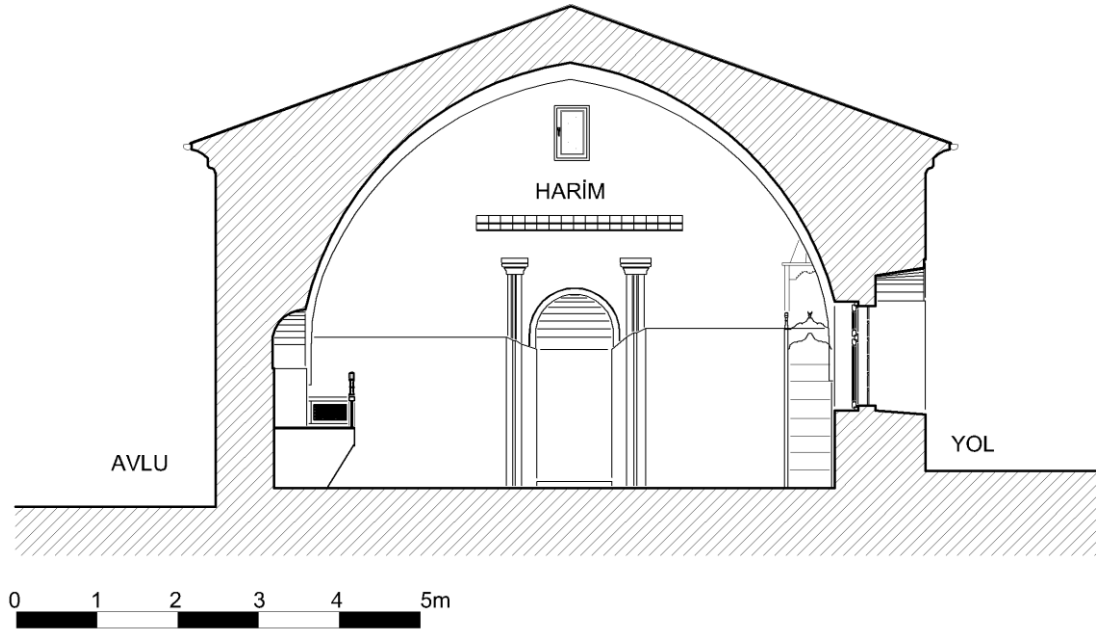
Harim, kuzey-güney ekseninde mihraba dik dikdörtgen planlıdır. Harimin örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozdur. Tonoz eşit aralıklarla enlemesine atılan dört adet kemerle desteklenmiştir. Kemer dizisindeki taş elemanlar dışarı taşırılarak vurgulanmıştır. Harime iki kanatlı basık kemerli ahşap kapı ile girilmektedir *(Resim 4.108), (Şekil 4.63-4.64-4.65-4.66).*

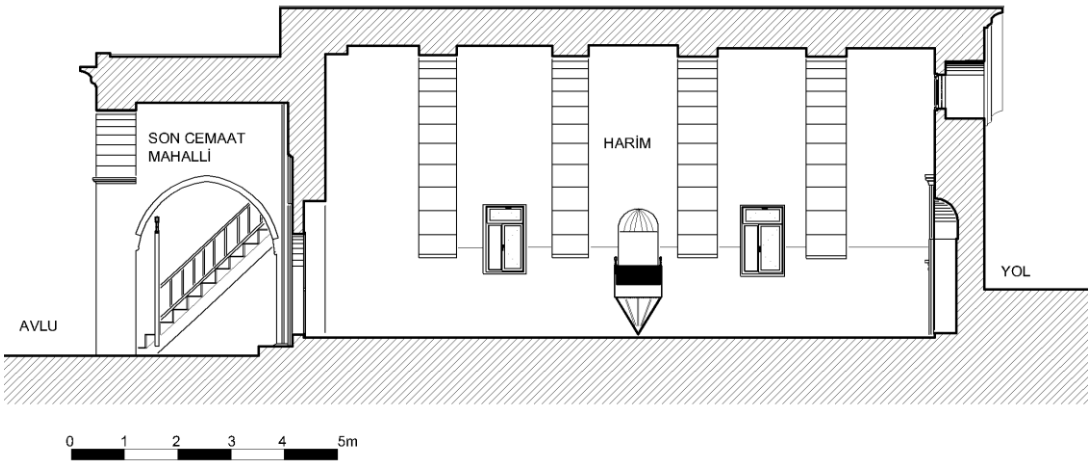
Resim 4.108 Aydınlı Camii, Harim, Tonoz Kemerleri

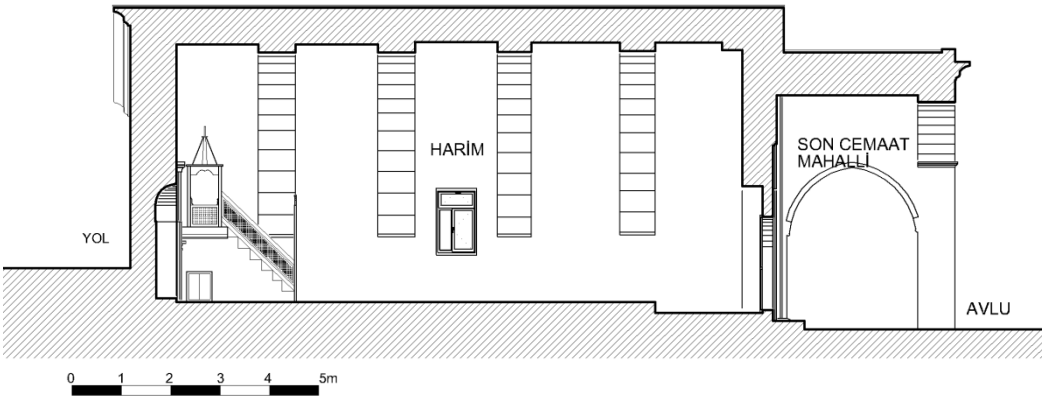
Şekil 4.63 Aydınlı Camii, Kat Planı
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Şekil 4.64 Aydınlı Camii, C-C Kesiti
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Şekil 4.65 Aydınlı Camii, A-A Kesiti
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Şekil 4.66 Aydınlı Camii, B-B Kesiti
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Harim; mihrabın üzerinde bulunan bir adet dikdörtgen formlu tepe penceresi, doğu duvarında bulunan iki adet dikdörtgen formlu pencere, batı duvarında bulunan bir adet dikdörtgen formlu pencere, giriş kapısının her iki kenarında bulunan beşik kemerli ahşap pencereler ile aydınlatılmaktadır.

Oldukça sade özellikler yansıtan ve taştan yapılan mihrab, beşik kemerli bir kavsaraya sahip nişten oluşmaktadır. Mihrabın her iki yanında sütunceler ve plastr[5] sütun başlıkları bulunmaktadır *(Resim 4.109).*

Resim 4.109 Aydınlı Camii, Mihrab

[5] Plastr: Taşıyıcı özelliği olmayan, süsleme amaçlı mimari eleman.

Minber iki farklı malzemeden yapılmıştır. Minberin merdivenleri ve köşkün oturduğu kaide taş malzemeden, minber korkuluğu, giriş kapısı ve köşkü ise ahşap malzemeden yapılmıştır. Ahşap korkuluk ve köşkte kafes tekniğinde uygulamaya gidilmiştir *(Resim 4.110).*

Vaiz Kürsüsü arkasındaki duvara küçük bir niş açılmıştır. Ahşap malzemeden yapılmış kürsü üç cepheli ve üç yönlüdür. Korkuluk kısmında, minberdeki gibi, kafes tekniği uygulanmıştır. Kürsünün iki yanına ahşap baba yerleştirilmiştir *(Resim 4.111).*

Resim 4.110 Aydınlı Camii, Minber

Resim 4.111 Aydınlı Camii, Vaaz Kürsüsü

Köşk minare caminin kuzeydoğu köşesinde yer alır. Kare kaide üzerine oturan minarenin dört adet yuvarlak sütunu, dilimli kemerler ile birbirine bağlanmıştır. Sütunların üzerinde silme taş malzeme dönülmüş onun üzerine de silindirik taş külah ve bakır alem yerleştirilmiştir. Minareye son cemaat mahallindeki ahşap merdiven ile ulaşılmaktadır *(Resim 4.112).*

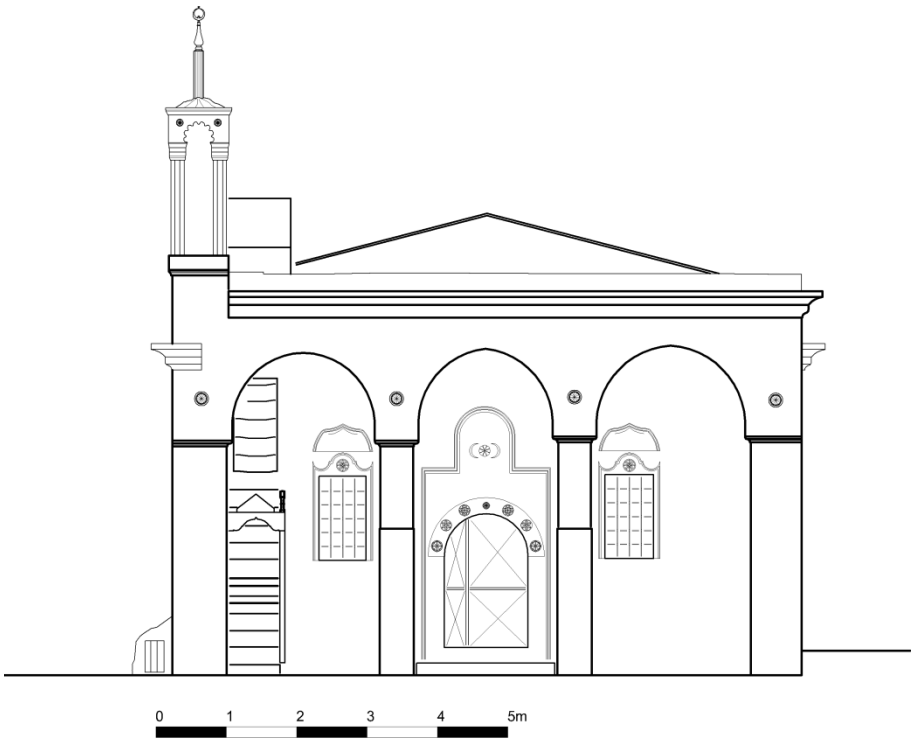

Resim 4.112 Aydınlı Camii, Köşk Minare

Aydınlı Cami'nin tüm cephelerinde silme bandı yapıyı çepeçevre dolanmaktadır.

Kuzey cephenin hemen önünde, üç bölüme ayrılmış revak bölümü bulunmaktadır. Bir bütün halinde avluya bakan bu bölüm son cemaat mahalli olarak inşa edilmiştir. Revağın doğu ve batı bölümü sağır duvarla kapatılmıştır. Son cemaat mahalli kuzey-güney ekseninde uzanan üç adet beşik tonozun, dış cephede yer alan iki sütun ile beden duvarları önüne yerleştirilmiş iki sütuna taşıtılması yoluyla yapılmıştır. Bu sütunlar, birbirlerine tonoz yönünde sivri kemerlerle bağlanmış, aralarına da metal gergiler yerleştirilmiştir. Tonozlar, dış cepheye denk gelen sütun hizalarında enlemesine atılan kemerle desteklenmiş, kemer dizisindeki taş elemanlar ve kemer üzengisi dışarı taşırılarak vurgulanmıştır. Orta bölümdeki tonoz diğerlerinden daha dar tutulmuştur *(Şekil 4.67), (Resim 4.113).*

Revağın batı duvarında ezanlığa ulaşmak için kullanılan ahşap merdiven bulunmaktadır. Bu ahşap merdiven ile üst kotta beden duvarı içerisine yerleştirilmiş taş merdivene çıkılmakta, buradan da üst örtüye ve köşk minareye ulaşılmaktadır *(Resim 4.114).* Buradaki ahşap merdivenin özgününde taş olduğu düşünülmektedir. Son cemaat mahallinin zemini kesme taş ile kaplanmış olup harim giriş kapısına iki adet basamak ile çıkılarak ulaşılır *(Resim 4.115).*

Şekil 4.67 Aydınlı Camii, Kuzey Cephesi
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Resim 4.113 Aydınlı Camii, Son Cemaat Mahalli

Resim 4.114 Aydınlı Camii, Üst Örtüye Çıkan Merdiven

Resim 4.115 Aydınlı Camii, Harim Giriş Kapısı

Revağın orta bölümünde bulunan ve üzerinde daire içerisinde gülbezek motifi işlenmiş taşların örülmesiyle oluşturulmuş beşik kemer formundaki iki kanatlı ahşap harim giriş kapısının çevresi, taş silme ile süslenmiştir. Kemer üzerine metal levha üzerine Türkçe yazılmış kitabe bulunmaktadır *(Resim 4.107).*

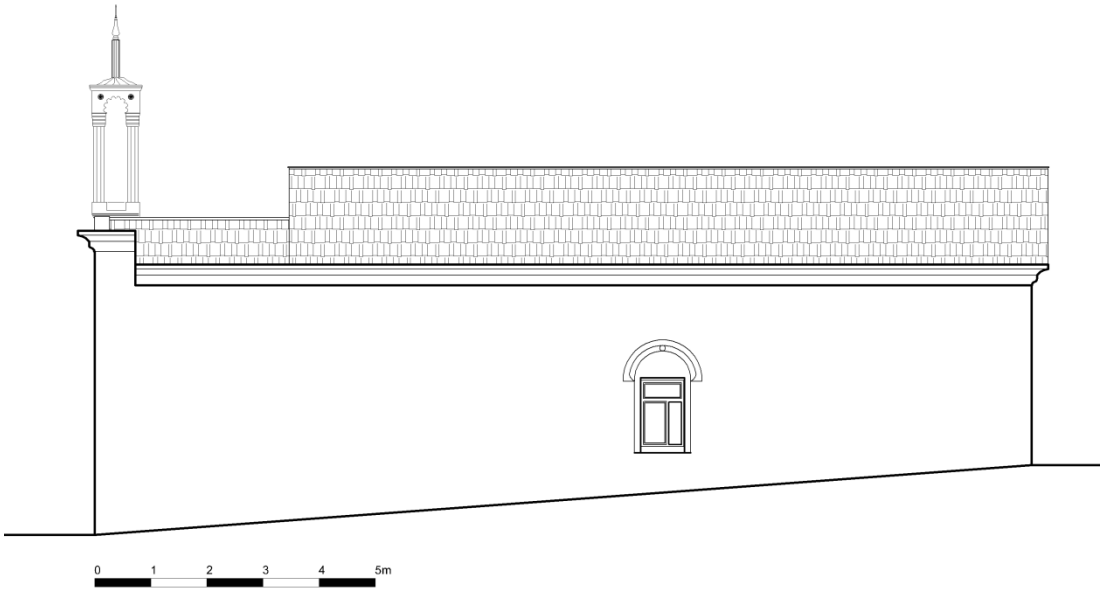
Giriş kapısının simetrik iki yanında harime iki tane pencere açılmaktadır. Dikdörtgen formlu ve demir şebekeli olan pencerelerin çevresine yapılan silme kuşakların üzerinde boşaltma kemeri tarzında çevrelenmiş bir silme kuşak daha bulunmaktadır. Bunlardan batıda olanının içerisinde "*Hüvel-Hallagul-Baki (Allah Yaradan ve Ebedidir)"* anlamında Rik'a yazıya yer verilmiştir *(Resim 4.116).*

Resim 4.116 Aydınlı Camii, Son Cemaat Mahalli Batısındaki Pencere

Diğer cephelere oranla daha yüksek tutularak çatısı gizlenen kuzey cephe; kemer aralarında, giriş kapısında ve pencere alınlıklarında daire içerisine yerleştirilmiş gül bezek motiflerle bezenerek hareketlendirilmiştir.

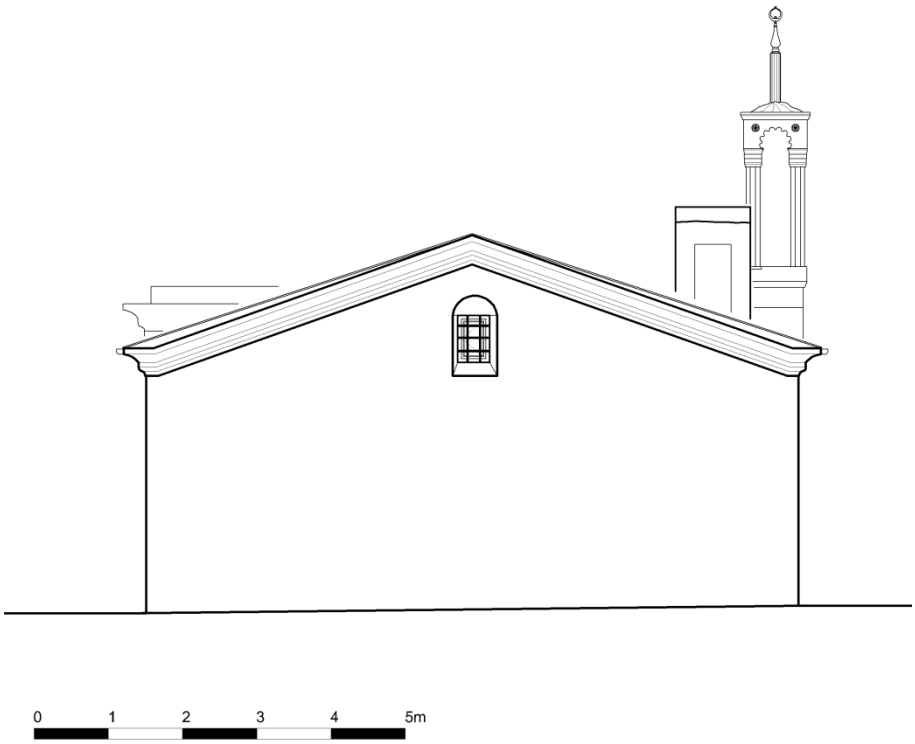
Doğu, güney ve batı cepheleri oldukça sade tutulmuştur. Bu cephelerde beşik kemer formunda bir nişin içerisine yerleştirilmiş, geçmeli demir parmaklıklı dikdörtgen pencereler bulunmaktadır *(Resim 4.117-4.118-4.119), (Şekil 4.68-4.69-4.70).*

Şekil 4.68 Aydınlı Camii, Doğu Cephesi
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

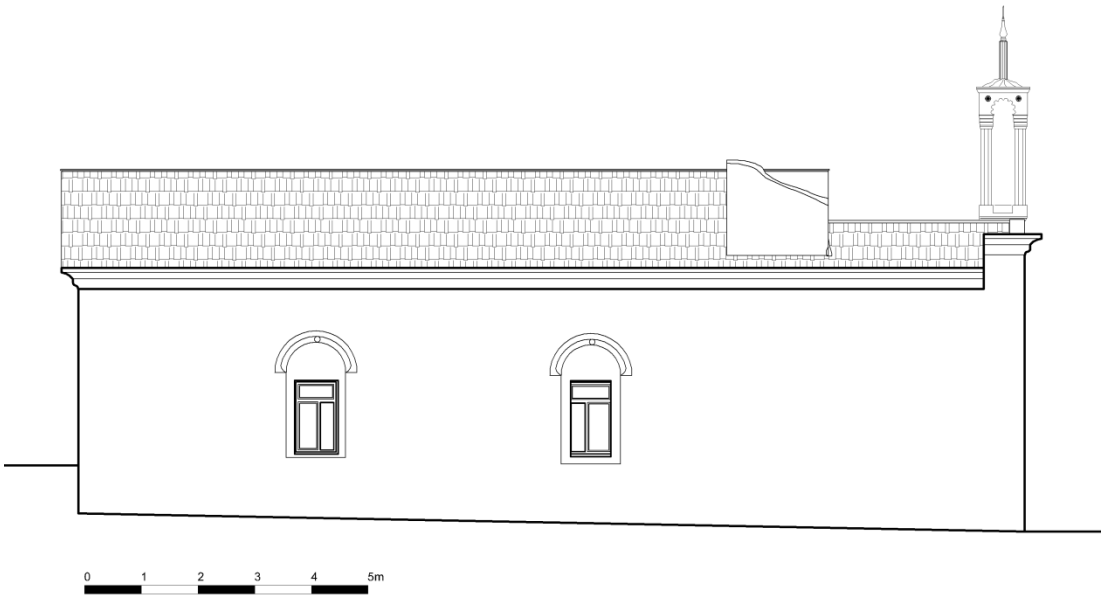
Resim 4.117 Aydınlı Camii, Doğu Cephesi

Şekil 4.69 Aydınlı Camii, Güney Cephesi
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Resim 4.118 Aydınlı Camii, Güney Cephesi

Şekil 4.70 Aydınlı Camii, Batı Cephesi
(Y.Mimar Ülkünur Demir'den değiştirilerek)

Resim 4.119 Aydınlı Camii, Batı Cephesi

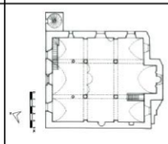
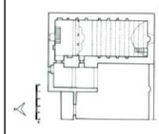
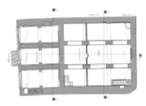
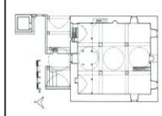
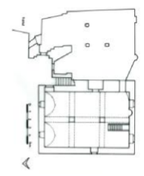
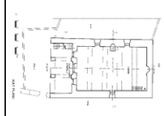
Malzeme ve Yapım Tekniği:

Aydınlı Camii'nin yapım malzemesi kesme taştır. Yöreye has özellikteki Nevşehir taşı kullanılmıştır. Pencere-kapı kasaları ile kanatlarında, minberde ve vaiz kürsüsünde ahşap malzeme, pencerelerdeki özgün geçmeli parmaklıklarda ise demir malzeme kullanılmıştır. Üst örtü sonradan kırma çatıyla örtülmüş olup üzeri marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

Yapılan Tamirat ve Tadilatlar

Cami 2007 yılında basit onarım uygulaması ile kapsamlı bir müdahale geçirmiştir. Yapılan uygulamada muhdes ahşap kadınlar mahfili kaldırılmış, taş minberin ahşap korkulukları ve külahı yenilenmiştir. Yapının beden duvarlarındaki boyalar, meydana gelen oksitlenmeler ve yosunlamalar granür püskürtme yöntemiyle temizlenmiştir. Temizlenen cephelerde taşlar arasında meydana gelen kayıplar horasan harcıyla derzlenmiştir. Çatının kiremitleri değiştirilmiştir.

Tablo 4.1. Nevşehir ve Çevresinde İncelenen 19. Yüzyıl Camilerinin Mimari Özellikleri

İSİM		1-Çarşı Camii	2-Esbelli Camii	3-Halil Ağa Camii	4-Alaaddin camii	5-Ortahisar Abdioğlu Camii	6-Çukur Camii	7-Göreme Aydınlı camii
YERİ		Ürgğp Merkez	Ürgüp Merkez	Nevşehir, Göreme Kasabası	Ürgüp İlçesi, Ortahisar Kasabası	Ürgüp İlçesi, Ortahisar Kasabası	Ürgüp İlçesi Ortahisar Kasabası	Nevşehir İli, Göreme Kasabası
BUGUNKÜ DURUMU		Sağlam,Kullanılıyor	Sağlam,Kullanılıyor	Sağlam,Kullanılıyor	Oldukça Kötü Durumda, Kullanılmıyor.	Sağlam,Kullanılıyor	Oldukça Kötü Durumda, Kullanılmıyor.	Sağlam,Kullanılıyor
DÖNEMİ	Kitabesi	Orijinal Kitabesi Yok	Mihrabın Üzerinde Yer Alan Rik'a Yazı İle Tarihlendirilmiştir.	Orijinal Kitabesi Vardır.	Orijinal Kitabesi Vardır.	Orijinal Kitabesi Vardır.	Yok	Caminin orijinal kitabesi ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Günümüzde mevcut her iki kitabe de Türkçe yazılmış olup yakın tarihlere aittir.
	Yapım Yılı	1807	H. 1230 (M. 1814)	H. 1253 (M. 1837-1838)	H. 1256 (M. 1840-1841)	H. 1258 (M. 1842-1843)	Bilinmiyor	1883-1888
	Yaptıranı	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Osman Efendi	Bilinmiyor	Abdizade Hacı Metmet	Bilinmiyor	Bilinmiyor
PLAN								
PLAN ŞEMASI	Mihraba Dik Üç Sahınlı	+	–	+	–	+	–	–
	Mihraba Dik Tek Sahınlı	–	+	–	–	–	–	–
	Kaya Oyma Mekanla Mihraba Dik İki Sahınlı Kagir Mekanın Birleştiği Münferit	–	–	–	+	–	+	+
SON CEMAAT MAHALLİ (REVAK)		Özgününde Bulunmamaktadır.Günümüzde Doğusuna Muhdes Olarak İlave Edilmiştir.	Giriş revağı avlu ile bütünleştirilerek harim beden duvarının batı köşesine yerleştirilmiştir.	İki Bölümden Oluşan Son Cemaat Mahalli Harimin KuzeyineYerleştirilmiştir.	Son Cemaat mahalli Bulunmamaktadır.	Son cemaat mahalli Harimin kuzeyine yerleştirilmiştir.	Son Cemaat mahalli Bulunmamaktadır.	Kuzey Cephenin Hemen Önünde Üç Bölümden Oluşan Son Cemaat Mahalli Bulunmaktadır.
GİRİŞ	Giriş Yönü	Günümüzdeki girişi Doğudandır. Özgün Girişi Kuzeydendir.	Batıdandır.	Kuzeydendir.	Doğudandır.	Kuzeyden	Kuzeydendir.	Kuzeydendir.
MALZEME	Moloz Taş	–	moloz ve kesme taş duvar örgüleri birlikte kullanılmıştır.	moloz ve kesme taş duvar örgüleri birlikte kullanılmıştır.	moloz ve kesme taş duvar örgüleri birlikte kullanılmıştır.	–	–	+
	Kesme Taş	Tamamen Kesme Taştan İnşa Edilmiştir.				Tamamen Düzgün Kesme Taştan İnşa Edilmiştir.	Kaya oyma mekan ve önüne eklenerek kesme taş malzemeden yapılmıitır.	Tamamen Kesme Taştan İnşa Edilmiştir.
ÖRTÜ SİSTEMİ	İçten	Tonoz	Tonoz	Tonoz	Tonoz ve Kaya Oyma mekan	Orta Sahın Kubbe Yan Sahınlar Tonoz	Tonoz ve Kaya Oyma mekan	Tonoz
	Dıştan	Özgününde Taş Kaplamadır.Günümüzde Kiremit Kaplı Beşik :atıdır.	Özgününde Toprak Dam Olan Üst Örtü Günümüzde Çimento Esaslı Malzeme ile kaplanmıştır.	Özgününde Toprak Dam Olan Üst Örtü Günümüzde Kiremit Kaplı Beşik Çatıdır.	Özgününde Toprak Dam Olan Üst Örtü Günümüzde Taş ile Kaplanmıitır.	Taş Kaplama	Toprak Dam	Özgününde Taş Kaplama Olan Üst Örtü Günümüzde Kiremit ile Kaplanmıitır.
MİHRAP	Orijinal	Yarım Daire Nişe sahiptir. Taş Mukarnas Kavsaralıdır.Mihrap üzeri ahşap lambri ile kaplanmıştır.	Kesme Taştan Yapılmıştır.Yarım daire nişe sahiptir. Kavsarası ise yarım kubbe şeklindedir.Üzeri yağlı Boya ile Boyanmıştır.	–	Kesme Taştan Yapılmıştır.Yarım daire nişe sahiptir. Kavsarası ise yarım kubbe şeklindedir.	Kesme Taştan Yapılmıştır.Yarım daire nişe sahiptir. Kavsarası ise yarım kubbe şeklindedir.	Kesme Taştan Yapılmıştır.	Sade özellikler yansıtan ve taştan yapılan mihrap, beşik kemerli bir kavsaraya sahip nişten oluşmaktadır.
	Muhdes	–	–	Mihrap Nişinin önüne Ahşaptan Yeniden Yapılmıştır.	–	–	–	–
MİNBER	Orijinal	Düzgün Kesme Taştan Yapılmıştır.	–	–	Düzgün Kesme Taştan Yapılmıştır.Bazı Bölümleri Yıkılmıştır.	Düzgün Kesme Taştan Yapılmıştır.	Kesme Taştan Yapılmıştır.	Minber iki farklı malzemeden yapılmıştır. Minberin merdivenleri ve köşkün oturduğu kaide taş malzemeden, minber korkuluğu, giriş kapısı ve köşkü ise ahşap malzemeden yapılmıştır.
	Muhdes	–	Ahşaptan Yapılmıştır.	Ahşaptan Yapılmıştır.	–	–	–	–
KADINLAR MAHFİLİ	Orijinal	–	Ahşaptan Yapılmıitır.	Ahşaptan Yapılmıştır.	Kadınlar mahfili Bulunmamaktadır.	Ahşaptan Yapılmıitır.	Kadınlar mahfili Bulunmamaktadır.	Kadınlar mahfili Bulunmamaktadır.
	Muhdes	Betonarme Olarak İnşa Edilmiş	–	–		–		
MİNARE	Konumu	Camide iki minare vardır. Bunlardan özgün olanı, caminin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiştir.	Caminin üst örtüsünün kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir.	Caminin üst örtüsünün kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir.	Caminin üst örtüsünün Güneybatı köşesine yerleştirilmiştir.	Camide iki minare vardır. Bunlardan özgün olanı, caminin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiştir.	Yazlık harimin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesinde yerleştirimiştir.	Caminin üst örtüsünün kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiştir.
TARİHİ YAPININ ÖZGÜNLÜĞÜNÜN KORUNMASI	Korunmuş	–	–	–	–	+	–	+
	Az Korunmuş	+	+	+	–	–	–	–
	Korunmamış	–	–	–	+	–	+	–

5. NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (19.yy) CAMİLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Mimari eserler tarihimizi ve kültürümüzü tanımlayan, geçmişimizi günümüze taşıyan canlı bir şahit olarak karşımızda dururlar. Tarih öncesi çağlardan günümüze uzanan köklü bir geçmişe sahip Nevşehir-Kapadokya bölgesi, binlerce yılın birikimiyle oluşmuş önemli bir mimari mirası da bünyesinde barındırır"(Sağcan 2005 s.25).

"Nevşehir, Anadolu'da 18. yüzyılda kurulmuş önemli birkaç şehirden biridir. Önceki haliyle küçük bir yerleşim merkezi olarak Muşkara adıyla anılan bu şehir, 1718 yılında Osmanlı Padişahı III. Ahmed'in damadı olan Vezir-i Azam Damat İbrahim Paşa'nın gayretleri sonucu çeşitli imar faaliyetleri ile gelişerek 'Nevşehir' ismine layık bir görüntü kazanmıştır. Daha öncesine ait eserler de halen varlığını sürdürmekle birlikte, en önemli binalar 18. yy.da inşa edilmiştir"(Ekiz 2006 s.185). Bu yapılardan Damad İbrahim Paşa Külliyesi, gerek yapı çeşitliliği, gerekse klasik dönem Osmanlı mimarlılığının son örneklerinden birisi olması sebebiyle mimarlık tarihi bakımından önemli bir yere sahiptir.

"Damad İbrahim Paşa, 1730'da Patrona Halil İsyanı'nda öldürülünce, şehir kaderine terk edilmiştir. Bundan sonra Nevşehir, Karaman eyaletinin Niğde sancağına bağlanmış, daha sonra mutasarrıflık olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar bu biçimde kalmıştır"(Sezgin 2002 s.10). Dolayısıyla klasik Osmanlı cami mimarisi olan kare planlı kubbeli camilerine, tezimizin konusu olan 19. yüzyıl camilerinde rastlanılmamıştır.

Nevşehir ve çevresinde kapsamlı olarak incelediğimiz yedi cami bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi Nevşehir Merkez Göreme Kasabası'nda, üç tanesi Ürgüp ilçe merkezinde diğer ikisi ise Ürgüp İlçesine bağlı Ortahisar Beldesi'nde kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. İncelediğimiz bu camiler, aynı dönemde yapılmış ve kaynak araştırmasında verdiğimiz tezlerde incelenen diğer camilerle hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. Bu bölümde onlardan da örnekler verilecektir.

5.1. Malzeme ve Yapım Tekniği

Tamamıyla organik bir dokuya sahip olan yörede, mimari yapı topografyaya bağlı olarak gelişmiştir. Camiler genelde meyilli araziler üzerine inşa edilmiştir. Taş, en önemli yapı gerecidir ve tümüyle yöreden sağlanmaktadır. Yörede taşın tercih edilme sebepleri bölgede bol miktarda bulunması, ahşabın az olması, iklim şartlarının taş kullanılmasına elverişli olması ve taşın ısı bakımından üstün yalıtım özelliğinin olmasıdır. Uzun süreli bu kullanım sonucu bölgeye özgü bir taş işçiliği geleneği ortaya çıkmıştır.

"Bölgede değişik taş çeşitleri vardır. Bunlar mineralojik özelliklerine, işlenme özelliklerine ve kullanıldıkları yere göre farklılıklar gösterirler"(Kalaycı 2006 s.154). "Kahverengi, ak ve bej renklerdeki "kavak kepezi" diğerlerine göre daha sert bir yapıya sahiptir, özel çekiç veya kalemle düzeltilir. Sulusaray'da çıkarılan "sulusaray taşı" yumuşak ve beyaz renktedir. Isı bakımından yalıtıcı özelliği fazladır. Bu yüzden yapıların iç bölmelerinde kullanılır. Avanos yakınlarındaki Yaprakseki'de çıkarılan sarı, turuncu, boz damarlı taşlar serttir, dış etkilere karşı daha dayanıklı oldukları için yapılarda daha çok tercih nedeni olmuştur. Özel çekiçle düzeltilir. Belli boyutlarda işlenen taşlar yapıların ön yüzlerinde geometrik bir düzen içinde kullanılmaktadırlar"(Altındağ 2003)."Yontu taşı" veya "Nevşehir taşı" denen yöresel taş türü ise beyaz, bej, açık kahverengi tonlarda kolay işlenebilen bir taştır.

Camilerin beden duvarları, taşıyıcı sütun veya ayakları (paye), minaresi, minberi ve mihrabı taştan, pencere-kapı kasa ve kanatları ile kadınlar mahfili ise ahşaptan yapılmıştır.

Nevşehir ve çevresindeki 19. yüzyıl camilerinin beden duvarları genelde tamamen düzgün kesme taştan yığma tekniği ile inşa edilmiştir. Taş duvar örgüsü cephede vurgulanmıştır. Moloz ve kesme taş duvar örgüsünün birlikte kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Bu tür yapılarda, harim iç duvarları, yola veya manzaraya hakim olan dış cepheler ile giriş cepheleri düzgün kesme taştan örülmüştür. Moloz taş ise daha önemsiz diğer cephelerde ve avlu duvarlarında kullanılmıştır *(Tablo 5.1).*

Tablo 5.1 Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Osmanlı Camilerinin Malzeme ve Yapım Tekniklerine İlişkin Örnekler

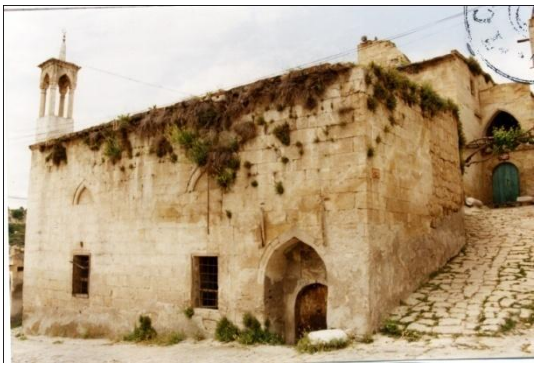
Ürgüp Çarşı Camii (+)[6]
Tamamen Düzgün Kesme Taş

Ürgüp Esbelli Camii (+)
Moloz ve Düzgün Kesme Taş Birlikte

Göreme Halil Ağa Camii (+)
Moloz ve Düzgün Kesme Taş Birlikte

Ortahisar Alaaddin Camii (+)
Moloz ve Düzgün Kesme Taş Birlikte

Ortahisar Alaaddin Camii (+)
Tamamen Düzgün Kesme Taş

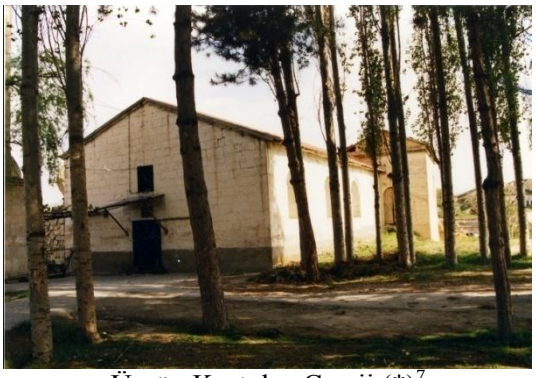
Ortahisar Çukur Camii (+)
Moloz ve Düzgün Kesme Taş Birlikte

[6] (+) İşaretli örnekler; tezimiz içerisinde kapsamlı incelenen camilerdir.

Tablo 5.1(Devamı) Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Osmanlı Camilerinin Malzeme ve Yapım Tekniklerine İlişkin Örnekler

Göreme Aydınlı Camii (+)
Tamamen Düzgün Kesme Taş

Ürgüp Kurtuluş Camii (*)[7]
Tamamen Düzgün Kesme Taş

Ürgüp Musa Efendi Camii (*)
Tamamen Düzgün Kesme Taş

Gülşehir Fakıuşağı Köyü Camii (*)
Tamamen Düzgün Kesme Taş

Acıgöl İlçesi Kurugöl Camii (*)
Tamamen Düzgün Kesme Taş

Nevşehir Tepeköy Camii (*)
Tamamen Düzgün Kesme Taş

[7] (*) İşaretli örnekler; tezimiz içerisinde kapsamlı incelenen camilerin dışındaki diğer camilerdir.

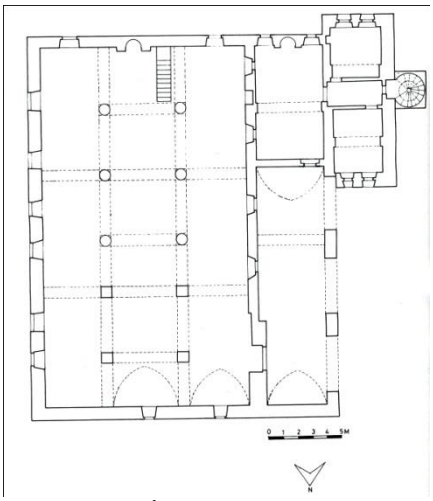
5.2. Plan Şeması

Nevşehir ve çevresindeki 19. yüzyıl camilerini incelediğimizde üç ana plan şeması üzerinde inşa edilmiş oldukları görülmektedir. Bunları; "mihraba dik üç sahınlı camiler", "mihraba dik tek sahınlı camiler" ve "Mihraba dik iki sahınlı kagir mekanla kaya oyma mekanın birleştiği münferit planlı camiler" olarak sıralayabiliriz. Her üç plan sisteminin de kendi içinde benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır.

5.2.1. Mihraba dik üç sahınlı camiler

İlk örnekleri Beylikler dönemine uzanan bu plan şeması, bölgedeki diğer camilerde de sıkça uygulanmıştır. Bunun en güzel örneği Ürgüp ilçe merkezinde bulunan Karamanoğlu İbrahim Bey Camii ile Damsa Köyü'nde bulunan Taşkın Paşa Camii'dir *(Tablo 5.2).*

Tablo 5.2 Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Öncesi Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

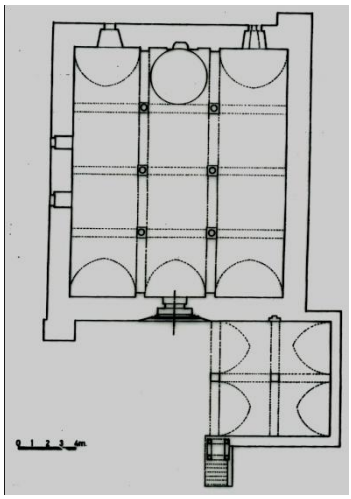

Karamanoğlu İbrahim Bey Camii, Plan.
(Koruma Kurulu Arşivi)

Karamanoğlu İbrahim Bey Camii,
(Koruma Kurulu Arşivi)

Tablo 5.2. (Devamı) Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Öncesi Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

Taşkın Paşa Camii, Plan
(Koruma Kurulu Arşivi)

Taşkın Paşa Camii
(Koruma Kurulu Arşivi)

Nevşehir'deki 19. yüzyıl camilerinde dikdörtgen veya kare planlı olan harim, mihraba dik uzanan üç sahından oluşmaktadır. Orta sahın diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur[8]. Örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozlardır[9]. Tonozlar, beden duvarları ile merkezde yer alan sütunlar veya payeler tarafından taşınmakta[10], sütun hizalarında veya tonoz buyunca eşit aralıklarla enlemesine atılan kemerlerle desteklenmektedir. Kare veya dairesel kesitli sütunlar birbirlerine kemerlerle bağlanmıştır. Harime genelde kuzeyde bulunan beşik veya sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Ancak batıdan girilen örnekleri de bulunmaktadır[11]*(Tablo 5.3).*

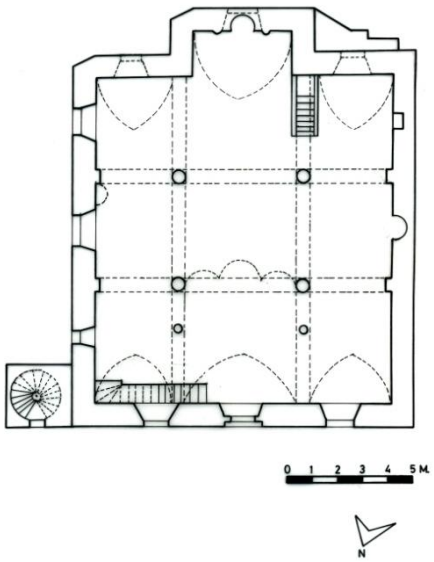
[8] Ürgüp Çarşı Camii'nde mihrab aksı dışarıya taşırılmıştır. 18. yüzyıla kadar istisna olan mihrabın dışarı taşırılması, Osmanlı barok üslubunda istisna olmaktan çıkmış, cami mimarisinin bir özelliği haline gelmiştir.

[9] Ortahisar Abdioğlu Camii'nde, harimin orta sahını, birbiri ardınca sıralanan üç kubbeyle, yan sahınları ise beşik tonozla örtülmüştür. Kubbeye geçiş elemanı olarak pandantifler kullanılmıştır. Kubbeler kasnak olmaksızın doğrudan beden duvarlarına ve geçiş elemanlarına oturmaktadır.

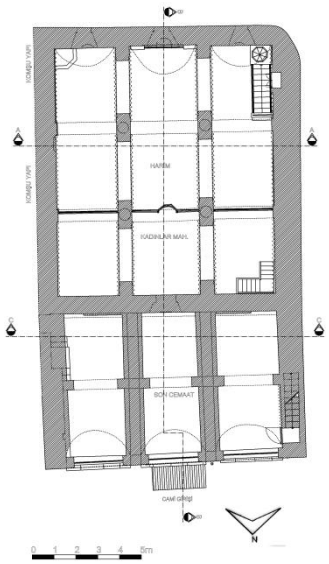
[10] Ürgüp Musa Efendi Camii, Şahin Efendi Köyü Camii'nde harim içerisinde 6 sütun, diğerlerinde ise 4 sütun bulunmaktadır.

[11] Acıgöl İlçesi Kurugöl Camii ile Nevşehir Tepeköy Camii'ne batıdan girilmektedir.

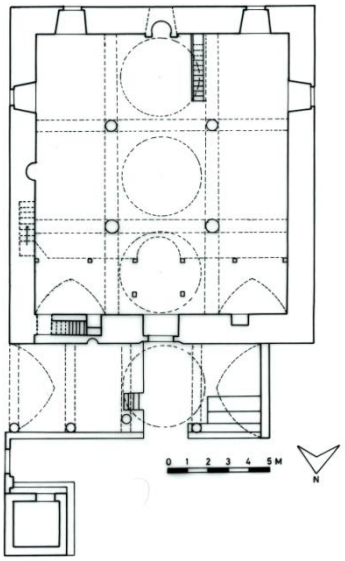
Tablo 5.3 Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

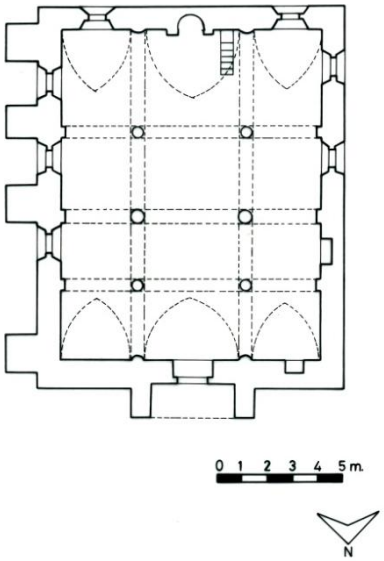
Ürgüp Çarşı Camii (+)

Göreme Halil Ağa Camii (+)

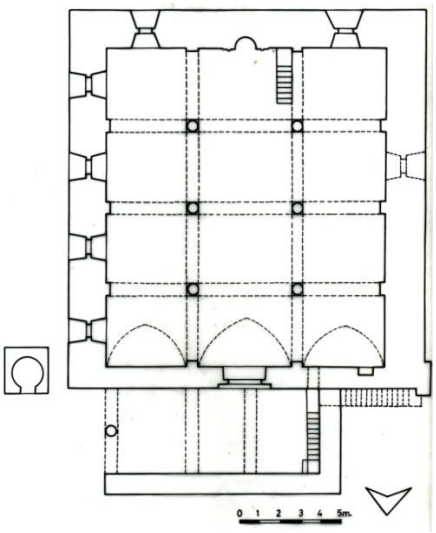

Ortahisar Abdioğlu Camii (+)

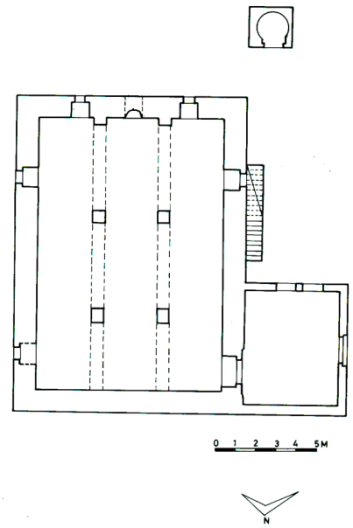

Ürgüp Musa Efendi Camii (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

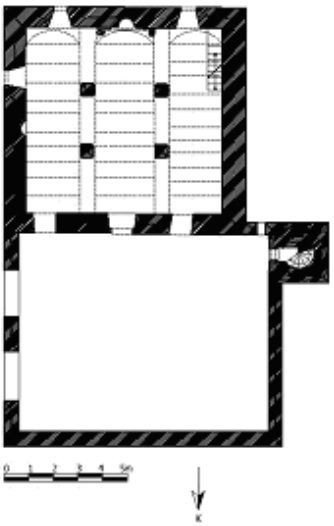
Tablo 5.3 (Devamı) Nevşehir ve Çevresindeki 19.yüzyıl Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

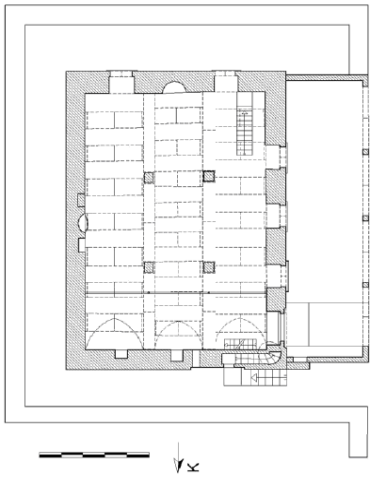
Şahin Efendi Köyü Camii (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

Acıgöl İlçesi Kurugöl Camii (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

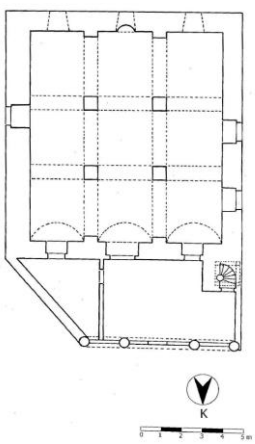
Gülşehir Fakıuşağı Köyü Camii (*)
(Ekiz 2006)

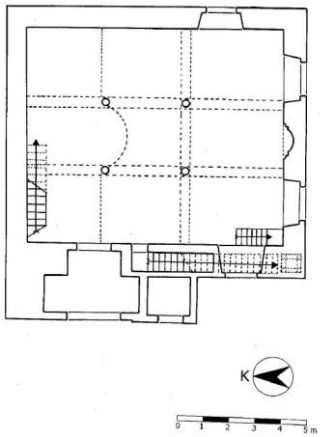
Nevşehir Merkez Tepeköy Camii (*)
(Ekiz 2006)

Nevşehir bölgesi dışında da mihraba dik üç sahanlı cami örnekleri mevcuttur. Ancak bunlardan büyük bir çoğunluğu ahşap kirişlemeli tavanlı camiler sınıfına girmektedir. Kayseri'nin Develi İlçesi'ndeki Meteris Camii'nde (M.1844) son cemaat mahallinin üzeri ahşap hatıllarla örtülü iken harim kısmının üzeri ise beşik tonozlarla örtülmüştür *(Tablo 5.4).*

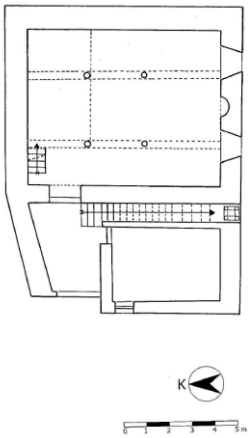
Tablo 5.4 Nevşehir Bölgesi Dışında (Kayseri, Develi) Mihraba Dik Üç Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

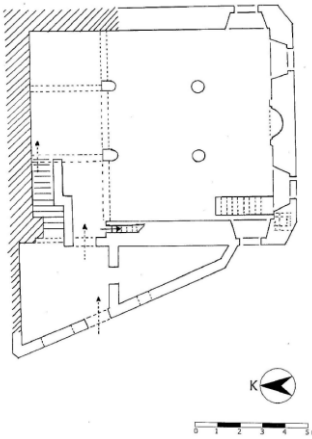
Meteris Camii (19.yy) (S.Topçu'dan)
Üst Örtü Tonoz

Dedeman Camii (19.yy) (S.Topçu'dan)
Ahşap Kirişlemeli

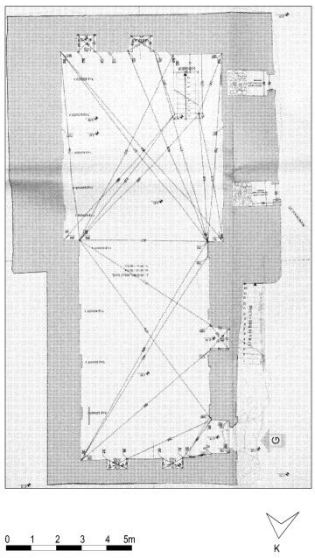
Kayaaltı Camii (19. yy) (Topçu 2005)
Ahşap Kirişlemeli

Tirem Camii (19.yy) (Topçu 2005)
Ahşap Kirişlemeli

5.2.2. Mihraba dik tek sahınlı camiler

"Küçük ölçekli, mahallede ikamet edenlerin ihtiyacını gören 'oda tipi' camilerdir" (Sezgin 2002 s.108). "Nevşehir ve çevresindeki konutlarda zemin katlar çoğunlukla tonozlu üst örtüye sahiptir. Her mekanın kendi içinde tonozlu bir üst örtüsü vardır. Bu tonozlar, önce sivri kemerlerin çatılması ve sonra iki kemer arasına düzgün kesme taşların sıralanmasıyla elde edilmektedir. Bu kemerlere 'çatı', iki çatı arasında kalan bölgeye 'aralık' denmektedir. Böylece bir tonozun tanımı, çatı ve aralık sayısıyla belirtilmektedir"(Aksoy 1988). Geleneksel sivil mimarinin bir yansıması olan bu plan şemasında, bölgede farklı tarihlerde oldukça fazla camii inşa edilmiştir. Harime giriş kuzey veya batıdandır*(Tablo 5.5).* Aksaray'ın Selime Kasabası'nda 1525 yılında yapılan Sinan Bey Camii, Nevşehir'in dışındaki bu tip camilere örnek olarak gösterilebilir *(Şekil 5.1), (Resim 5.1).* Caminin doğu beden duvarına bitişik taş bir merdivenle devrinin özelliklerini gösteren köşk minareye çıkılmaktadır.

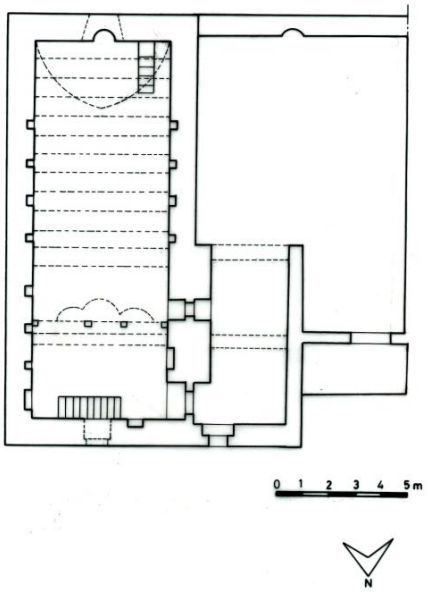

Şekil 5.1 Sinan Bey Camii, Plan
(Koruma Kurulu Arşivi)

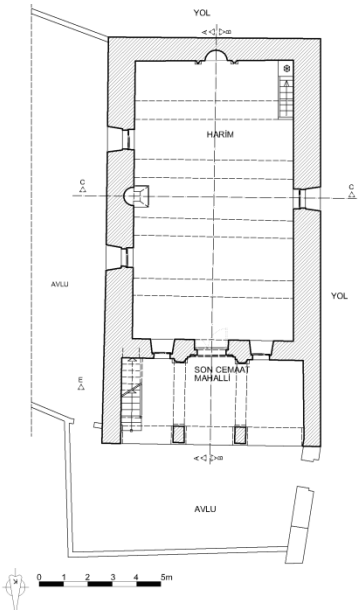

Resim 5.1 Sinan Bey Camii
(Koruma Kurulu Arşivi)

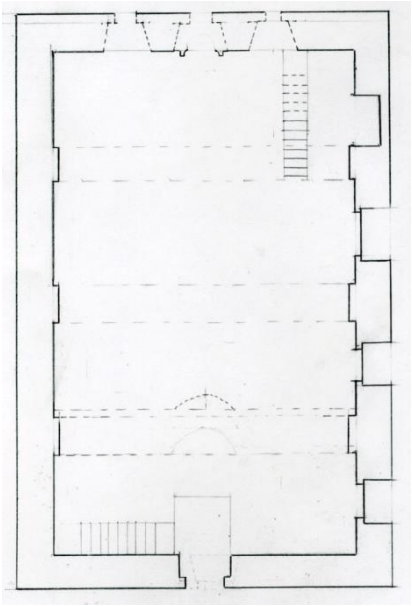
Tablo 5.5 Nevşehir ve Çevresindeki 18.-19.yüzyıl Mihraba Dik Tek Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

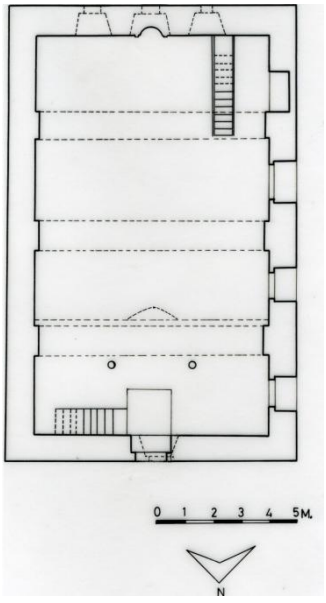
Ürgüp Esbelli Camii (+)

Göreme Aydınlı Camii (+)

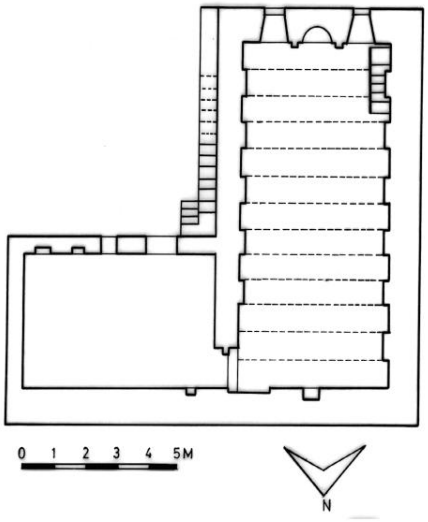

Ürgüp Kurtuluş Camii(19.yy) (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

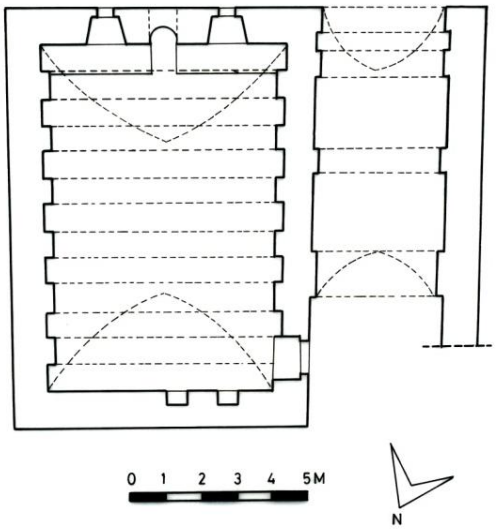

Ürgüp Mustafa Paşa Sipahi Camii (19.yy) (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

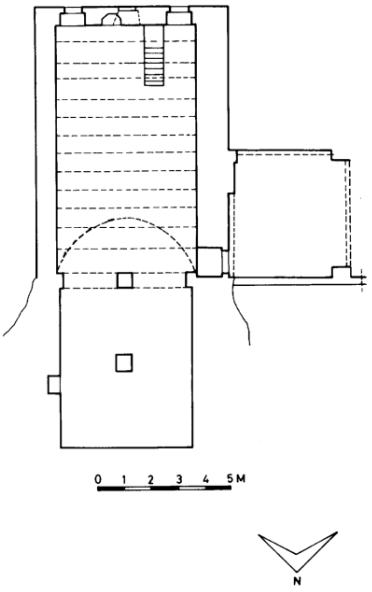
Tablo 5.5 (Devamı) Nevşehir ve Çevresindeki 18.-19.yüzyıl Mihraba Dik Tek Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

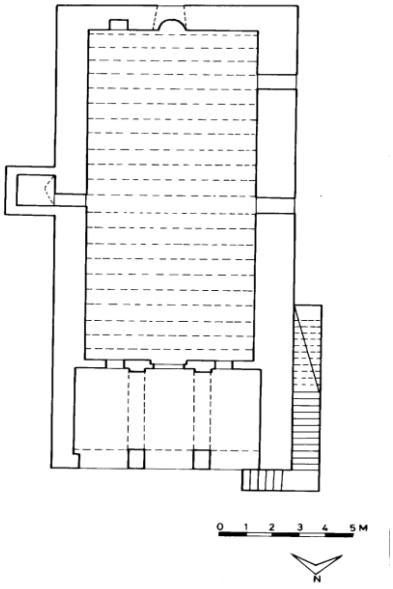
Ürgüp Garip Camii (19.yy) (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

Ürgüp Pancarcı Camii (18.yy) (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

Gülşehir Süleyman Ağa Camii (18.yy) (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

Acıgöl Tatlarin Boğazağzı Camii (18.yy) (*)
(Koruma Kurulu Arşivi)

5.2.3. Kaya oyma mekanla mihraba dik iki sahınlı kagir mekanın birleştiği münferit planlı camiler

Birçok Anadolu kentinde yığma taş yapılar mevcutken, Nevşehir ve çevresinde yığma taş yapım sistemi, kaya oymalarla birleşerek farklı bir nitelik kazanmıştır. Bunlar geleneksel mimariye özgünlüğünü veren unsurlardır.

Nevşehir; doğal oluşumlarla taş yapıların iç içe geçtiği bir yerleşimdir. Taş malzemeyle başlayıp, kayaların içine dek devam eden bir mekan, Nevşehir mimarisinin başlıca özelliğidir.

Kapadokya bölgesinin jeolojik yapısı nedeniyle, bölgedeki tüf türü kayalar oldukça kolay işlenebilmektedir. Kaya oyma mekanlar yapılarda değişik amaçlarla kullanılabilmektedir. Geleneksel konut mimarisinin bir uzantısı şeklinde gelişen kaya oyma mekanlar camilerde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, kagir ve kaya oyma mekanların iç içe kullanılmasıdır. Diğeri ise sadece kaya oyma mekandan oluşan yapılardır. "Camilerde kaya oyma mekanlar genelde kışlık mekan olarak kullanılmaktadır"(Eravşar 1993 s.196).

Bölgenin topoğrafik yapısından dolayı, kaya oyma mekan ve önüne eklenerek kesme taş malzemeden yapılan, dikdörtgen formlu kütle (yörenin elevcik diye tabir ettiği) şeklindeki konut yapılanma biçimi, cami yapım sistemine de yansımıştır. Benzer örneklerine sadece bu bölgede rastlayabileceğimiz cami tipidir.

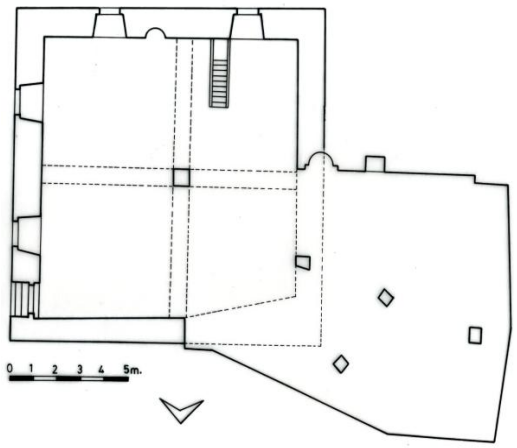
"Kaya oyma mekanla taştan yapılmış kagir mekanın kaynaşması açısından ilginç bir örnek oluşturan Ortahisar Alaaddin Camii, bu özelliği ile yöredeki aynı tip camilerin en erken uygulamasıdır. Caminin mihraba dik olarak uzanan iki sahını ise bu yöredeki diğer yapılarda görülen plan şemasının farklı bir uygulamasıdır"(Eravşar 1993 s.53). Bölgedeki diğer cami olan Ortahisar Çukur Camii'nde ise yazlık ve kışlık bölümler birbirinden ayrılmış olmakla beraber bu bölgedeki bir geleneğin devamıdır.

Mihraba dik iki sahınlı cami mimarisinin uygulamasına örnek 17. yüzyılın hemen başında inşa edilen Ürgüp Mustafapaşa'daki Camii Kebir, 20. yüzyıl başlarında inşa edilen Ortahisar Ali Reis Camii verilebilir *(Tablo 5.6).*

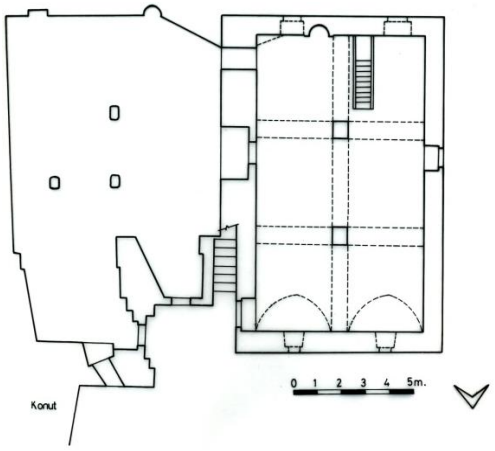
Bu plan şemasında, dikdörtgen veya kare planlı olan harim, mihraba dik uzanan iki sahından oluşmaktadır. Örtü sistemi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan

sivri beşik tonozlardır. Tonozlar, beden duvarları ile merkezde yer alan sütunlar veya payeler tarafından taşınmaktadır. Kare veya dairesel kesitli sütunlar birbirlerine kemerlerle bağlanmıştır. Harime genelde doğuda bulunan beşik veya sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir.

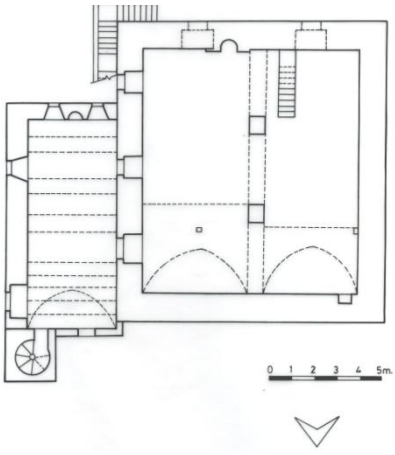
Tablo 5.6 Mihraba Dik İki Sahınlı Camilere İlişkin Örnekler

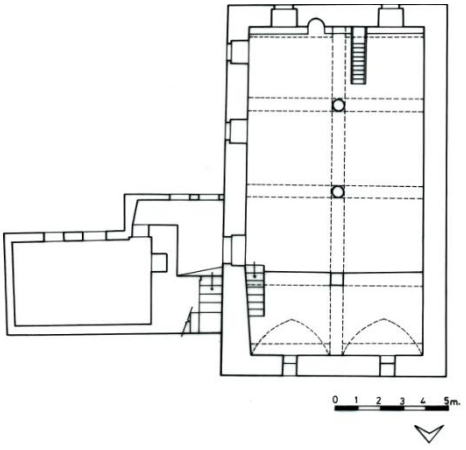
Ortahisar Alaaddin Camii (+)
(Kaya Oyma Mekanla Birleşik)

Ortahisar Çukur Camii (+)
(Kaya Oyma Mekanla Birleşik)

Ürgüp Mustafa Paşa Camii Kebir (17.yy)
(Koruma Kurulu Arşivi) (*)

Ortahisar Ali Reis Camii (20. yy)
(Koruma Kurulu Arşivi) (*)

5.3. Üst Örtü Sistemi

İncelediğimiz camilerin büyük bir kısmında üst örtü, günümüz malzeme ve teknikleri kullanılarak değiştirilmiştir. Yapıların özgün üst örtüleri gerekli olan su yalıtımını yapamadığından, sonradan üzerlerine yapılan kaplama ve yalıtım malzemeleri neticesinde oldukça çirkin bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmının üzerine beşik çatı ilavesi yapılarak kiremitle kaplanmış, bir kısmının üzeri ise çimento esaslı harçlarla sıvanmıştır.

Nevşehir ve çevresinde 19 yy da inşa edilmiş yapıların üst örtünün hem taş hem de toprak ile kaplı olduğu örnekler vardır.

Bölgedeki birçok yapının (ev, camii vb) üst örtüsünün toprak olduğu bilinmektedir. Genellikle yola hakim olan cepheler ile giriş cepheleri kesme taştan örülür ve bu duvarlar bir silme ile sonlandırılır, silme üzerine bir sıra halinde, son taş sırası örülerek yapı tamamlanır. Moloz taş ise daha önemsiz diğer cephelerde kullanılır. Moloz taştan örülen bu duvarların bitim yerlerinde bir silme bandı bulunmaz. Her iki örgü tekniğinde de su, taştan yapılmış basit formlu çörtenlerle tahliye edilir *(Resim 5.2-5.3)*

Resim 5.2 Çukur Camii, Çörten

Resim 5.3 Alaaddin Camii, Çörten

Ortahisar Çukur Camii, Ortahisar Alaaddin Camii, Ürgüp Esbelli Camii'nde üst örtünün özgün kaplamasının toprak olduğu, Göreme Halil Ağa Camii'nin de mevcutta kullanılmayan çörtenlerin ve zamanla erimiş silme bantlarının bulunduğu görülmektedir *(Resim 5.4).* Bu sebeple benzer örneklerden yola çıkılarak üzeri toprak dam olan camilerde de kırma çatı formunda ortası daha yüksek olan toprak örtüdeki suyun bütün yönlere doğru akması ve buralardaki çörtenlerden tahliye edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Resim 5.4 Halil Ağa Camii, Çörten ve Erimiş Silme Bandı

Taş ile kaplı olan örneklerin tamamında ise beden duvarı bir silme bandı ile son bulur. Üst örtüdeki su silme bandı üzerinden direkt olarak tahliye edilir. Yörede sıkıştırılmış toprak üzerine taş kaplama bu tür yapılarda sıklıkla uygulanmıştır.

Göreme Aydınlı Camii, Ürgüp Çarşı Camii'nin üzerleri günümüzde beşik çatı üzerine kiremit kaplama yapılmıştır. Ortahisar Abdioğlu Camii'nin üst örtüsü ise yapılan restorasyon uygulaması ile taş ile kaplanmıştır.

5.4. Yapı Elemanları

5.4.1. Mihrablar

"Hz. Muhammed ve Dört Halife döneminde renkli bir çizgi veya üzerinde belirli işaretler bulunan bir taş levha ile belirlenen mihrab, kıble istikametinde olmak şartıyla her İslam diyarının mimarisine göre çeşitli şekiller almıştır. 8. yüzyıldan itibaren Emevilerle birlikte, duvar içine yerleştirilen niş şeklini almış, zamanla şekil ve kompozisyon bakımından camide ilk göze çarpan elemanlardan biri haline gelmiştir. Camilerde mihrab; yalnız kıbleyi göstermek amacıyla değil, cami içine bir saf daha almak zaruretinden doğmuştur. İmamın tek başına tuttuğu saf yeri, duvara niş açılmak suretiyle tasarruf edilmiş, dışarıdaki saflardan biri içeriye alınmıştır"(Sezgin 2002 s.113).

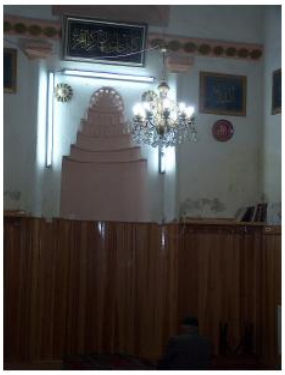
Nevşehir ve çevresindeki 19. yüzyıl camilerinin mihrab formları genellikle birbirine benzemekte olup düzgün kesme taştan inşa edilmişlerdir *(Tablo 5.7)*. "Kesme taşın mihrablarda en başta gelen malzeme olarak kullanılışı Anadolu'ya özgü bir gelişmedir"(Bakırer 2000). Nevşehir'de kesme taşla yapılan mihrablar güney duvarının ayrılmaz bir parçasıdır, ikisi arasında bir bütünlük mevcuttur. Oldukça sade özellikler içeren mihrablar tek sahınlı ve üç sahınlı harimlerde güney duvarının tam merkezine yerleştirilirken, iki sahından oluşan camilerde orta aksın hemen batısına yerleştirilmişlerdir (Bkz. Tablo 5.6).

Göreme Halil Ağa Camii'nde mihrab nişinin önüne, eski mihrab cemaat tarafından sade ve fazla gösterişli bulunmadığından, günümüzdeki muhdes ahşap mihrab yapılmıştır. Ürgüp Çarşı Camii'nde de mihrab nişinin alt yüzeyi ahşap lambri ile kaplanmıştır. Ürgüp Esbelli Camii ve Ortahisar Alaaddin Camii'nin minberleri ise yağlı boya ile boyanmıştır. Harim içerisinde beden duvarlarındaki dikdörtgen tas blokların derz sıralarının aksamadan mihrab yüzeyinde de devam ettiği, Ortahisar Abdioğlu Camii ile Göreme Aydınlı Camii'nin mihrablarında açıkça izlenmektedir.

Mihrablar, yarım daire nişe sahiptir. Kavsaraları ise genelde yarım kubbe şeklindedir. Ürgüp Çarşı Camii'nin kavsarası ise mukarnaslıdır. Mihrab nişinin etrafında kenar silmelerle çerçeve oluşturulmuş örnekler olduğu gibi, üzerlerine bordür yerleştirilmiş sütuncelerin bulunduğu örneklerde bulunmaktadır.

Ortahisar'da bulunan Alaaddin Camii ile Çukur Camii'nde bulunan kaya oyma mekanların içerisine de kayaya oyularak mihrab yapılmıştır. Ürgüp Esbelli Camii'nin avlusu yazlık harim şeklinde kullanıldığı için avlu duvarına küçük bir mihrab yerleştirilmiştir. Ortahisar Abdioğlu Camii'nin son cemaat mahallinde giriş kapısının sol tarafında mihrab nişi bulunmaktadır.

Tablo 5.7 Mihraba İlişkin Örnekler

 Ortahisar Alaaddin Camii	 Ürgüp Çarşı Camii	 Ortahisar Abdioğlu Camii
 Göreme Aydınlı Camii	 Ortahisar Çukur Camii	 Ürgüp Esbelli Camii

5.4.2. Minberler

"İslam mimarisinde camilerin önemli elemanlarından olan minber, yapılarda genellikle mihrabın hemen sağında, bazen de yapının bu yandaki kıble duvarına bitişik olarak yapılan özgün parçasıdır"(Sezgin 2002 s.114).

Nevşehir ve çevresinde 19 yy da inşa edilen camilerinin hemen hemen hepsinde minber kesme taştan inşa edilmiştir. Bunların bazıları oldukça sade olmasına karşın bazılarında da üzerinde geometrik bezemeler bulunan zengin bir işçilik göze çarpar. Göreme Halil Ağa Camii ve Ürgüp Esbelli Camii'nde ise minberin kesme taştan yapıldığı, ancak zamanla bunun sökülerek günümüzde ahşap minberin yapıldığı düşünülmektedir *(Tablo 5.8)* .

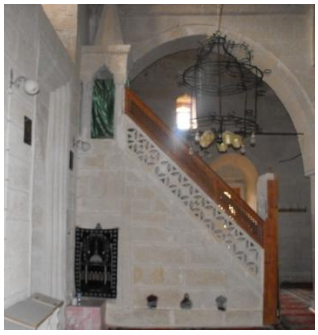
Tablo 5.8 Minbere İlişkin Örnekler

Ortahisar Alaaddin Camii

Ürgüp Çarşı Camii

Ortahisar Abdioğlu Camii

Göreme Aydınlı Camii

Ortahisar Çukur Camii

5.4.3. Mahfiller

“Büyük camilerde hükümdar, müezzinler için ayrılmış, taş yada ahşap parmaklıkla çevrili yüksekçe bölüme ‘mahfil’ denilmektedir”(Hasol 1993). “Camilerde aynı zamanda binanın yüksekliğine göre ikinci bir mekan temin etmek ve duvar boşluklarına hareket vermek için de mahfil yapılmıştır”(Sezgin 2002 s.115).

Nevşehir’deki 19. yüzyıl camilerinde mahfil katı, kadınlar mahfili olarak kullanılmıştır. Harimin kuzey beden duvarına bitişik olan mahfil katı, camilerin tamamında ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Sonradan betonarme olarak inşa edilen Ürgüp Çarşı Camii mahfil katının da özgününde ahşap olduğu düşünülmektedir. Çünkü üst örtüye ve köşk minareye çıkan merdivene ancak mahfil katından ulaşılabilmektedir.

Mahfil katı, üzerlerinde profilli ahşap yastıklar bulunan ahşap direklerle taşınmıştır. Mahfillerin birçoğunda mahfil balkonu yer almaktadır. Mahfil kısmındaki ahşap korkuluklar ile korkuluk babalarının şekli mahfil katı bulunan camilerde birbirine şaşırtıcı biçimde benzemektedir *(Tablo 5.9).* Ürgüp Esbelli Camii’nin mahfil korkuluklarının ise sonradan değiştirildiği düşünülmektedir.

Mahfile çıkış genelde kuzey duvarına yerleştirilen ahşap merdivenle sağlanmıştır. Abdioğlu Camii’nin mahfil katına kuzey duvarı içerisine yerleştirilen taş merdivenle çıkılmaktadır.

Kaya Oyma Mekanla Mihraba dik iki sahınlı kagir mekanın birleştiği münferit planlı camiler ile tek sahınlı camilerde mahfil katı bulunmamaktadır. Ürgüp Esbelli Camii’nde diğerlerinden farklı şekilde harimin kuzey bölümü yükseltilerek mahfil katı oluşturulmuştur.

Tablo 5.9 Mahfil Katı Korkuluklarına İlişkin Örnekler

 Göreme Halil Ağa Camii Mahfil Balkonu (+)	 Ortahisar Abdioğlu Camii Mahfil Balkonu (+)	 Ortahisar Alaaddin Camii Yazlık Kısım Mahfil Balkonu (*)
 Göreme Halil Ağa Camii Korkuluk Babası (+)	 Ortahisar Abdioğlu Camii Korkuluk Babası (+)	 Ortahisar Alaaddin Camii Yazlık Kısım Korkuluk Babası (*)
 Göreme Halil Ağa Camii Korkuluk Duvar Birleşimi (+)	 Ortahisar Abdioğlu Camii Korkuluk Duvar Yastığı (+)	 Ortahisar Alaaddin Camii Yazlık Kısım Korkuluk Duvar Yastığı (*)

5.4.4. Minareler

İslam ülkeleri mimarisinin merkezini teşkil eden başlıca yapı tiplerinden olan cami ve mescitlerin en karakteristik unsurlarından biri olan minare, bu yapılar için simgesel bir değer taşımaktadır. Öyle ki minare, söz konusu yapılara dönem ve üslup özellikleri bakımından belirli bir kimlik vererek, yapıları kent dokusunda daha anlamlı bir hale getirir. Bu özelliği ile minare, kubbe, eyvan, taç kapı ve dekoratif ayrıntıları aşan görsel bir üstünlüğe sahiptir (Ülgen 1996).

"Cami mimarisinin en karakteristik özelliklerinden biri olan minarelerin ilk örnekleri ile Kahire, Hicaz ve Suriye'de (7.- 8.yy) karşılaşılmaktadır" (Eyice 1971). "Bundan sonra inşa edilen camilerde birer minare yapılması gelenek haline gelmiştir. Bu suretle dini mimaride mühim bir unsur haline gelen minare, her memleketin mimari üslubuna, yapı malzemelerine ve kültürel değerlerine göre muhtelif şekiller almıştır. " Cami nasıl ki İslam toplumunda ibadet şekline uygun bir mekan tesis etme düşüncesinden ortaya çıkmışsa, minare de bu düşünce ile olmuştur. Caminin taşıdığı manevi ifadede minarenin de payı olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu pay bazı durumlarda ve ülkelerde azaltılmış, çoğaltılmış, ama yine de minareye hep büyük önem verildiği görülmüştür"(Ülgen 1996)." İbadete ilişkin bir işlevin ifadesi olan minare, aynı zamanda bulunduğu yerde Müslümanların var oluşlarının bir ifadesidir de" (Grabar 1988).

Anadolu'da iki ayrı kültürden etkilenmiş başlıca iki minare biçiminin hakim olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu'da Suriye geleneğine bağlı dört köşeli minareler yapılmıştır. Suriye'de Emeviler döneminden beri yerleşerek tesirlerinin Anadolu'da gösteren minareler, 16. yüzyıla kadar inşa edilmeye devam edilmiş, daha sonra yerini Asya'dan gelen Türk tesirli yuvarlak minarelere bırakmıştır. Anadolu'da bunlardan başka özellikle mescitlerde rastlanan bir basit minare şekli daha vardır. Doğrudan doğruya yapıya, ya da avlu duvarının bir cephesine bitişik bir merdiven ile bunun yukarı ucundaki bir şerefeden ibaret olan Kayseri-Nevşehir bölgesinde çokça rastlanan bu tip minareler "minber biçimli minareler" olarak adlandırılmışlardır (Ülgen 1996 s.6).

Bölgedeki dini mimaride yöresel karakteri ortaya koyan yapı unsuru kuşkusuz köşk minarelerdir. Yöresel camilerin genelde sade biçimlenişe sahip olması, köşk minareleri daha da ön plana çıkarmaktadır. Kapadokya bölgesinin genelinde yaygın bir şekilde karşımıza çıkan bu yapı geleneği, başka yörelerde benzer örneklerine rastlansa da kendine özgü detaylarıyla adeta yöresel, belirleyici bir mimari unsur olmuştur. Kapadokya'nın en büyük tarihi yerleşimi olan Kayseri ve çevresinden başlayarak, yaygın biçimde Nevşehir, Niğde, Aksaray'a kadar uzanan alanda bu tür minarelerin örneklerine rastlamak mümkündür. Kayseri yöresinde daha çok 'minber minare' olarak bilinmekte ve gerek Kayseri merkezinde, gerekse yakın ilçe köylerinde sıkça karşılaşılmaktadır. Nevşehir ve çevresindekilerle tamamen aynı detay özelliklerini barındıran ortak bir geleneği temsil ederler (Sağcan 2006 s.58).

Bölgede, Aksaray'daki Yalman Köyü Camii, Niğde Kayırlı Kasabası'ndaki Eski Camii ya da Kayseri'deki Cıncıklı ve Hunat Hatun Camileri gibi 12-13. yüzyıllarda Selçuklularla başlayan ve Osmanlı dönemi boyunca devam ederek, 20.yüzyıl başlarına kadar uzanan süreçte köşk minareler yapıla gelmiştir*(Resim 5.5-5.6-5.7-5.8).*

Resim 5.5 Aksaray Yalman Köyü Camii
(Koruma Kurulu Arşivi)

Resim 5.6 Niğde Kayırlı Kasabası Eski Camii
(Koruma Kurulu Arşivi)

Resim 5.7 Kayseri Cıncıklı Camii
(http://wowturkey.com)

Resim 5.8 Kayseri Hunat Hatun Camii
(http://wowturkey.com)

Minber-minare kavramı aslında; köşk minarelerin kökeni de ışık tutmaktadır. Gerçekten de mimari geleneklerine yabancılaşmış biz yeni nesillerin ilk bakışta çan kulesine benzettiği köşk minareler cami minberlerinin basamaklarla çıkılan dört ayaklı ve külahlı köşk biçimindeki üst bölümleri ile büyük benzerlikler taşır (Uluengin 2001). Hatta birçok taş minberin üst kısmı, köşk minarelerle birebir örtüşür (Sağcan 2006 s.58).

"16.yüzyıl klasik Osmanlı mimarisinde, özellikle İstanbul ve çevresindeki bazı Sinan yapısı camilerde minber-minare adıyla köşk minarelere rastlanmaktadır. Mimarbaşı Sinan Ağa Mescidi, Emir Ali Çelebi Mescidi ve Sokullu Mehmet Paşa Mescidi'ndeki minber-minareler belki de Sinan'ın doğup yetiştiği coğrafyanın mimari izlerini İstanbul'a kadar bilinçli bir şekilde taşımış olabileceğine işaret etmektedir"(Kuran 1986). İstanbul örnekleri Kapadokya'dan hem malzeme kullanımı hem form olarak farklı ve daha olgun yapıya sahiptirler. *(Resim 5.9-5.10).*

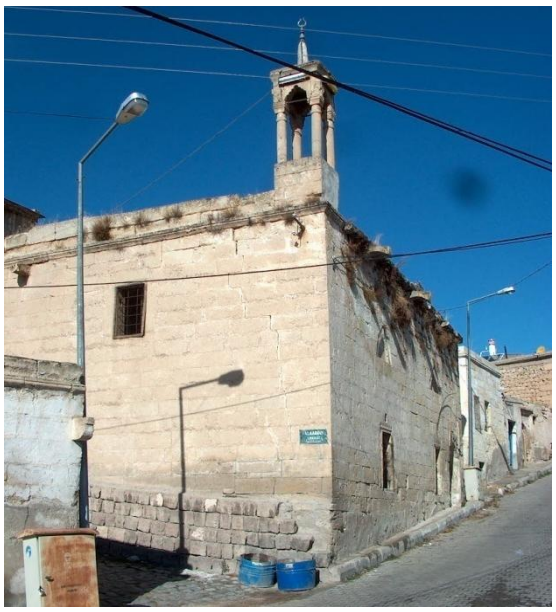

Resim 5.9 İstanbul Emir Ali Çelebi Mescidi, Köşk Minare (http://wowturkey.com)

Resim 5.10 İstanbul Sokullu Mehmet Paşa Mescidi, Köşk Minare (http://wowturkey.com)

Nevşehir ve çevresindeki 19. yüzyıl camilerinde köşk minareler, genellikle üst örtülerin kuzeydoğu veya kuzeybatı köşelerinde yükselmektedirler. Ortahisar Alaaddin Camii'nde sıra dışı şekilde köşk minare beklide manzaraya hakim olmak amacıyla cami kütlesinin güneybatı köşesine yerleştirilmiştir *(Resim5.11).*

Resim 5.11 Ortahisar Alaaddin Camii, Köşk Minarenin Konumu

Minareye çıkış, mahfil katından veya son cemaat mahallinden sağlandığı gibi, çok az da olsa dış cepheden de sağlanmaktadır. Ürgüp Çarşı Camii'nde, Abdioğlu Camii'nde Esbelli Camii'nde kadınlar mahfilinden, Halil Ağa Camii ile Aydınlı Camii'nde ise son cemaat mahallinden beden duvarı içerisine yerleştirilen merdivenle minareye çıkılmaktadır. Alaaddin Camii ile Çukur Camii'nde ise kotu en yüksek olan yol cephesinden minareye ulaşılmaktadır.

19. yüzyıl camilerinde dört yekpare taş sütun üzerinde yükselen minarelerin yerleştikleri zeminden biraz yüksekçe bir kaideleri bulunmaktadır. Kaide üzeri dışa taşkın ve kimi zaman bezemeli bir silme ile sonlanır. Taş sütunların her birinin sade yada bezemeli kaide ve başlıkları vardır. Sütunlar yuvarlak, dörtgen ve sekizgen, başlıklar ise düz yada bitkisel bezemeli olarak yapıla gelmişlerdir.

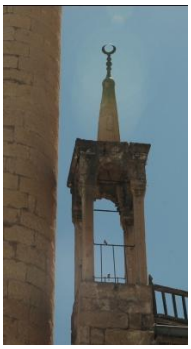
Sütunların arasındaki açıklıklar dört yönde küçük kemerlerle geçilmiştir. Bu kemerler genelde dilimli veya sivri kemer şeklindedir. Kemerlerin hemen üzerinden

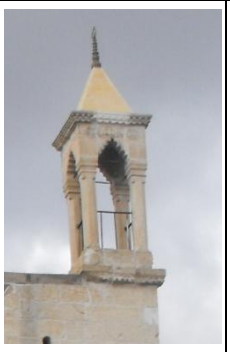
geçen bir silme ile bu bölüm sonlanmakta ve üzerinde taştan yapılmış külah bulunmaktadır. Külahlar, çoğunlukla kare piramit, konik yada sekizgen piramit şeklinde olmaktadır. Külahlar, minber külahlarıyla büyük benzerlik göstermektedir.

1950'li yıllardan itibaren, köşk minarelerin yanlarına hızla klasik üslupta, taş yada betondan cami büyüklüğü ile orantısız bir ya da iki şerefeli minareler yapılmaya başlanmıştır[12]. Bu yeni ve yüksek minareler kütlesel olarak eski köşk minareleri gölgede bırakmış ve cephe etkilerini azaltmışlardır. Ayrıca üzerlerine özensizce yerleştirilen hoparlör sistemleri, köşk minarelerin kendine özgü görüntüsünü bozan bir etki yaratmaktadır *(Tablo 5.10).*

[12] Ürgüp Çarşı Camii ve Ortahisar Abdioğlu Camii buna en güzel örnektir.

Tablo 5.10 İncelenen Camilerin Köşk Minareleri

Resim	İsim-Konum	Alt Kaide	Ayaklar	Külah
	Çarşı Camii Özgün minare, üst örtünün kuzeydoğu köşesindedir.	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır.	4 adet kare prizma ayaklar dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır.	Kesme taştan konik bir külahı vardır. Üzerinde metalden alemi bulunmaktadır.
	Esbelli Camii Minare, üst örtünün kuzeybatı köşesindedir.	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır.	4 adet sekizgen prizma ayaklar beşik kemerlerle birbirine bağlanmıştır.	Kesme taştan konik bir külahı vardır. Üzerinde metalden alemi bulunmaktadır.
	Halil Ağa Camii Minare, üst örtünün kuzeybatı köşesindedir.	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır.	4 adet yuvarlak ayaklar beşik kemerlerle birbirine bağlanmıştır.	Kesme taştan konik bir külahı vardır. Üzerinde metalden alemi bulunmaktadır.
	Alaaddin Camii Minare, üst örtünün güneybatı köşesindedir.	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır.	4 adet yuvarlak ayaklar dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır	Kesme taştan konik bir külahı vardır. Üzerinde metalden alemi bulunmaktadır.

Tablo 5.10.(Devamı) İncelenen Camilerin Köşk Minareleri				
Resim	**Konum**	**Alt Kaide**	**Ayaklar**	**Külah**
	Abdioğlu Camii Minare, üst örtünün kuzeydoğu köşesindedir.	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır	4 adet sekizgen prizma ayaklar beşik kemerlerle birbirine bağlanmıştır	Kesme taştan piramit külahı vardır. Üzerinde metalden alemi bulunmaktadır.
	Çukur Camii Minare, üst örtünün kuzeydoğu köşesindedir.	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır.	4 adet sekizgen prizma ayaklar dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır.	Üzerindeki külahı yok olmuştur.
	Aydınlı Camii Minare, üst örtünün kuzeydoğu köşesindedir	Kare kesme taştan bir alt kaide üzerine oturmaktadır.	4 adet yuvarlak ayaklar dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır	Kesme taştan konik bir külahı vardır. Üzerinde metalden alemi bulunmaktadır

5.5. Süsleme

Nevşehir ve Çevresindeki 19. yüzyıl Osmanlı dönemi camilerinin genel karakterini köşk minareler, kesme taş malzeme, taş işçiliğine dayanan kısmi süslemeler ve oldukça yalın olan cepheler oluşturmaktadır. İşlevsel olarak inşa edilen bu camilerde girişin olduğu cepheler hariç genellikle düz duvar niteliğindedir. Yapılarda görülen tek süsleme, taş süslemelerdir. Bu süslemeler genellikle geometrik ve bitkisel süslemelerden oluşmaktadır. Ayrıca yapılarda az da olsa mimari elemanlarla yapılan süslemeler ile figürlü süslemeler ve giriş kapılarının kemerlerinde iki renkli taşlarla yapılan süslemeler yer almaktadır. Cepheler; pencerelerin çevresine yapılan geometrik süslemeler, beden duvarları üzerinde yer alan silme bantları, köşk minareyi oluşturan elamanlar, kemerli harim giriş kapıları ile hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Harim içlerinde ise minberlerde ve mihrab çevresinde gülbezek motifleri, bazen sütun başlıkları ve duvar nişlerinde geometrik bezemeler görülmektedir *(Tablo 5.11-5.12-5.13).*

Tablo 5.11 Pencere Kenar Süslemelerine İlişkin Örnekler

 Ortahisar Alaaddin Camii	 Ortahisar Çukur Camii	 Göreme Aydınlı Camii
 Göreme Halil Ağa Camii	 Ürgüp Esbelli Camii	 Ürgüp Çarşı Camii

Tablo 5.12 Harim Giriş Kapısı Süslemelerine İlişkin Örnekler

 Ortahisar Alaaddin Camii	 Ortahisar Çukur Camii	 Göreme Aydınlı Camii
 Göreme Halil Ağa Camii	 Ürgüp Esbelli Camii	 Ürgüp Çarşı Camii

Tablo 5.13 Harim İçerisindeki Süslemelerine İlişkin Örnekler

 Halil Ağa Camii Duvar Nişi	 Halil Ağa Camii Sütun Başlığı	 Çukur Camii Minber Korkuluk
 Çukur Camii Minber Kapısı	 Abdioğlu Camii Mihrab	 Ürgüp Çarşı Camii Mihrab üzeri Süsleme

6. SONUÇ

18. yüzyıla kadar küçük bir köy hüviyetine sahip olan Muşkara, Damat İbrahim Paşanın 1718 yılından itibaren başlattığı çeşitli imar faaliyetleri ile gelişmiş ve bu sayede "Nevşehir" ismine layık bir şehir görüntüsü kazanmıştır. En önemli eserler 18. yüzyılda inşa edilmiş, hem şehirleşme hem de imar faaliyetleri açısından gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Damat İbrahim Paşa, 1730'da Patrona Halil İsyanı'nda öldürülünce, şehir kaderine terk edilmiş ve imar faaliyetleri durmuştur. Bu tarihten sonraki dönemlerde büyük anıtsal yapılar da yapılamamıştır. Dolayısıyla 19. yüzyılda inşa edilen camiler yöresel malzeme ve plan anlayışı ile yapım ve tasarım bakımından "Beylikler Dönemi" özelliklerini devam ettirmişlerdir.

"Mihraba dik üç sahınlı camiler", "mihraba dik tek sahınlı camiler" ve "mihraba dik iki sahınlı kagir mekanla kaya oyma mekanın birleştiği münferit planlı camiler" olmak üzere üç ana plan şemasına sahip olan bu camilerin beden duvarları genelde tamamen düzgün kesme taştan yığma tekniği ile inşa edilmiştir. Taş duvar örgüsü cephede vurgulanmıştır. Moloz ve kesme taş duvar örgüsünün birlikte kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Üst örtünün hem taş hem de toprak ile kaplı olduğu her iki örtü sisteminde de su, taştan yapılmış basit formlu çörtenlerle tahliye edilmektedir.

Oldukça sade özellikler içeren mihrabların formları genellikle birbirine benzemekte olup düzgün kesme taştan inşa edilmişlerdir. Mihrablar tek sahınlı ve üç sahınlı harimlerde güney duvarının tam merkezine yerleştirilirken, iki sahından oluşan camilerde orta aksın hemen batısına yerleştirilmişlerdir.

Kesme taştan yapılan minberlerin bazıları oldukça sade olmasına karşın bazılarında da üzerinde geometrik bezemeler bulunan zengin bir işçilik göze çarpmaktadır.

Bölgedeki camilerin yöresel karakterini ortaya koyan yapı unsuru kuşkusuz köşk minarelerdir. Bu camilerin genelde sade biçimlenişe sahip olması, köşk minareleri daha da ön plana çıkarmaktadır. Bölgesinin genelinde yaygın bir şekilde karşımıza çıkan bu yapı geleneği, başka yörelerde benzer örneklerine rastlansa da kendine özgü detaylarıyla adeta yöresel, belirleyici bir mimari unsur olmuştur.

Bu çalışmada Nevşehir ve çevresinde 19. yüzyılda yapılmış ve günümüze kadar ayakta kalabilmeyi başarmış camilerin; mevcut örneklerinden karakteristik özellikleri yansıtan yedi adedi kapsamlı şekilde incelenmiştir. Bu seçim yapılırken örneklerin, ele alınan döneme ait ipuçlarının elde edilebileceği ölçeğe sahip olmasına dikkat edilmiştir. İnceleme dışında kalan camiler ise gözlemlenmiş ve beşinci bölümde örneklemelerde kullanılmıştır. İncelenen camiler; "Nevşehir ve Çevresindeki Geç Osmanlı Dönemi (19.yy) Cami Örneklerinin İncelenmesi' ana başlığı altında kronolojik tarih sırasına göre gruplandırılmış ve sistematik biçimde tanıtımları yapılmıştır. Bu incelemeler sonunda yapılan değerlendirmede söz konusu camilerin kendi içlerinde ve bölgede aynı dönemde yapılan diğer camilerle benzer ve farklı yönleri belirlenmiş, bulunduğu devir göz önüne alınarak mimari özellikleri tespit edilmiş, Türk Mimarisi içindeki yerleri ortaya konulmuş ve Mimarlık Tarihimize kazandırılarak geleceğe aktarılmaya çalışılmıştır.

7. KAYNAKÇA

AKSOY ,N., 1988, "Ürgüp'te Geleneksel Yapım Sistemleri ve Yapı Elemanları Üzerine Bir Araştırma", Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bil.Enst.,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AKŞİT, N., 1984, "Nevşehir", A'dan Z'ye Tarih Ansiklopedisi, İstanbul.

AKTUĞ, İ., 1992, "Nevşehirli İbrahim Paşa Külliyesi", Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri, Ankara.

ALTINAY, A.R., 1922, "Anadolu Şehirleri, Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir", Türk Tarihi Encümeni Mecmuası.

ALTINDAĞ, E., 2003, "Kapadokya Bölgesinde Mustafapaşa Kasabasında Geleneksel Evlerin İncelenmesi", Çukurova Üniversitesi Fen.Bil.Enst.Yüksek Lisans Tezi, Adana.

ASLANAPA, O., 2005, "Türk Sanatı", Remzi Kitapevi, İstanbul.

BAKIRER , Ö., 2000, "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları", T.T.K.B., Ankara.

BİLGE, A., 1966, "Bazı Abideleri ve Kitabeleri ile Nevşehir ve Lale Devri Tarihi", Konya.

ÇAM, N., 1994, " İslam'da Sanat, Resim ve Mimari", Ankara.

ÇEKİÇ, G.., 2008, "Kapadokya'da Yeraltı Yerleşmelerinin Yer seçimi , Oluşumu, Günümüzde Planlamaya Etkisi,Kaymaklı-Derinkuyu Örnekleri", Selçuk Üniversitesi Fen Bil.Enst.Yüksek Lisans Tezi, Konya.

ÇETİNTAŞ, S., 1946, "Türk Mimari Anıtları-Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler", İstanbul.

ÇUBUK, M., 2006, “Cami Mekanının Tarihsel Gelişimine Kısa Bir Bakış ve Büyük İstanbul Otogarı Cumhuriyet Cami”, Büyük İstanbul Otobüs İşletmeleri A.Ş.Yayını.

DEMİR, Ö., 1990, “Cappadocia Cradle Of History Göreme”, Net Yayınları, Ankara.

DEMİRİZ, Y., 2010, “Geç Dönem Osmanlı Mimarisi”, http://mimarlkdersleri.blogspot.com/2008/03/osmanli-mimarisi-mimar-sinandan-sonra.html,

EKİZ, M., 2006, “Nevşehir’de Türk Dönemi Mimari Eserleri”, Ankara.Üniversitesi Sos.Bil.Enst. Doktora Tezi, Ankara.

ERAVŞAR, O., 1993, “Ürgüp ve Çevresindeki Türk-İslam Devri Yapıları”, Selçuk Üniversitesi Sos.Bil.Enst., Yüksek Lisans Tezi, Konya.

ERAVŞAR, O., 1996, “Kapadokya’da Yerleşim Alanları ve Sorunları”, Kapadokya Vakfı Yayınları, Nevşehir.

EYİCE, S., 1971, “ Minare”, İslam Ansiklopedisi, C.VIII, M.E.B.,İstanbul.

GÖRMEZ, K., 2002, "Kapadokya Mevcut Durum Raporu", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

GRABAR, O., 1988, “İslam Sanatının Oluşumu”, İstanbul.

GÜNAY, R., 2002, “Mimar Sinan ve Eserleri”, YEM Yayınları, İstanbul.

GÜNEY, E., 1974, “Nevşehir İli Yakın Çevre İncelemeleri”, İstanbul.

GÜLYAZ, M. E., 2006, “Kapadokya Doğa, Tarih, Kültür”, Retma Yayınları, Antalya

HALME, A.Ş., 2006, “19. yy 2. Yarısında Nevşehir’in Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Niğde Üniversitesi Sos.Bil.Enst. Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

HASOL, D., 1993, “Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü”, 5. Baskı, İstanbul.

KALAYCI ,M.G., 2006, "Geleneksel Ürgüp Konutları ve Dereler Mahallesi Koruma Geliştirme Önerisi", Gazi Üniversitesi Fen.Bil.Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KAYA, M., 1994, "Geçmişten Günümüze Ürgüp", Ankara.

KEBİR, İ., 1993, "Namaz Bilinci", İstanbul.

KUBAN, D., 2007, "Osmanlı Mimarisi", Yem Yayınları, İstanbul.

KUBAN, D., 1958, "Osmanlı Dini Mimarisinde iç Mekan Tesekkülü", İTÜ Mim.Fak.Yayını, Güven Basımevi, İstanbul.

KURAN , A., 1986, " Mimar Sinan", Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

NEFES, E., 1996, "Minarenin Cami Mimarisine Katılımı ve İlk Minare Örnekleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sos. Bil. Ens.,Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

NEVŞEHİR VALİLİĞİ, 1968, "Nevşehir İl Yıllığı", Ankara.

NEVŞEHİR VALİLİĞİ, 1999, "Nevşehir İl Yıllığı", Ankara.

ORAL, M., 1993, "Gelişim Süreci İçinde Cumhuriyet Dönemi Cami Mimarisinin İrdelenmesi, Konya Örneği", S.Ü., Fen Bil. Enst., Y. Lisans Tezi, Konya.

ORAL, M., 2006, "Günümüz Cami Mimarisinde Kimlik Sorunu, Konya Örneği", Selçuk Üniversitesi, Fen Bil. Enst., Doktora Tezi, Konya.

ÖZKUL, A., 1991, "Dünden Bugüne Nevşehir ve Yöresi Tarihi", Erciyes Üniversitesi. Sos.Bil.Enst., Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

ÖDEKAN, A., KUNT, İ.M., YURDAYDIN, H.G., 2008, "Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600", Cem Yayınevi, İstanbul.

PEKAK,M.S., MÜDERRRİSOĞLU F., 2008, "Ürgüp Çarşı Camii Sanat Tarihi Raporu", Vakıflar Genel Müdürlüğü, Nevşehir.

SAĞCAN, F., 2005, “Nevşehir İli Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış”, Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, Nevşehir.

SAĞCAN, F., 2006, “Sadeliğin Simgesi Köşk Minarelerimiz”, Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, Nevşehir.

SEZGİN, U., 2002, “18. Yüzyılda Nevşehir ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sos.Bil.Enst., Yüksek Lisans Tezi, Van.

SEZGİN, H., 1984, Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, İstanbul., MSÜ Yayını No:5.

SÖZER, M., 1998, “Kapadokya”, Ankara.

ŞAHİN, İ., 2007, “Nevşehir”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 33, İstanbul.

ŞAŞMAZ, M., 2008, “Niğde Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine”, İstanbul.

TOPÇU, S., 2005, “Develideki Türk Eserleri”, Erciyes Üniversitesi, Sos. Bil. Ens.,Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

ULUENGİN F., ULUENGİN B., 2001, “Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları”, YEM Yayınları, İstanbul.

UMAR, B., 1998, “Kappadokia”, İzmir.

ÜLGEN, A.,1996, “Klasik Devir Minareleri”, İstanbul,

TEXIER, C., 1862, "Asia Minor", Imprimerus de L‟ Institut De France, Paris

YETKİN, S., K., 1959, “İslam Mimarisi”, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enst. Yayınları:2, Ankara.

http://www.nevsehir.bel.tr

http://rega.basbakanlik.gov.tr

http://wowturkey.com.tr

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Asia_minor_p20.jpg

http://www.diyanet.gov.tr